

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

**ТДУ 37(091) (575-3)
ТКБ 74.200+63.3(2точик)
К-33**

КАРИМЗОДА МУСО БОБИШО

**ТАЪРИХИ ИСЛОҲОТИ СОҲАИ МАОРИФ ДАР
ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ (1991-2021)**

Автореферати

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои таърих аз
руйи ихтисоси 6.1. Таърих ва бостоншиносӣ (6.1.1. Таърихи ватанӣ)

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода гардидааст.

Мушовири илмӣ: Абдурашитов Ф.М. - доктори илмҳои таърих, мудирӣ шуъбаи таърихи навтарини Институтӣ таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: Абдуллоев Махмуд Холович - доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Собирова Қурбонбегим Давлатқадомовна - доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ализода Баҳриддин Пирмуҳаммад - доктори илмҳои таърих, и.в. профессор, сарҳодими илмии Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Ҳимояи диссертатсия санаи **9 июли соли 2026, соати 13:00** дар чаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-093 барои ҳимояи диссертатсияҳо оид ба дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих ва доктори илмҳои таърих, ки дар назди Институтӣ таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва дар сомонӣ расмӣ Институтӣ таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст

Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ доктори фалсафа (Phd), доктор аз рӯйи ихтисоси таърих

Мирзоев Ш.Ҷ.

Муқаддима

Мубрамини мавзуй таҳқиқот. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таҳаввулоти босуръати иҷтимоию иқтисодӣ, соҳаи маориф ба яке аз омилҳои калидии рушди устувори давлат ва ташаккули сармояи инсонӣ табдил ёфтааст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ (соли 1991) марҳилаи нави давлатдорӣ ва ҷомеасозиро оғоз намуд, ислоҳоти соҳаи маориф аҳаммияти махсуси стратегӣ касб кард. Дар ҳамин замина, омӯзиши таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар давраи соҳибистиқлолӣ, на танҳо аҳаммияти илмӣ, балки арзиши баланди иҷтимоӣ, сиёсӣ ва амалӣ низ дорад.

Ислоҳоти соҳаи маориф дар солҳои 1991–2021 дар Тоҷикистон дар шароити мураккаби сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ амалӣ гардид. Аз як тараф, гузариш ба иқтисоди бозорӣ, тағйири сохтори идоракунии давлатӣ ва таъсири равандҳои ҷаҳонӣ, аз ҷониби дигар, зарурати мутобиқ намудани низоми таълим ба талаботи нави ҷомеа ва бозори меҳнат, масъалаи таҷдиди кулли муассисаҳои таълимиро ба миён овард. Маҳз дар ҳамин давра, низоми маориф марҳилаҳои муҳими тағйиротро аз муассисаҳои томактабӣ то таҳсилоти олии касбӣ аз сар гузаронд.

Аҳаммияти мавзӯ, ҳамчунин дар он зоҳир мегардад, ки дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф шаклҳои нави муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла, муассисаҳои ғайридавлатӣ, литсейҳо, гимназияҳо, мактабҳои хусусӣ ва ҷорӣ намудани низоми таълими салоҳиятнокӣ ва низоми кредитии таҳсилот ба вучуд омаданд. Ин равандҳо на танҳо мазмуну мундариҷаи таълим, балки сифати таҳсил, усулҳои идоракунии ва тайёр кардани кадрҳои баландихтисосро ба таври ҷиддӣ тағйир доданд.

Таҳқиқот инчунин, бо зарурати арзёбии таърихӣ фаъолияти муассисаҳои миёна ва олии касбӣ дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф алоқамандии зич дорад, зеро маҳз дар ин зинаҳо тайёр кардани мутахассисони соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ: маориф, тандурустӣ, техника, технология, кишоварзӣ, фарҳанг, ҳуқуқ ва варзиш сурат мегирад.

Ҷанбаи муҳими диссертатсия, таҳлили нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул, ислоҳот ва рушди низоми миллии маориф мебошад. Таваҷҷуҳи доимии роҳбарияти олии давлат ба масъалаҳои маориф, инъикоси онҳо дар паёмҳо, барномаҳо ва санадҳои стратегӣ, инчунин, ташаббусҳои амалӣ дар самти баланд бардоштани сифати таълим ва таҳкими пойгоҳи моддию техникаи муассисаҳои таълимӣ, соҳаи

маорифро ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ таъдил додааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи декабри соли 2018 оид ба масъалаҳои мубрами маорифи мамлакат чунин иброз дошанд: «Таҳким бахшидани иқтисодии илмӣ кишвар, қорӣ қардани ихтироот дар истеҳсолот, устувор гардонидани пояҳои моддӣ ва техникаӣ муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, қалби боз ҳам васеи истеъдодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир ва қорҳои эҷодӣ ва техникаӣ вазифаи муҳимтарини соҳаҳои илму маориф мебошад. Аз ин рӯ, мо ба соҳаҳои илму маориф эътибори аввалиндараҷа дода, ислохотро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот бомаром идома медиҳем ва мушкилоти мавҷударо давра ба давра бартараф мекунем» [1, с.602].

Бо назардошти норасоии таҳқиқоти мукаммали таърихӣ, ки тамоми паҳлуҳои ислоҳоти соҳаи маорифи Тоҷикистонро дар давраи солҳои 1991–2021 ба таври комплексӣ фаро намегиранд, бинобар сабабҳои диссертатсияи омодашуда дорои аҳамияти баланди илмӣ ва амалӣ мебошад.

Барои ҳалли масъалаҳои умдаи ҷамъиятиву сиёсӣ дар мамлакат як зумра ислохотҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ гузаронида шуданд, ки, пеш аз ҳама, ба ислоҳоти маориф, алаҳусус, ба таълиму тарбияи насли наврас ва ҷавонон марбутанд.

Аҳамияти омӯзиши ин мавзӯ барои баррасӣ дар ҳаҷми як диссертатсияи докторӣ бо далелҳои зерин пешниҳод мегардад:

Якум. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоӣ эълон намуда, ба вазъи соҳаи маориф ва рушди инкишофи он, омодагии кадрҳои баландихтисосӣ ҷавобгӯ ба талаботи муосир, ҳамзамон тақвият додани дараҷаи сифати донишандӯзии хонандагону донишҷӯён дар муассисаҳои томактабӣ, миёнаи умумӣ ва илмӣ техникаӣ дар кишварамон муяссар шуда наметавонем.

Дувум. Рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мамлакат вобаста ба нуруи созидаву эҷодкор алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, агар мо ба тарбияи ворисони бомаърифату донишманд, ватандӯсту меҳнатқарин бо масъулияти баланд машғул нашавем, ба пешравии иқтисодӣ ва илмӣ техникаӣ дар кишварамон муяссар шуда наметавонем.

Сеюм. Зинаҳои таҳсилоти томактабӣ, таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ яке аз воситаҳои асосии тақмил додани тарбияи ахлоқӣ

хонандагон ва донишчӯён ба ҳисоб мераванд. Муассисаҳои таълимӣ вазираддоранд, ки дар ботини насли наврасу ҷавонон аз рӯи принсипи ахлоқи ватандӯстӣ амал карда, дар онҳо худшиносию ҳудогоҳиро тарбия намоянд. Чунин сифатҳои ахлоқӣ, монанди ватандӯстӣ, инсонгарой, ҳисси миллӣ, ҳувияти миллӣ, бовиҷдонӣ, шаъну шараф, қарзи шахрвандӣ бояд омили бедоркунандаи фаъолияти таълимиву тарбиявии хонандагону донишчӯён гарданд.

Чорум. Масъалаҳои баланд бардоштани касбияти мураббияву омӯзгорони баландхаттос ки унвони илмӣ доранд, рушд додани касбият, такмили ихтисосу бозомӯзӣ, савияи дониш ва тарбияи омӯзгорони болаёқат ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ буда, дар тамоми зинаҳои таҳсилот бо раванди ислоҳоти соҳаи маориф муносибати мустақим дорад.

Панҷум. Мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор додани низоми нави таълимӣ, истифодаи усулҳои нав ва фаъоли таълим, ки ҷавобгӯи талаби замон ва мутобиқ ба соҳти иҷтимоиву иқтисодии мамлакатанд.

Шашум. Тақвият додани табодули донишчӯён аз рӯи равияҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳуриву хориҷи мамлакат ва дар ҳамин замина, андешидани тадбирҳои судманд, аз ҷумла, зиёд намудани гурӯҳҳои таълимии таҳсилшон бо забонҳои русӣ ва англисӣ.

Ҳафтум. Дар низоми кредитии таҳсилот раванди таълим мувофиқи нақшаю барномаҳои таълимии аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқкардашуда, амалӣ мегарданд. Муҳимтарин ухдадорҳои асосии муассисаи таҳсилоти олии касбии мамлакат дар раванди таълим, истифода аз технологияи кредитии таълим дар шакли ташаккули ҳаҷми дониш вобаста ба зинаҳои таҳсилот ва ҳамзамон, самаранокии кори мустақилонаи донишчӯ муайян карда мешавад.

Ҳаштум. Барои тайёр намудани мутахассисони баландхаттоси рақобатпазир дар бозори меҳнати кишвар, зарурати босифат тайёр намудани онҳо пеш омадааст, ки он дар навбати худ, аз ҷаҳонишавии низоми таҳсилот вобастагӣ дорад. Ҷаҳонишавии низоми миллии таҳсилот дар ҷумҳурӣ дар шакли воридшавии он ба низоми аврупоии таҳсилот ва ба имзо расонидани Баёнияи Болония аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ гаштааст. Шакл ва принсипҳои асосии гузариш ба низоми бисёрзинагии таҳсилот, аз ҷумла, бакалаврият, магистратура, доктори фалсафа (доктор PhD), дар амал татбиқ намудани низомҳои таъминкунандаи сифати таҳсилот, зина ба зина гузариш ба низоми ягонаи воҳидҳои санҷишӣ (ECTS), таъмини ҳаракати академии донишчӯён ва омӯзгорон инъикос ёфтааст. Яке аз

талаботи чунин навғониҳоро дар муассисаҳои таълимии мамлакат таъбиқи низоми кредитии таҳсилот ташкил медиҳад.

Аз ин сабаб, таҳқиқ ва баррасӣ намудани «Таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021)» дар шароити муосир аҳамияти махсус касб менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Ба масъалаи таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони Истиқлол, то ҳол таҳқиқоти алоҳида анҷом дода нашудааст. Аммо паҳлуҳои гуногуни он дар асарҳои бунёдии таърихӣ дохилию хориҷӣ ва диссертатсияву китобҳои ба масъалаҳои гуногуни таърихи ислоҳоти соҳаи маориф бахшидашуда, инъикос ёфтаанд.

Дар раванди баррасӣ намудани мавзуи диссертатсионӣ таҳқиқоти пажӯҳишгарони соҳаи маорифро ба якҷанд гурӯҳи зерин ҷудо кардан мумкин аст:

Ба гурӯҳи яқум сарчашмаҳо, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ки соҳаи маорифро ба танзим медароранд, дохил мешаванд. Зеро ислоҳоти соҳаи маорифро дар замони истиқлол, асосан Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [54], инчунин, 10 қонуни амалкунанда ба танзим медарорад: «Дар бораи маориф» [58; 59], «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ» [69], «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ» [64], «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ» [67], «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ» [68], «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ» [65], «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» [66], «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» [61], «Дар бораи тайёр намудани мутахассисон бо назардошти талаботи бозори меҳнат» [63], «Дар бораи Парки технологӣ» [62] ва инчунин, низомномаҳо, дастуруламал ва дигар ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба гурӯҳи дуюм таҳқиқоти илмӣ олимони хориҷиро шомил намудан ҷоиз аст. Муҳаққиқони Федератсияи Россия ва Аврупою Амрико, махсусан, ба хусусиятҳои таҳсилоти салоҳиятнок ва низоми кредитии таҳсилот асарҳо таълиф намуда, фикру ақидаҳои худро пешниҳод намудаанд. Аз ҷумла доир ба масъалаи мазкур муҳаққиқони казоку рус Н.А. Абишев [159], Ж.М. Молбасинова [159], А. Байденко [160], В.А. Болотов [161], В.В. Сериков [161], В.И. Курилов [109], Е.К. Кубея [109], В.А. Козирев [105], Д. Найт [121], Б. Сужикова [121], А. Раисова [121], Н. Муравев [121], В. Хуторской [173], Н.Н. Фролов [130], Г.В. Сундуков [130], В.А. Голутвин [130], А.И. Чучалин [134], О.В. Боев [134], А.Е. Кузьмин [148], И.Д. Фрумин [131], С. Велде [97], Э.Ф. Зеер [100], Ҷ. Равен [123], Ю.Г. Татур [128] ва муҳаққиқони аврупою амрикоӣ К. Аделман, [178], А.Т Феррер [179], Ҷ. Хуйсман

[182; 184], Х. Абоитес [177], Ф.Э.Фигероа [181], Ч. Файл [181], Р. Килинг [185], Д. Теферра [187], У. Тайхлер [188], Ч. Велимаа [189], Д. Хофман [189], М. Хууско [189], М. Ван дер Венде [184], Ч. Витте [190], Л. Пурсер [190] таҳқиқот бурда, асарҳо таълиф намудаанд.

Ба гурӯҳи сеюм суҳанрониҳо ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дохил мешаванд. Аз рӯзҳои нахустини соҳибистиклолӣ, Пешвои муаззами миллат соҳаи маорифро ҳамчун бунёди асосии худшиносии миллӣ ва пешрафти давлат арзёби намуда, дар ин замина, як силсила ислоҳоти амиқро роҳандозӣ намуданд. Пешвои миллат пайваста дар ҳамаи вохӯриҳои ҷаҳон бо зиёиёни мамлакат ва ҳамзамон, дар Паёмҳои солони худ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23], мавқеи Ҳукуматро доир ба мушкилоти ислоҳоти соҳаи маориф равшану возеҳ муайян намуда, роҳҳои ҳалли онро низ баён намудаанд. Аз ҷумла, дар паёмашон дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 30-юми апрели соли 2021, чунин қайд намудаанд: «Дар даҳ соли охир ҷиҳати таҷдид ва рушди соҳаи маориф қорҳои зиёде ба сомон расонида шуданд. Фақат дар соли қорӣ аз ҳисоби бучети давлатӣ ба соҳаи маориф 120 млн сомонӣ равона карда мешавад. Дар 5 соли охир барои эҳтиёҷоти соҳаи маориф ва тандурустӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 90 млн доллари ШМА, маблағҳои ташкилотҳои байналмилалӣ молиявиро ҷалб кардааст, ки аз он зиёда 40 млн доллари ШМА аз худ карда шудааст. Дар натиҷа, дар доираи лоиҳаҳои инноватсионӣ зиёда аз 310 иншоот дар соҳаи маориф аз он ҷумла 210 муассиса, инчунин, бо миқдори зиёда аз 15000 ҳазор мизу курсӣ ва аз рӯйи 37 номгӯ дар ҳаҷми 3,4 млн нусха китобҳои дарсӣ ба муассисаҳои миёна тақсим карда дода шуд.

Сарвари давлат дар осори илмию таҳқиқи хеш, ба масоили рушду равнақи соҳаи маориф [24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48] таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудаанд.

Ба гурӯҳи чорум паҷуҳишҳои муҳаққиқони ватаниро дохил кардан мумкин аст. Муҳаққиқони зиёди ватанӣ ислоҳоти соҳаи маорифро дар Тоҷикистони соҳибистиклол мавриди омузиш қарор дода, ҷанбаҳои муҳталифи онро мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор додаанд. Дар ин самт, наشري китобҳои илмӣ олимони тоҷик Н. Ақилов [90; 92], М. Абдуллоев [88; 89; 90; 91], Х. Аъзамов [91], А.А. Раҳмонов [125], А.Б. Расулов [125], Қ.Б. Қодиров [125], Х.С. Афзалов [125], Х. Аллоева [89], Х. Раҳимов [124], А. Нурув [124], Ф. Бобизода

[96], Ш. Исрофилниё [96], Д. Имомназаров [96], А. Байзоев [96], М. Давлатов [96; 98], М. Дадоҷонова [191], Л. Иматзод [102; 103], Н. Мирхонова [103; 116], Ш. Котибова [106], С. Қурбонов [108], М. Лутфуллоев [110; 111], Р. Мирбобоев [114], Х. Зиёев [114], С. Қосимӣ [114], Б. Бадалов [114], Ф. Мирзоаҳмедов [115], Б. Боев [115], З. Шукурова [115], З. Мухторов [116; 119], Г.Б. Искандарова [116], М.Б. Раджабов [119], Қ. Мухторӣ [118], Д.В. Сафин [118], Н. Кабиров [118], У. Умаров [118], Х. Садурдинов [118], А. Начмиддинов [118], А. Ҳалимов [118], А.А. Раҳмонов [126], Б.Ҷ. Самиев [126], И.О. Сулаймонов [126], У.С. Умаров [129], А.Ш. Шукуров [129], Г.Ш. Чонмаҳмадова [99], Ф. Шарифов [138], И.Х. Каримова [138], Н. Ҳотамов [133], Д. Довудӣ [133], С. Муллоҷонов [133], М. Исоматов [133], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Шарипов [140, с.381-387], А. Шарипов [104, с.578], Н.М. Назаршоев [104, с.578], А.Шарифзода [135], З.Қосимӣ [135], Н.Ҳакимов [132], Р. Набиева [120], Ф. Зикриёев [120], М. Зикриёева [120] китобҳои илмӣ навиштаанд.

Ба ғуруҳи панҷум таҳқиқотҳои алоҳидаро дар шакли рисолаҳои номзадӣ доир ба паҳлуҳои мухталифи рушд ва ислоҳоти зинаҳои таҳсилоти томактабӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклодро дохил қардан мумкин аст, ки аз ҷониби И.А. Алимов [141], А.Р. Рашидов [127], А. Ашуров [143], А. Умаров [153], М. Иззатова [146], М. Фозилова [156], М. Сафарзода [152], Н. Саидов [150], У. Атакуллаев [142], С.Ш. Базарова [144], А.Г. Бермус [145], Т.Г. Каримов [147], Р.Р. Мирзоев [149], Д.У. Сангинова [151], И. Фарҳудинов [155], Н.Н. Файзов [154], С.К. Ҳаким-заде [157], М. Хусейнзода [158] бурда шудаанд.

Ба ғуруҳи шашум осори таҳқиқии паҷуҳишгарони замони истиқлодро, ки дар рӯзномаю маҷаллаҳо масоили рушди соҳаи маорифи ҷумҳуриро мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор додаанд, метавон аз ҷумлаи онҳо М. Ибрагимова [162], А.Ш. Қурбонов [163], М. Лутфуллоев [163], Ш. Муҳиддин [166], М. Назарова [168], Р. Назаров [167], И.Р. Раджабова [170], Н. Сангинов [171], М. Хидирова [172], А. Ҳусайнов [175], М. Ҳайдарова [174], С. Эшон-ро [176] шумил намуд.

Аз ғуруҳбандии асару рисолаҳо метавон натиҷа бардошт, ки мақсади ниҳони ислоҳот ба вучуд овардани чунин низоми таҳсилоти босифат ва дастрас барои ҳамаи шаҳрвандон дар тури ҳаёт аст, то ки иқтисодӣ кишвар бо қормандони босалоҳияти мутобиқ ба инфрасохтор ва технологияҳои муосиру инноватсионӣ асосёфта таъмин гардад. Низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд аз нигоҳи иқтисодӣ устувор бошад ва ба стандартҳои низоми таҳсилоти

пешрафтаи ҷаҳонӣ ва низоми байналмилалии арзёбии сифат мувофиқат кунад.

Дар ин замина, доир ба паҳлуҳои мухталифи рушд ва ислоҳоти зинаҳои таҳсилоти томақтаби, таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол таҳқиқотҳои алоҳида аз ҷониби И.А. Алимов [141], А.Р. Рашидов [127], А.А. Шарипов [113], А. Ашуров [143], А. Умаров [153], М. Иззатова [146], М. Фозилова [156], М. Сафарзода [152], Н. Саидов [150] бурда шудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои амалӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқоти кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ омода гаштааст. Яке аз бандҳои дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқоти кафедраи мазкур ба мавзӯи «Таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021)» бахшида шудааст ва фарогири мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти мазкур таҳқиқ ва таҳлили таърихи раванди ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ, миёнаи умумӣ, ибтидоӣ миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2021 мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вазифаҳои таҳқиқот оид ба ислоҳоти соҳаи маориф дар инкишофи зинаҳои таҳсилот дар самтҳои зерин арзёбӣ карда мешавад:

- муайян намудани дараҷаи омӯзиши ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар адабиёти илмӣ;

- баррасии масъалаҳои соҳаи маориф дар асарҳо ва паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳқиқи хусусиятҳои хоси муассисаҳои томақтабии давлатӣ дар замони Истиклол;

- мушаххас кардани рушди муассисаҳои томақтабии ғайридавлатӣ;

- муайян кардани вазъи муассисаҳои миёнаи умумӣ дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф;

- таҳқиқ кардани таърихи таъсиси фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳо;

- баррасии хусусиятҳои хоси низоми таълими салоҳиятнокӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- инъикоси ваъи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар замони Истиқлол;

- мушаххас намудани сифати таълим ва таъмини кадрӣ муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи касбӣ дар равияҳои омӯзгорӣ, тиббӣ, техникӣ, технологӣ, кишоварзӣ, фарҳанг, ҳуқуқ ва варзиш дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф;

- таҳлили раванди ислоҳоти фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии ва тайёр кардани кадрҳои баландхатисос дар Тоҷикистони соҳибистиқлол;

- таҳқиқи ташаккул ва рушди низоми кредитии таҳсилот.

Объекти таҳқиқот омӯзиши таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол вобаста ба муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот таърихи татбиқи раванди ислоҳоти соҳаи маориф дар зинаҳои таҳсилот, роҳҳои муҳими рушди соҳаи маориф, ин ислоҳоти ботадричи соҳаҳои таҳсилоти ҳамаи зинаҳо маҳсуб меёбад. Ҳадафи ниҳой дар ин самт, муҳайё сохтани шароити мусоид барои ташаккули низоми таҳсилоти нав ва ҷавобгӯ ба талаботи замон ва ба стандартҳои ҷаҳонии раванди таҳсилот мебошад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот).

Марҳилаи таҳқиқот. Таҳқиқот дар давраи солҳои 2021-2025 бо се марҳалаи бо ҳам алоқаманд амалӣ гаштааст. Марҳалаи аввали таҳқиқот солҳои 2021-2022-ро дар бар гирифта, хусусияти ҷӯяндагӣ дошт. Ин давра, асосан бо омӯзиши адабиёти таърихӣ педагогӣ, асарҳои муҳаққиқон, маводи ба мавзуи диссертатсия наздик ва дахлдошта марбут аст. Мақсад ва проблемаҳои асоситарин ва муҳимтарини таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ ва типӣ нав, таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ омӯхта шуда, бо далелҳои асосӣ тарҳрезӣ гардидаанд.

Марҳилаи дуюм, солҳои 2022-2024-ро дар бар мегирад. Дар ин давра барои пурра ва ҳамаҷониба таҳқиқ кардани проблемаҳои муҳими мавзӯ, аз Бойгонии маркази давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон далелу маводҳои мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. Аз Бойгонии давлатии марказии ҷумҳурӣ ва бойгонҳои вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, асосан далелу рақамҳои марбути таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар зинаҳои таҳсилот, махсусан раванди фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, ташкил ва созмон додани муассисаҳои томактабӣ (давлатӣ ва ғайридавлатӣ) муассисаҳои типӣ нав, ваъ ва

рушди муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, вазъи маорифи кишвар дар солҳои вазнини ҷанги шаҳрвандӣ, рушди минбаъдаи соҳаи маориф дар солҳои 1991-2021-ро таҳқиқ шуда мавриди истифода қарор дода шуданд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии ташкил ва гузаронидани корҳои таълимӣ методӣ тибқи таълими салоҳиятнокӣ, низоми кредитии таҳсилот ва ҳуччату маводи бойгонӣ имконият доданд, ки масъалаҳои асосии ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба риштаи пажӯҳиш кашида шаванд.

Марҳилаи сеюм, солҳои 2024-2025-ро дар бар мегирад. Ғолибан, он ҷамъбаст намудани натиҷаи таҳқиқот аст. Тамоми маводи ҷамъшуда ба низоми муайян дароварда шуд. Маводи адабиёти илмӣ дар таҳқиқот ҷойгир кунонида шуда, мукамалгардонии ҳулосаҳо ва ҷамоатҳои сохтани онҳо бо овардани пешниҳод ва тавсияҳо маҳз дар ҳамаи марҳала сурат гирифт.

Мақоми таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи ДДОТ (Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни) анҷом дода шуда, мақом ва объекти таҳқиқоти он таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклолро дар бар мегирад.

Давраи таҳқиқот. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклолро аз лаҳзаи таъсисёбии давлатдорӣ милли фаро гирифта, раванди ташаккул, тағйирот ва рушди низоми маорифро дар давраи солҳои 1991–2021 мавриди таҳлили илмӣ қарор медиҳад. Ин марҳила ба давраи бунёд ва таҳкими пояҳои ҳуқуқӣ, институтсионӣ ва методологии соҳаи маориф рост меояд ва бо таҳаввулоти амиқи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа алоқаманд мебошад. Асоснокӣ интиҳоби ин ҷорҷӯбаи хронологӣ аз он бармеояд, ки маҳз пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ, соҳаи маориф ба марҳилаи сифатан нави рушд ворид гардида, зарурати таҷдиди куллии мазмун, сохтор ва механизмҳои идоракунии низоми таълим ба миён омад. Соли 2021 ҳамчун нуқтаи ниҳии таҳқиқ бо ҷамъбасти марҳилаи муайяни ислоҳот, қабули барномаҳои муҳими давлатӣ ва гузариш ба марҳилаи нави рушди маориф муайян мегардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар асоси омӯзиши асарҳои илмӣ ва таърихӣ педагогии муҳаққикони форсу тоҷик ва ҷаҳон, ҳамзамон, муҳаққикони шуравӣ ва имрӯзаи ватанӣ дар низоми маорифи Тоҷикистон оид ба раванди ислоҳоти соҳаи маориф асосҳои назарӣ таҳрезӣ гардидааст.

Дар таълифи диссертатсия кӯшиш ба харҷ додем, ки муҳимияти концепсияи мутафаккиронро оид ба раванди ислоҳот, ки

асоси пешравӣ дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мегарданд, вобаста ба давраҳои мухталиф аз осори классикони адабиёти форсу тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш то замони шуравӣ, аз осори муосирон Садриддин Айнӣ, Н.А. Абишев, Ж.М. Молбасинова, А. Байденко, В.А. Болотов, В.В. Сериков, В.И. Курилов, Е.К. Кубея, В.А. Козирев, Д. Найт, Б. Сужикова, А. Раисова, Н. Муравев пайравӣ намоем.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Рисола, дар асоси принсипи таърихият, усулҳои аёнӣ, таърихӣ-муқоисавӣ, таҳлил, мушоҳида, дедуксия, индуксия навишта шудааст. Ҳамчунин, асоси таҳқиқотро усули проблемавӣ - хронологӣ ташкил медиҳад. Он имконият медиҳад, ки бартариҳои раванди ислоҳоти низоми маорифро, ки дар арсаи байналмилалӣ маҳаки асосии пешрафти ҳаёти иқтисодӣ иҷтимоии кишварҳо мегардад ва дар низоми маорифи пешрафтаи давлатҳои Аврупо, Амрико ва Федератсияи Россия ҷорӣ гардидааст, муайян намоем.

Инчунин, хусусиятҳои хоси раванди ислоҳоти маорифи Тоҷикистонро, ки аз ислоҳоти маорифи умумичаҳонӣ маншаъ мегирад, вобаста ба низоми таҳсилот ва дигаргуниҳои баамаломата қорбаст гардидаанд. Ҳамзамон, натиҷаҳои ислоҳоти соҳаи маорифро дар таърихи фарҳанги навини тоҷикон вобаста ба рушди он дар арсаи байналмилалӣ нишон диҳем.

Пойгоҳи таҳқиқот санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф, ислоҳоти соҳа, суҳанронӣ, паёмҳо ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маводи Бойгонии маркази давлатии ҷумҳурӣ, бойгонии вилоятҳо, таърихи навтарини Тоҷикистон ва бойгонӣҳои шаҳру ноҳияҳо, Китобхонаи миллии Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, китобхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, китобхонаи Энциклопедияи миллии тоҷик, инчунин, диссертатсияҳо, адабиёти илмӣ, сомонҳои расмӣ ба мавзӯи таҳқиқот нигаронидашуда ва матбуоти даврӣ ташкил медиҳанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Диссертатсия бори нахуст дар асоси маъхазҳои дастӣ аввал, махсусан, асноду ҳуҷҷатҳои муҳими давлатӣ, маводи бойгонӣ, матбуоти даврӣ ва таҳқиқоти олимони соҳа дар илми таърихи ватанӣ, мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифтааст.

Навгонӣҳои илмӣ таҳқиқот аз инҳо иборатанд:

- дараҷаи омӯзиши ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар адабиёти илмӣ муайян карда шуд;
- инъикоси масъалаҳои соҳаи маориф дар асарҳо ва паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардид;
- хусусиятҳои хоси муассисаҳои томактабии давлатӣ дар замони Истиқлол мавриди таҳқиқ қарор гирифт;
- рушди муассисаҳои томактабии ғайридавлатӣ мушаххас карда шуд;
- вазъи муассисаҳои миёнаи умумӣ дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф муайян гардид;
- фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳо таҳқиқи худро ёфт;
- хусусиятҳои хоси низоми таълими салоҳиятнокӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ баррасӣ шуд;
- вазъи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар замони Истиқлол инъикоси мушаххас гардид;
- сифати таълим ва таъмини кадрҳои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи касбӣ дар равияҳои омӯзгорӣ, тиббӣ, техникӣ, технологӣ, кишоварзӣ, фарҳанг, ҳуқуқ ва варзиш дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф мавриди баррасӣ қарор гирифт;
- сатҳи омода намудани кадрҳои баландихтисоси соҳаи омӯзгорӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф мавриди пажӯҳиш қарор дода шуд;
- роҳи усулҳои тақвияти маҳорат ва малакаи мураббӣ ва омӯзгорони муассисаҳои томактабӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ ва типӣ нав, ибтидоӣ миёна ва олии касбӣ дар таърихи раванди ислоҳоти соҳаи маориф мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифт;
- раванди ислоҳоти фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии ва тайёр кардани кадрҳои баландихтисос дар Тоҷикистони соҳибистиқлол таҳлил шуд;
- ташаккул ва рушди низоми кредитии таҳсилот таҳқиқ гардид.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асоснок карда мешавад, ки нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар ислоҳот ва рушди соҳаи маориф хусусияти стратегӣ дошта, тавассути паёмҳо, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва ташаббусҳои амалӣ, сиёсати давлатии ягона дар соҳаи маориф ташаккул ёфта, ба таҳкими пояҳои низоми миллии таҳсилот ва рушди устувори ҷомеа мусоидат намудааст;
- аввалин бор дар асоси таҳлили сарчашмаҳои бойгонии оморӣ ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, таҷрибаи таърихии фаъолияти

муассисаҳои томактабӣ, таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олии дар давраи солҳои 1991–2021 ба таври комплексӣ ҷамъбаст гардида, тамоюлҳои асосии рушд, мушқилот ва дурнамои тақмили низоми маорифи милли муайян карда шудаанд;

- маълумоти мукамал доир ваъи таърихию сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоӣ мавриди барқароршавӣ, рушди низоми маорифи кишвар ва раванди ислоҳот дар муассисаҳои томактабии давлатӣ ва ғайридавлатӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ ва типӣ нав, муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёна ва олии касбӣ дода шудааст;

- дар диссертатсия саҳми ислоҳоти соҳаи маориф дар ташаккули сармояи инсонӣ ва таҳкими иқтисодии иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз дидгоҳи таърихӣ асоснок шуда, нишон дода мешавад, ки пайдарпай ва ҳамоҳангии ислоҳот дар зинаҳои гуногуни таҳсилот ба рушди устувори ҷомеа ва баланд бардоштани нақши маориф ҳамчун ниҳоди калидии давлатдорӣ мусоидат намудааст;

- исбот мегардад, ки ислоҳоти соҳаи маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991–2021) раванди марҳилавӣ ва мураккаб буда, он таҳти таъсири омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва арзишҳои нави давлатдорӣ милли ташаккул ёфта, тамоми зинаҳои низоми таҳсилот аз муассисаҳои томактабӣ то таҳсилоти олии ва касбиро фаро гирифтааст;

- дар диссертатсия нишон дода мешавад, ки дар шароити Истиклол ташаккул ва рушди муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ, литсейҳо, гимназияҳо ва ҷорӣ гардидани шаклҳои нави идоракунӣ ба диверсификатсияи низоми маориф, баланд бардоштани дастрасӣ ба таҳсил ва мутобиқсозии муҳтавои таълим ба талаботи бозори меҳнат мусоидат намуданд;

- муайян карда мешавад, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ гузариш ба низоми таълими салоҳиятнокӣ дар таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҷорӣ намудани низоми кредитӣ таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии, заминаи методологӣ ва институтсионалии баланд бардоштани сифати таълим, рушди қобилиятҳои касбӣ ва рақобатпазирии кадрҳои миллиро фароҳам овард;

- проблемаҳои бо кадрҳои баландихтисоси омӯзгорӣ ва соҳибтаҷриба таъмин кардани муассисаҳои томактабӣ, таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва ҳайати омӯзгорони унвони илмидошта дар зинаи таҳсилоти олии касбӣ пурра мавриди омӯзиш қарор гирифтааст;

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки хулосаҳо ва пешниҳоди илмӣ методӣ барои хониши курсҳои махсус доир ба ислоҳоти соҳаи маорифро дар ҳама зинаҳои таҳсилот,

алалхусус таҳсилоти томақтабӣ, миёнаи умумӣ ва типҳои нав, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон дар курсҳои асосӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Дар амалия истифода намудани ислоҳоти соҳаи маориф, татбиқи низоми нави таълим, аз қабилӣ истифодаи технологияҳои инноватсионии раванди таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот пурмаҳсул гардонидани шуда, ҳавасмандии омӯзгор ва хонандаро ба дарс зиёд мегардонад. Натиҷаи таҳқиқот ба қарордони соҳаи маориф дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, алалхусус мураббӣ ва омӯзгорони муассисаҳои томақтабӣ, миёнаи умумӣ ва типҳои нав, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ барои баланд бардоштани сифати қори таълиму тарбия ёрии амалӣ мерасонад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар асоснок будани натиҷаҳои пажӯҳиши ниҳонии диссертатсия, ҳулосаҳои назариявӣ амалӣ, ҳаҷми маводи нашргардида таҷассум гардида, омӯзишу баррасӣ ва муқоисаи илмию амалии нуктаҳои асосии мавзӯ мувофиқат менамояд. Таҷрибаи амалии муаллифи диссертатсия ба ҳайси омӯзгори фанни методикаи таълими таърих дар муассисаи олий, ки боэътимодии системаи ислоҳоти соҳаи маорифро дар бар мегирад, муайян месозад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи таҳқиқот бо шиносномаи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисосҳои 6.1. таърих ва бостоншиносӣ; (6.1.1. – Таърихи ватанӣ) мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии доктарабӣ дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳангоми таълифи диссертатсия асосноккунии назариявӣ методологӣ, қушода додани мафҳумҳои асосӣ вобаста ба роҳандозӣ, татбиқи таърихи ислоҳоти соҳаи маориф ва рушди он дар Тоҷикистони соҳибистиклол тавсияҳо пешниҳод қарда шудаанд. Раванди таҳқиқот оид ба татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот омода шуда, оид ба натиҷаи онҳо ҳулосаҳои зарурӣ бароварда шудаанд.

Ба омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ новобаста аз шакли таълимашон (давлатӣ ва ғайридавлатӣ) томақтабӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ новобаста аз шакли фаъолиятҳои тавсияҳо дода мешаванд.

Навгониҳои илмии диссертатсия бо ҳадафҳои илмӣ, ки ба дифоъ пешниҳод қарда мешаванд, дар таҳияи монографияҳо, мақолаҳои илмӣ, маъруза дар конференсияҳои илмию амалӣ, таҳияи китобҳо, барнома, дастуру воситаҳои таълимӣ дар муассисаҳои олий мақоми

арзанда дорад. Ҳамзамон, сабки таҳқиқот, масъалагузорӣ ва услуби нигориши диссертатсия сахми шахсии муаллифро нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои илмӣ ва амалии диссертатсия дар мақолаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар нашрияҳо ба таъби расидаанд. Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ омода гардида, дар ҷаласаҳои кафедраи мазкур ба дифоъ пешниҳод гардидааст. Натиҷаҳои назарӣ ва амалии таҳқиқот, ки дар диссертатсия мавҷуданд, дар маводи конференсия байналмилалӣ «XIX Международная молодежная научно-практическая конференция «Научный потенциал молодежи – будущему Белорусии (г.Пинск, Полесу ГУ, 17.04.2025)» Аз таърихи омӯзиши ҷаҳолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистон // Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон дар партави суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдатӣ миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба «Рӯзи дониш» таҳти унвони «Нақш ва масъулияти омӯзгор дар замони Истиқлол» (12 декабри соли 2024, ш.Душанбе) «Метод ва шаклҳои инкишоф додани дониш ва маҳорати хонандагон дар дарси таърих» // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии «Проблемаҳои таълими тафриқавӣ» (24.05.2009, ш.Душанбе), «Ҳамкории мактаб ва оила оид ба тарбияи насли наврас дар шароити муосир» // Маводи конференсияи илмӣ – амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақоми педагогикаи халқӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (20.10.2013, ш.Душанбе), «Баланд бардоштани маърифати педагогии волидон ҳамчун омилҳои муҳимми пешрафти сифати таълиму тарбияи фарзандон» // Маводи конференсияи илмӣ – амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Таълими тафриқа», (10.10.2014, ш.Душанбе) интишор гардида, ҳамзамон дар асоси муҳтавои диссертатсия дар ҳамоишҳои илмӣ мазкур бо маърузаҳо баромад кардааст.

Инчунин, маъруза дар конференсия дар мавзӯи «Баланд бардоштани тафаккури миллӣ ва зиракии сиёсии ҷавонон дар мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм» // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Терроризм ҳамчун омилҳои таҳдидкунандаи пойдевори давлатҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ» (5-уми апрели соли 2024) дар шакли маърузаҳои илмӣ пешниҳод гардида, нашр шудааст.

Мавқеи тарбияи ватандӯстии ҷавонон дар мактаби сулҳи Пешвои миллат // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат,

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ ва рушди инноватсионии кишвар (15 ноябри соли 2023) инчунин, дар баҳши «Социогуманитарие и правое проблемы цивилизационной модернизации Белорусского общества: историческое наследие и современность», (г.Пинск, Полесу ГУ, 22.04.2025) ва дигар конферонсҳои сатҳи ҷумҳурӣ ва дохилидонишгоҳӣ ироа шуда, бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ нашр шудаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар 2 монография, 17 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 16 мақола дар дигар маҷаллаҳо ва маҷмуаҳо ба таъб расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, ёздаҳ зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалӣ ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (347 номгӯӣ) иборат буда, 370 саҳифаи матни компютери ро дарбар мегирад. Маводи кор бо диаграммаҳо, ҷадвалҳо ва расмҳо, ки натиҷаҳои таҳқиқотро таҷассум менамоянд, пешниҳод гардидааст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ТАДҚИҚОТ

Дар муқаддима моҳият ва мундариҷаи диссертатсия, дараҷаи омӯзиш, мақсад ва вазифаҳои он асоснок карда шуда асосҳои назариявӣ ва методии тадқиқот, аҳамияти назариявӣ ва амалии он шарҳ дода шудааст.

Боби якуми рисола «Таърихнигории таърихӣ ислоҳоти соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиклол» ба таҳлили таърихнигории таърихӣ ислоҳоти соҳаи маориф дар солҳои истиқлолият бахшида шудааст. **Дар зербоби якум «Инъикоси таърихӣ ислоҳоти соҳаи маориф дар адабиёти илмӣ»** асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки дар ин самт таҳқиқот намудаанд, зеро таҳлил қарор гирифтааст. Аз ҷумла, дар китоби муаррихон А. А. Раҳмонов, А. Б. Расулов, Қ. Б. Қодиров, Х. С. Афзалов «Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [125] доир ба таърихӣ соҳаи маориф дар давраҳои мухталиф вазъ, рушд ва ислоҳоти соҳаи маориф дар даврони истиқлол маълумоти саҳеҳ пешниҳод шудааст.

Муаррихон Шарифзода Абдуфаттоҳ, Шамсиддинов Садриддин, Қосимӣ Заробиддин дар китоби худ Президент: “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва истиқлолияти миллӣ” доир ба фаъолияти пурсамари сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии Президенти Тоҷикистон ва Ҳукумати кишвар маълумоти саҳеҳ пешниҳод менамоянд. Дар китоби мазкур натиҷаҳои фаъолияти

пахлуҳои гуногуни Сарвари давлат Эмомали Раҳмон доир ба ислоҳоти соҳаи маориф ба бунёдкурию созандагӣ, тарғиби арзишҳои волои давлатдории миллии тоҷикон, тарбияи насли ҷавони кишвар дар рӯҳияи худшиносию худогоҳи миллий [193] ба таври возеҳ баён гардидаанд.

Масоили марбут ба фаъолияти муассисаҳои томактабӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони ватанӣ ба монанди Н. Ҳотамов [133], Д. Довудӣ [133], С. Муллоҷонов [133], М. Исоматов [133], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Шарипов [140, с.381-387] инъикос ёфтааст.

Омӯзиши фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва миёнаи касбӣ дар асарҳои муҳаққиқон, аз ҷумла, А. Шарипов, Н.М. Назаршоев [104, с.578], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Ҳакимов [132, с.485-487], Р. Набиева [120, с.237], Ф. Зикриёев [120, с.237], М. Зикриёева [120, с.237], Н. Ҳотамов [133], Д. Довудӣ [133], С. Муллоҷонов [133], М. Исоматов [133] инъикос гардидаанд.

Дар боби 6-уми китоби бунёдии «История таджикского народа» [104, с.578] самтҳо, вазифаҳо, шумораҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, шароит ва сифати таълим, рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хеле хуб дарҷ шуда, қайд мегардад, ки дар ин давра Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санаду ҳуҷҷатҳоро доир ба рушди маориф ва ҳифзи иҷтимоии кормандони соҳаи маориф, ба монанди «Концепсияи мактаби миллий», «Концепсияи тарбия», «Концепсияи самтҳои касбӣ», «Концепсияи маорифи миллий», «Стандартҳои давлатии маориф», «Дастурамали муассисаҳои таълимӣ» ва ғайраҳо қабул намуд.

Н. Ҳакимов [132, с.485-487] дар китоби худ «Таърихи халқи тоҷик» қайд менамоянд, пайдо шудани гимназияю литсейҳо ҳамчун шакли алтернативӣ ба муассисаҳои таҳсили ҷамагонӣ чизи нав ва хуб буд. Ҳамчунин, ба назари ӯ гимназияю литсейҳо на ҳамчун шакли алтернативӣ, балки ҳамчун шакли имтиёздори таълими ҷамагонӣ гардида, то дараҷае сабаби коҳиши муассисаҳои таълими ҷамагонӣ ҳам гардидаанд.

Набиева Р., Зикриёев Ф., Зикриёева М. [120, с.243] зимни таҳқиқоти худ дар асари «Таърихи халқи тоҷик» (китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои олии ҷумҳурӣ) рушди соҳаи маорифи кишварро бо далелҳои мушаххас инъикос менамоянд. Аммо бо вучуди ин, муаллифони китоби мазкур баъзе камбудихоӣ чойдоштаи соҳаи маорифро қайд менамоянд. Ҳодисаҳои аз муассиса берун мондани бачагон, суғуст шудани базаи моддӣ-техникии маориф ва бо сабаби кам будани маош аз кор рафтани бархе аз омӯзгорон нишон дода мешавад.

Шарипов А. [122, с.304] дар мақолаи худ «Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ» масоили омӯзиши макотиби олиро дар замони истиқлолият инъикос менамояд. Муҳаққиқ дар таъя бо маълумотҳои бойгонӣ, ҳисоботҳо ва суҳанрониву маърузҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рушди макотиби олиро дар мақолаи худ зери таҳлилҳои илмӣ қарор додааст, ки сол ба сол рушди макотиби олии дар таҳқиқоти ӯ ба мушоҳида мерасад [122, с.304].

Доир ба рушд ва ислоҳоти соҳаи маориф дар замони Истиқлол - таърихшинос М. Абдуллоев дар асари худ «Ислоҳот ва рушди маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолияти давлатӣ» [89] доир ба масъалаҳои маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташкилбӣи муассисаҳои типи нав, воридшавии Тоҷикистони соҳибистиқлол ба фазои ягонаи таҳсилоти байналмилалӣ тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Дар китоби дарсии олимони Х. Раҳимов А. Нуоров «Педагогика» [124] масъалаҳои марбути меъёрҳои нави маълумот дар замони истиқлоли кишвар таҳлил гардидааст. Дар дастури методи олимони Қ. Мухторӣ, Д.В. Сафин, Н. Кабилов, У. Умаров, Х. Садурдинов, А. Начмиддинов, А. Ҳалимов «Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ» [118] ба масъалаҳои таълим дар асоси ташаккули салоҳиятҳо оид ба таърихи масъала, мафҳумҳои «салоҳият» ва «босалоҳиятӣ» ва фарқи онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар маводи таълимии муҳаққиқон М. Лутфуллозода, Ғ. Бобизода «Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо» [112] доир ба вожаҳои салоҳияту салоҳиятноқӣ, салоҳиятдору салоҳиятдорӣ, басалоҳияту басалоҳият андешаронӣ шудааст.

Доир ба хусусиятҳои хос ва татбиқи таҳсилоти низомӣ кредитии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ китоби «Низомӣ кредитии таҳсилот» аз ҷониби Р. Мирбобоев, Б. Одинаев, А. Расулзода, А. Миралиев, М. Нарзуллоев, Н. Сангинов, Р. Мирзоев, И. Амонов, Н. Тошматов, Н. Маҳкамов, А. Шарипов, С. Қосимов, С. Самадов, М. Шоев, С. Исвалиев [113] таълиф гардидааст. Доир ба машғулиятҳои аудиторӣ (лексия, дарс-лексия, машғулияти амалӣ (семинарӣ), дар таҳқиқоти муҳаққиқон У.С. Умаров, А.Ш. Шукуров [129] маълумот дода шудааст. Инчунин, дар дастури методӣ оид ба таҳия ва омода кардани рисолаи хатм (рисолаи магистрӣ, рисолаи дипломӣ) барои зинаҳои бакалаврият, магистратура ва мутахассис муҳаққиқон А.А. Раҳмонов, Б.Ҷ. Самиев, И.О. Сулаймонов [126] хусусиятҳои хоси омода намудани рисолаҳои илмӣ бакалаврият ва магистратура дар низомӣ кредитии таҳсилот пешниҳод намудаанд.

Мутахассиси аврупой Алехандро Тиана Феррер доир ба рушди салоҳиятҳои калидӣ дар соҳаи маориф, шарҳи ҳамаҷонибаи таҳсилоти салоҳиятнокро пешниҳод мекунад [179]. Мутахассиси амрикоӣ Клиффорд Аделман низоми кредитии таҳсилотро чунин арзёбӣ намуда, қайд менамояд, ки хусусиятҳои таърихи академиро, ки аз ҷониби муассисаҳо воқеан тағйир дода мешаванд [178]. Муҳаққиқи дигари амрикоӣ Абейтес Х (2010) таҳлили интиқодии лоиҳаи Тюнинг-Амрикоӣ Лотиниро пешниҳод мекунад. Черноен Хьюсман бошад, доир ба дурнамои байналмилалӣ оид ба идоракунии таҳсилоти олий, ҷаҳорҷӯбаҳои алтернативӣ барои ҳамоҳангсозӣ, идеяҳои муҳими илмӣ пешниҳод намудааст, ки таҳаввулотҳои системаҳои идоракунии таҳсилоти олиро аз нигоҳи ҷанҳои гуногун таҳлил мекунад [183].

Масъалаҳои тарбияи томактаби инчунин, дар асарҳои мутахассисони Федератсияи Россия низ арзёбӣ шудааст. Дар китоби Е.В. Колесникова оид ба талаботи кӯдак ва қонёи гардонидани талаботи моддӣ ӯ, соҳиб шудан ба нозуқиҳои қори муассиса, ашёҳои хониш, дафтар, китоб, қалам ва ғайраҳо маълумот дода шудааст. Мутахассиси дигар аз Федератсияи Россия К. Байденко оид ба масъалаи ба сатҳи баланд бардоштани сифати таълими хонандагон, саҳми омӯзгорон дар тайёр намудани кадрҳои баландихтисос ва дорони ахлоқи ҳамида будан дар даврони муосир арзёбӣ менамояд [160, с.3-13]. Дар мақолаи А.И. Орлова бошад, фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва ҷалби хонандагон ба маҳфилҳои пешниҳодҳои муфид оварда шудааст [169, с.55].

Яке аз муҳаққиқони ватанӣ дар соҳаи таҳсилоти томактаби. М. Мачидова, оид ба муассисаҳои таълимии томактабии хусусӣ маълумоти ҷолиб пешниҳод менамояд [165, с.313]. Муҳаққиқ Р. Аткинсон хусусиятҳои ҳоси таълими анъанавиро мавриди омӯзиш қарор дода, оид ба таълими анъанавӣ, махсусан системаи анғезиши хонандагон маълумот додааст [179, с.56]. Муаррихон В.А. Болотов ва В.В. Сериков паҳлуҳои асосии низоми анъанавиро таҳлил намуда, таъкид карданд, ки ҷойи онро низоми нав, ки аз пешрафтҳои ҷомеаи мутамаддин бархурдор аст, яъне низоми таълими салоҳиятнокии мегирад [117, с.7].

Муҳаққиқ У.З. Зубайдов маҳорати салоҳиятнокии омӯзгорро таҳлил намуда, [101, с.42] қайд менамояд, ки омӯзгори муосир бояд сифатҳои асосии омӯзгори ҷанро дошта бошад, яъне дониш ва малақаҳои заруриро барои ҳалли масъалаҳои таълими тафриқавӣ бо воятаҳои технологияҳои педагогӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушд дар муассисаҳои таълимии миёнаи умумӣ истифода намояд.

Устод М.Лутфуллоев [110, с.47] Қ. Мухторӣ [118, с.54] ва дигар муҳаққиқони ватанӣ хусусиятҳои хоси арзёбии ташаққулдиҳандаро таҳқиқ намуда, талаботи асосии дидактикаи муосирро зимни донишомӯзии хонандагон мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар доираи таҳқиқоти педагогӣ масъалаҳои Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маорифи навини кишвар аз тарафи педагогони маъруфи тоҷик М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода [167, с.80], Ҷ. Файзализода [138, с.138], С. Сулаймонӣ, И.Х. Каримова [137, с.5-9] ва дигарон омӯхта шудаанд. вазифаҳои асосии давлат дар соҳаи таҳсилот аз нав муайян шуда буд [111, с.50-52].

Ҳамин тариқ, тавре аз таҳлили асарҳо, мақолаҳои олимони соҳа бармеояд, чараҳои ислоҳоти соҳаи маориф то андозае таҳқиқ шудааст, аммо дар таърихнигорӣ ин масъала то ҳол як асари мукамал таълиф нашудааст, ки тамоми паҳлуҳои ин соҳа ва дар қадом сатҳ қарор доштани онро инъикос намояд.

Дар зербоби дуюми боби якум «Инъикоси масъалаҳои ислоҳоти соҳаи маориф ва рушди он дар суҳанрониҳо, асарҳо ва паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон», саҳми бузург ва фаромӯшнашавандаи Роҳбари давлат баҳри рушди соҳаи маориф бо далелҳои раднопазир нишон дода шудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мақом ва манзалати аҳли зиё, алаҳхусус омӯзгорро мавриди ситиш қарор дода, чунин мефармояд. «Ман фикр мекунам, ки бебаҳотарин сарвати Тоҷикистон, ин нерӯҳои зеҳнӣ ақлӣ, яъне аҳли зиё, аҳли маърифату эҷодаш аст, ки чун ворисони арзандаи аҷдодонамон дар рушди тамаддуни башарӣ саҳм мегиранд» [24, с.14].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хангоми суҳанрониашон дар мулоқот бо намоёндагони зиёиёни мамлакат соли 2002 чунин қайд менамоянд «Солҳои охир дар Тоҷикистон воситаҳои гуногуни алоқаи электронӣ, алаҳхусус интернет густариш ёфта истодаанд» [25, с. 307].

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, доир ба ҷанбаҳои асосии ислоҳоти соҳаи маориф дар замони истиқлол тавваҷуҳи хоса зоҳир намуда, чунин қайд менамояд. «Масъалаи маориф ва таълиму тарбия чун яке аз рукнҳои муҳими давлатдорӣ ва манбаи асосии ташаққули захираҳои инсонӣ дар кишвар мавриди тавваҷуҳи доимии мо қарор дорад. Мо зимни паёму суҳанрониҳои худ, дар иртибот ба соҳаи маориф ҳамеша дастуру супоришҳои муҳиму мушаххас дода, рушди

пайгиروнаи онро дар сиёсати кунунии давлату ҳукумат ҳамчун масъалаи аввалиндараҷа арзёбӣ менамоем”. [44 с.249].

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба хулосае меояд, ки дар замони Истиқлолияти давлатӣ соҳаи маориф таҳти парчами ормонҳои Истиқлолияти давлатӣ рушд карда, симои худро ба кулӣ тағйир дод, ба низоми муайян даромад, ба дастовардҳои назаррас ва муҳимме ноил гардид, ки ҳамаи он аз баракати соҳибистиқлолӣ ва заҳматҳои аҳли маорифу шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин марҳалаи сарнавиштсози таърихӣ мебошад.

«Бозсозии низоми соҳаи маориф-тақозои замон» дар суҳанрониаш ба маросими ҷашни 10-солагии рӯзи таъсис ёфта ни Донишгоҳи славянии Тоҷикистону Русия, 25-сентябри соли 2006 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд менамояд. «Воқеан, дар рӯзҳои мо, ки равандҳои мураккабтарин ва ғайриоддӣ дохилии трансформатсионӣ ва ҷаҳонишавии зехникунии босуръати меҳнат ва умуман, фаъолияти иҷтимоӣ, рушди босуръати вобастагии ҷаҳон ва ҳатто таҷдиди арзёбии бисёр меъёру арзишҳои устувор сурат мегиранд, кадрҳои кимати неруи дараҷаи бағоят баландӣ зехнии инсонӣ, хусусан афзузи мегардад. Дар чунин шароити бозсозии муназами тамоми сохтори маориф ҳамчун тақозои ҳатмӣ ба миён меояд» [28, с.284].

Бо ташаббуси Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар замони Истиқлоли давлатӣ якҷанд қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф қабул шуд:

Т/р	Номгӯйи қонунҳо ва санадҳои меъёрий-ҳуқуқии соҳаи маориф	Маълумот дар бораи қабулшавӣ
1	Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (26 сент. с. 1999, 22 июн. с. 2003 ва 22 май. с. 2016 бо тариқи райъпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд)	6 ноябри соли 1994
2	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он»	1 августи соли 2006, № 351
3	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо»	1 март соли 2005, № 8
4	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи	5 январи соли

	хизматрасонии иҷтимоӣ»	2008, № 359
5	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хифзи иҷтимоии маъҷубон»	29 декабри соли 2010, № 675
6	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»	2 августи соли 2011, № 762
7	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»	22 июли соли 2013, № 1004
8	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника»	18 марти соли 2015, № 1197
9	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хифзи ҳуқуқҳои кӯдак»	18 март с соли 2015, № 1196
10	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон»	15 июли соли 2004, №52
11	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмиву техникӣ»	24 декабри соли 2022, №1922
	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми омӯзгор дар ҷомеа»	17 декабри соли 2025, №2215
12	Консепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Қарори Ҳукумати ҚТ, аз 3 майи соли 2002, № 200
13	Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Қарори Ҳукумати ҚТ, аз марти соли 2006, № 94
14	Консепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Қарори Ҳукумати ҚТ аз 2 октябри соли 2010 № 499
15	Консепсияи таҳсилоти фарогир барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2026	Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 апрели соли 2011 № 228

Бо роҳбарии оқилонаи Пешвои муаззами миллат, дар кишвар барномаи ислоҳоти таҳсилоти олии роҳандозӣ гардида, низомии кредитӣ ҷорӣ ва сатҳи донишгоҳҳои милли ба меъёрҳои байналмилалӣ наздик карда шуд.

Ҳамчунин, аз соли 2019 Барномаи давлатии дастгирии омӯзгорон амалӣ шуда, маоши кормандони соҳаи маориф мунтазам боло бурда мешавад. Ҳамин тариқ, комёбиҳои соҳаи маориф дар замони истиқлол натиҷаи сиёсати оқилона, бунёдкорона ва

оянданигари Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд [42].

Бо дастгириҳои Пешвои миллат Қонуни ҶТ «Дар бораи мақоми омӯзгор» қабул гардид (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 31 июли соли 2025, № 424).

Таҳлили вазъи соҳаи маориф ва илм дар Тоҷикистони навин нишон медиҳад, ки аз оғози давраи Истиқлолияти давлатӣ то имрӯз, ин ду соҳа дар паёмҳои ҳамасолаи Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мавқеи калидӣ доранд.

Назари Президенти ҶТ мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рушди таҳсилоти олии касбӣ (донишкадаву донишгоҳҳо) ва баъдидипломӣ (илму техника) таъсири бузург дошт ва дорад [92].

Роҳбари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ироаи паёмҳои хеш ба мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузор - Маҷлиси Олии ҶТ «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҶТ» масъалаҳои ислохоти соҳаи маорифро мавриди арзёбӣ қарор медиҳанд. Аз ҳамин нуқтаи назар, масъалаҳои соҳаи маорифро тайи солҳои 2001-2021 мавриди пажӯҳиш қарор додем.

Аз ҷумла, дар Паёми Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон, ки 30-юми апрели соли 2001 [2] ба Маҷлиси Олии ҶТ ироа гардид, асосан сухан оид ба роҳҳои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар соҳаи маориф буд. Дар Паёми соли 2001 ташкили хизматрасонии баландсифати соҳаи маориф ҳамчун омилҳои муҳими «пасти кардани сатҳи камбизоатӣ» маънидод мегардад. Ҳамзамон, барои баланд бардоштани сатҳи сифати таълим ва тарбия дар соҳаи маориф лоиҳаҳои мавқеи калидӣ доштанд, ки дар ин замина, бештар аз 23 миллион доллари америкаӣ бо шартҳои имтиёзнок аз созмонҳои байналхалқии молиявӣ ҷудо карда шуд.

Дар паёмашон Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки 22-юми апрели соли 2002 [3] ба Маҷлиси Олии ҶТ ироа гардида буд, ба масъалаҳои зерин диққати махсус додаанд:

1) масъалаҳои маориф роҷеъ ба тарбияи насли наврас ва ҷавонони кишвар;

2) ташкили синфхонаҳои компютерӣ ва умуман, компютерикунонии раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар;

3) тайёр кардани мутахассисони дорои касбияти баланд дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот [3].

Масъалаҳои асосие, ки дар Паёми Президенти ҶТ, Эмомалӣ Раҳмон 4 апрели соли 2003 [4] доир ба рушди соҳаи маориф ироа шуда буданд, асосан паҳлуҳои мухталифи соҳаи маорифро дар бар

мегирифт. Пешвои миллат иброз дошанд, ки вобаста ба барномаҳои сармоягузори муштараки соли 2003 зиёда аз 200 иншооти гуногуни таъминоти иҷтимоӣ, алалхусус, 100 шифохонаю дармонгоҳ ва 84 мактаб дар деҳот барқарор ва ба истифода дода шуданд. Дар солҳои 2004-2006 лоиҳаҳои сармоягузори зиёда аз 60 миллион долларро ташкил медоданд, ки барои боз ҳам беҳтар шудани вазъи маориф ва дигар бахшҳои иҷтимоӣ чудо гардида буд.

Дар паёмҳои солҳои 2005-2009, Роҳбари давлат чунин масъалаҳои мубрами соҳаи маорифро мавриди омӯзишу баррасӣ қарор додаанд:

- ба хоҳири мусоидат ба рушди минбаъдаи соҳаи маориф ва баланд бардоштани сатҳи тафаккури техникиву технологӣ дар ҷомеа, Пешвои миллат соли 2010-ро «Соли маориф ва фарҳанги техникӣ» эълон карданд;

- дар ин давра бори сеюм Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» бо тағйироту иловаҳо аз нав таҳия мешавад;

- дар паём қайд карда шуд, ки дар давоми солҳои 2000-2004-ум тавассути ин лоиҳаҳо 1094 иншоот, аз ҷумла, 292 муассисаи маориф, 301 иншооти тандурустӣ бунёд, таъмир ва бо таҷхизоту лавозимоти зарурӣ таъмин карда шуданд;

- дар баробари ин, дар соли 2006, маблағгузори низоми маорифи кишвар 336 миллион сомонӣ ва тандурустӣ 106 миллион сомонӣ пешбинӣ шуд, ки ин нисбат ба соли гузашта мутаносибан 86 ва 20 миллион сомонӣ зиёд аст [1, с.178].

Бо мақсади дастгирии ҷавонони болаёқат ва тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои соҳаҳои мухталифи ҷомеа, бо фармони Президенти ҚТ Стипендияи байналмилалӣ Президенти ҚТ «Дурахшандагон» ва бо мақсади танзими қабули шаҳрвандони Тоҷикистон барои таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишварҳои хориҷӣ Муассисаи давлатии «Маркази барномаҳои байналмилалӣ» таъсис дода шуд. Ҳамзамон, 19-уми ноябри соли 2013 Вазорати маорифи ҚТ ба Вазорати маориф ва илми ҚТ таъдил дода шуд, ки ин тавачҷуҳи Пешвои миллатро ба тақвияти самтҳои фаъолияти мақоми ваколатдори соҳаи маориф нишон медиҳад.

Бо ташаббуси Роҳбари давлат дар соли 2008 ҚТ рушди соҳаи маорифи кишварро яке аз самтҳои афзалиятҳои сиёсати иҷтимоии давлат эълон карда, барои рушди он 690 миллион сомонӣ чудо карда шуд, ки дар муқоиса нисбат ба соли гузашта 40% зиёд буд.

Дар паёми навбатии Сарвари давлат ба Маҷлиси Олии ҚТ дар соли 2010 қайд гардид: «Агар соли 2000-ум аз ҳисоби бучети давлатӣ барои соҳаи маориф ҳамагӣ 42 миллион сомонӣ чудо шуда бошад, пас

дар соли 2009 бо дарназардошти ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ ва бучети тасдиқшуда ҳаҷми он 1 миллиарду 70 миллион сомони ро ташкил кард» [11, с.22].

Таҳлилҳо бозгӯи онанд, ки дар Паёми соли 2012 ба рушди соҳаи маориф тавачҷуҳи бештар зоҳир шуда, стипендияи донишҷӯён панҷоҳ дарсад ва музди меҳнати ҳадди ақали аҳолии мамлакат низ ба андозаи 2,5 дарсад боло бардошта шуд.

Қабул шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» - дар таҳрири нав аз дастовардҳои Паёми Сарвари давлат дар с. 2013 ба ҳисоб меравад. Дар боби мустақили қонуни мазкур бори нахуст «Мақоми омӯзгор» ба сифати нуктаи меҳварӣ таҷассум ёфт.

Навгонии дигари Паёми соли 2013 дар он зуҳур меёбад, ки Президенти мамлакат таъкид намуданд, ки «Кишварамон имрӯз ба муҳандисону бинокорон, энергетикуну технологҳо, барномасозон ва табиибонӣ баландхаттоси сатҳи байналмилалӣ ниёзи бештар дорад».

Дар Паёми соли 2014 мактабу маориф омилӣ асосӣ амнияти миллии шуморида шуд. Ворид гардидан ба фазои ягонаи таҳсилот ва ҷорӣ намудани меъёрҳои байналмилалӣ таҳсилот аз навгонӣҳои Паёми соли 2014 ба ҳисоб меравад. Бо ин роҳ, асноди таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон дар кишварҳои аврупоӣ эътироф карда мешаванд, ки ин ҳам аз дастовардҳои муҳими соҳа ба шумор меравад.

Яке аз дастовардҳои низомӣ таҳсилоти Тоҷикистон ин оғоз аз соли 2014, ба роҳ мондани қабули довталабон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аввал тавассути имтиҳонҳои марказонидашудаи дохилшавӣ дар Маркази миллии тести назди Президенти ҚТ мебошад. «Мо ба ин кор дар асоси хоҳишу дархости зиёди падару модарон ва бо мақсади баланд бардоштани сатҳи тарбияи кадрҳо, инчунин, пешгирии қардани амалҳои коррупсионӣ дар ҷараёни имтиҳоноти қабул иқдом намудем», – омадааст дар Паёми Президенти ҚТ.

Натиҷагирӣ аз Барномаи компютерикунонии ҚТ барои солҳои 2010-2015, рақамикунонии соҳаи маориф, бартараф қардани мушкilotи марбут ба омӯзгорон дар муассисаҳои соҳаҳои маориф, афзалият додан ба таҳсили духтарони деҳоти дурдасти мамлакат дар муассисаҳои олии таълимӣ аз ҳисоби квотаи Президентӣ, масъалаҳои меҳварӣ бахши маорифи Паёми соли 2015 буд [10].

Дар соли 2016 бо ташаббуси Пешвои миллат дар пойтахти кишвар ш. Душанбе аввалин муассисаи рушди зеҳнӣ дар соҳтори АМИТ ташкил карда шуд.

Хангоми ироаи Паёми Пешвои миллат, моҳи декабри соли 2018 [20] ба Маҷлиси Олии ҶТ масъалаҳои зерин мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд:

- нокифоя будани таъмини кадрҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар;

- баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилот ва раванди омӯзиш дар ҳамаи шаклҳои муассисаҳои таълимӣ;

- баланд бардоштани мақом ва манзалати омӯзгор дар ҷомеа.

Таҳлили паёмҳои солҳои охир нишон медиҳад, ки сиёсати давлат дар ин ҷода ба самтҳои зерин равона шудааст [22]:

1. Гузариш аз маорифи анъанавӣ ба маорифи инноватсионӣ;

2. Пайвастанӣ таҳсил бо бозори меҳнат;

3. Рушди илмҳои табиӣ, техникавӣ риёзӣ дар ҳамбастагӣ бо илмҳои гуманитарӣ;

4. Тақвияти фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии донишгоҳҳо;

5. Ҷалби сармояи хусусӣ ба соҳаи илм ва таҳсилот;

6. Аз лиҳози молиявӣ ва иҷтимоӣ дастгирӣ намудани омӯзгорону муҳаққикон.

Пажӯҳиш собит сохт, ки паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи маориф ва илм дорои хусусияти стратегӣ, таҳлилий ва концептуалӣ мебошанд. Онҳо на танҳо барномаи сиёсӣ, балки модели илмӣ рушди ҷомеаро таҷассум менамоянд.

Дар воқеъ, паёмҳои ироанамудаи Президенти ҶТ солҳои 2001-2021 тақонбахши соҳаи маориф буда, барои рушди минбаъдаи соҳа, ислоҳи камбудихо ва ба соҳаи афзалиятноки ҷомеа табдил додани илму маориф заминаи воқеӣ фароҳам меоранд.

Боби дуюм «**Фаъолияти муассисаҳои томактабӣ дар шароити нави иқтисодӣ иҷтимоӣ**» номгузорӣ гардида, дар зербоби якум «**Хусусиятҳои хоси муассисаҳои томактабии давлатӣ дар замони Истиқлол**», бештар ба масъалаи фаъолияти муассисаҳои томактабӣ дар замони истиқлолият тавачҷуҳ шудааст.

Мақсади фаъолияти муассисаҳои томактабӣ - инкишофи ҷаҳонбинии тарбиятгирандагон бо баинобатгирии хусусиятҳои хоси миллӣ, нигоҳдошти саломатии ҷисмонӣ ва руҳии тарбиятгиранда, таъмини рушди ҳамаҷонибаи кӯдаки хурдсол дар асоси ҳамкорӣ бо оила ва аҳли ҷомеа мебошад.

Охирҳои солҳои 1990-ум дар инкишофи соҳаи маорифи ҶТ баъзе камбудихо ба ҷашм мерасиданд, ки ба раванди амалӣ гардидани ислоҳот монеа буданд. Масалан, муассисаҳои томактабии ҷумҳурӣ дар шаҳрҳо ва шаҳракҳо зиёд буданд. Навбат дар боғчаҳои кӯдакон ва яслиҳои сол аз сол зиёд мешуд. Бештар аз 30% муассисаҳои томактабӣ

дар биноҳои фарсуда ҷой гирифта буданд. Дар нимаи якуми соли 1990 нақшаи ба қор андохтани муассисаҳои томактабӣ танҳо 10% иҷро шуда буд» [125, с.32].

Дар даврони Истиклол Барномаи таълимиву тарбиявии «Раҳнамои мураббӣ» ба тасвиб расид. Дар асоси ин ҳуҷҷат, муассисаҳои томактабӣ тавонистанд фаъолияти мураббияҳоро ба танзим оваранд ва раванди тарбияро дуруст ба роҳ монанд.

Барои рушди зинаи таҳсилоти томактабӣ Ҳукумати ҚТ тадбирҳо андешида, моҳи октябри соли 2005 «Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабиро дар Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010» [61]-ро қабул намуд.

Вазорати маориф ва илми ҚТ Барномаи давлатӣ ва Низомномаи намунавиро омода намуда, бо қарори Ҳукумати ҚТ тасдиқ кунонида, роҳҳои беҳтар намудани ислохотро дар ин самт тарҳрезӣ намуд.

Дар доираи ҳамкориҳо бо Ташкилоти Оғохон оид ба рушд дар соҳаи маориф (Ҳазинаи Оғохон) аз соли 1993 инҷониб барои рушди соҳаи маорифи ҷумҳурӣ қорҳои назаррас ба анҷом расонида шуд. Роҷеъ ба Стратегияи Рушди Соҳаи Маориф барои солҳои 2006-2015 аз ҷониби ташкилоти мазкур як қатор барномаҳо амалӣ шуда истодаанд. Барои беҳтар намудани сифати таҳсилоти томактабӣ дар соли 2009 дар ноҳияи Рашт ва Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) 17 марказҳои инкишофи бармаҳали кӯдак кушода шуд, ки 500 нафар тифлони аз синни 3 то 6 - сола дар ин марказҳо таълим мегиранд [85, в.81].

Бо қарори мушовараи Вазорати маориф 1-уми декабри соли 2009 «Дастурамали намунавии маркази инкишофи кӯдакон» тасдиқ гардид. Дар ҷумҳурӣ дар соли 2010 зиёда аз 40 маркази инкишофи кӯдакон фаъолият менамуд, ки дар онҳо 900 нафар кӯдак ба муассисаҳо ҷалб гардида буданд.

Барои дар амал татбиқ шудани «Барномаи давлатии рушди тарбияи томактабӣ дар ҚТ барои солҳои 2006-2010» [61] соли 2008 дар муассисаҳои томактабии қисме аз шаҳру ноҳияҳои мамлакат тафтиш гузаронида шуд, ки дар он маълум гардид, ки беш аз 17 %-и кӯдакони синни томактабӣ ба кӯдакитонҳо фаро гирифта шудаанд [77, в.47].

Ҳукумати ҚТ барои пешрафти фаъолияти қори муассисаҳои томактабӣ моҳи октябри соли 2005 «Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ дар Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010» [61]-ро қабул намуд. Дар ҳамин давра, Барномаи таълимиву тарбиявии «Раҳнамои мураббӣ» ба тасвиб расид. Дар асоси ин ҳуҷҷат муассисаҳои томактабӣ тавонистанд фаъолияти мураббияҳоро ба танзим оваранд ва раванди тарбияро дуруст ба роҳ монанд» [63, с.42].

Бо қарори мушовараи Вазорати маориф аз 1-уми декабри соли 2009 «Дастгуруламали намунавии Маркази инкишофи кӯдакон» тасдиқ гардид.

Пажӯҳиш собит сохт, ки теъдоди муассисаҳои таълимӣ зиёд гардидаанд. Агар соли таҳсили 2013 дар ҷумҳурӣ 546 адад муассисаи томактабӣ бо ҷалби 85770 кӯдак фаъолият дошта бошад, пас дар соли 2015 миқдори онҳо 575 адад ва теъдоди кӯдакон 88347-ро ташкил меод, ки дар муқоиса нисбат ба соли 2013 - 29 муассиса ва шумораи кӯдакон 2577 нафар зиёд гардид [77, в.196].

Соли 2021 дар ҷумҳурӣ кӯдакони синни томактабӣ имконият ва талаботи махсуси таҳсилотдошта дар 12 кӯдакистони махсусгардонидашудаи мамлакат таҳсил мекарданд, ки теъдодашон 3,5 ҳазор нафарро дар бар мегирифт. Тибқи маълумоти оморӣ соли 2021, дар кишвар 13 000 нафар кӯдакону наврасони имконият ва талаботи махсуси таҳсилотидошта зиндагӣ менамоянд [165, с.309].

Дар зербоби дуюми боби дуум «**Ташаккул ва рушди муассисаҳои томактабии ғайридавлатӣ**», масъалаҳои мубрами фаъолияти муассисаҳои томактабии ғайридавлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта қайд шудааст, ки бо дастгириҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ислоҳоти соҳаи маориф ба комёбиҳои кулӣ ноил гардид. Моҳи март соли 1993 Ҳукумати ҚТ «Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак»-ро тасдиқ намудааст.

Дар солҳои хониши 2015-2016 –66 муассисаи томактабии хусусӣ фаъолият менамуд [84, в.42]. Тибқи маълумоти Низоми иттилоотии идоракунии маориф дар соли 2019 «дар ҷумҳурӣ 107 муассисаи таълимии томактабии хусусӣ фаъолият мекард» [67, с.18].

Мувофиқи маълумоти оморӣ дар ҷумҳурӣ дар соли 2021 - 199 муассисаи томактабии хусусӣ ва марказҳои хусусии инкишофи кӯдак бо фарогирии 105987 нафар фаъолият менамуд.

Пажӯҳиш нишон дод, ки асоси рушди давлат ва миллатро маориф ташкил медиҳад. Аз ин хотир, таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи ҚТ қисми ҷудонашавандаи таърихи сарзамини тоҷикон аст, ки баррасии он яке аз проблемаҳои ҳалталаби рӯз ба шумор меравад.

Боби сеюм «Гузариш ба низоми нав дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ» ном дошта, дар зербоби якум «**Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф**», таҳқиқ шуда, ба яқчанд масъалаҳои муҳим тавачҷуҳ карда шуд. Дар соли хониши 1992-1993 дар ҷумҳурӣ танҳо 2718 муассисаҳои таҳсилоти умумӣ амал мекард, ки теъдоди хонандагон 1 млн. 386 ҳазор нафарро ташкил мекард ва аз нақша 54 ҳазору 800 нафар кам буд [75, в.123].

Соли 1992 дар соҳаи маориф қисме аз чорабиниҳои банақшагирифташуда иҷро нагаштанд. Пажӯҳиш нишон дод, ки ибтидои соли хониши 1992-1993 дар ш. Душанбе, бархе аз ноҳияҳои тобеи марказ ва вилояти Хатлон дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ ва миёнаи умумӣ дарсҳо қатъ гардиданд.

Соли хониши 1997-1998 шумораи муассиса-интернатҳо ба 48 адад расид, ки аз ин 13-тоаш мақоми ҷумҳуриявиро касб намуд. Агар соли 1991 теъдоди муассисаҳои интернатӣ ҳамагӣ 38-торо ташкил мекард, соли 1996 бошад, ин рақам ба 44-то расид, ки ба 7-тои он мақоми ҷумҳуриявӣ дода шуд [125, с.95].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аз соли 2007 сар карда, сифати таълиму тарбия дар ин муассисаҳо беҳтар гардид.

Масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи кишвар бо кадрҳои баландхаттос, яке аз масъалаҳои калидӣ ба ҳисоб рафта, ҳанӯз то солҳои таҳлили 2014-2015 ҳалли худро наёфта буд [79, в.148].

Бояд қайд кард, ки Ҳукумати ҚТ бо дастури Президенти ҚТ, Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи маориф ҳамчун соҳаи калидӣ аҳамияти хоса дода, маблағгузори ин бахши муҳимро сол аз сол афзоиш дода истодааст.

Дар соли 2015 аз бучети давлат барои соҳаи маориф 2 млрд. 918 миллиону 639 ҳазор сомонӣ ҷудо карда шуд, ки ин нисбат ба соли гузашта 401 млн. сомонӣ, ё ин ки 16% зиёд мебошад. Маблағе, ки ба соҳаи маориф дар соли 2015 ҷудо карда шудааст, 19,1% бучети давлатиро ташкил дода, ба 5,5 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилӣ баробар аст [16, с.38].

Проблемаи бо китоби дарсӣ таъмин кардани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ яке аз масъалаҳои ҳалталаби рӯз ба ҳисоб мерафт. Хушбахтона, таҳия ва нашри маводи таълимӣ ҳалли худро ёфтааст. Масалан, агар соли 1999 ҳамагӣ 9 номгӯи китобҳои дарсӣ бо теъдоди 78000 нусха ҷоп шуда бошад, пас дар соли 2016 - 25 номгӯи китобҳои дарсӣ ба миқдори 2 256 000 нусха ба маблағи 22 022 803 сомонӣ ҷоп карда шуд [77, в.176].

Соҳтмони азнавсозии муассисаҳои таълимӣ дар даврони Истиқлол, яке аз проблемаҳои асосӣ ба шумор меравад. Пажӯҳиш нишон дод, ки мувофиқи қарори Ҳукумати ҚТ соли 2010 №680 ба Вазорати маорифи ҚТ аз ҳисоби маблағҳои бучети ҚТ барои соҳтмон ва идомаи иншоотҳои соҳаи маориф, дар соли 2011 ба миқдори умумии 20 млн. сомонӣ маблағ пешбинӣ карда шуда буд.

Азҳудкунии маблағҳо нисбат ба нақшаи соли 2010 - 100 фоизро ташкил медиҳад. Бо истифода аз маблағҳои ҷудогардидаи Вазорати маориф 15 муассиса барои 2752 ҷойи нишаст таъмин гардид [65, с.5].

Таҳқиқ нишон дод, ки тайи солҳои 2010-2017 сохтмони биноҳои муассисаҳои таълимӣ аз ҳисоби фонди захиравии давлат ва аз ҳисоби лоиҳаҳои сармоягузорӣ босуръат идома ёфт. Масалан, агар дар соли 2011 барои сохтмони иншоотҳои муассисавӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ ба миқдори умумии 20 млн. сомонӣ маблағ ҷудо карда шуда бошад, пас дар соли 2017 дар соҳаи номбурда 325 млн. 204 ҳазор сомонӣ ҷудо гардид.

Дар зербоби дуҷуми боби сеюм «**Таъсис ва фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳо**», фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳоро мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар ин зербоб, дар асоси таҳқиқоти гузарондашуда ба ғайр аз дастовардҳо, камбудихо низ зикр шудаанд.

Пажӯҳиш нишон дод, ки чунин намуди муассисаҳо дар ҷумҳурӣ ба 157-то расонида шуд, ки аксарияти онҳоро гимназия, литсей ва муассисаҳои хусусӣ ташкил медиҳанд. Дар ин давра гимназия ва литсейҳои хусусӣ низ зиёд шуданд. Ҳукумати ҶТ барои рушди гимназия ва литсейҳои хусусӣ шароит муҳайё менамуд. Дар ин асос, Ҳукумати мамлакат барои беҳтар азхуд намудани истифодаи технологияи муосир «Барномаи компютерикунони муассисаҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи ҶТ барои солҳои 2003-2007» [62]-ро тасдиқ намуд. Ҷиҳати дар амал татбиқ намудани барномаи мазкур саҳми Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон аввалиндараҷа буд. Татбиқи ин Барнома зери назорати муҳтарам Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон буда, ҳамасола аз Фонди захиравии худ барои муассисаҳои таълимии кишвар компютер ва принтерҳоро тақдим менамоянд.

Дар асоси ин барнома, дар 1823 муассисаи таълимӣ синфҳои компютерӣ ташкил ёфта, онҳо бо 11516 адад компютер мучахҳаз гардиданд [139, с.121].

Ҳукумати кишвар солҳои 2008-2010-ро, марҳилаи дуҷуми «Барномаи компютерикунони муассисаҳои таҳсилоти умумии ҶТ» [86, в.178] - ҷонибдорӣ намуд, ки ба муассисаҳои таълимии мамлакат ба миқдори 30090 адад компютер ва 4396 адад принтер ворид намуд. Ҳукумати мамлакат марҳилаи сеюми «Барномаи давлатии компютерикунони муассисаҳои таҳсилоти умумии ҶТ барои солҳои 2011-2015» -ро тасдиқ намуд» [86, в.178].

Барои амалӣ гардидани он, Паёми навбатии Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ соли 2011 нақши бузург мебошад. Дар асоси ин Паёми Сарвари давлат Ҳукумати ҶТ вазифадор карда шуда буд, ки иҷрои Барномаро дар кишвар таъмин намояд.

Вазорати маорифи ҶТ дар мувофиқа бо вазорату идораҳои дигар «Низомномаи намунавии муассисаҳои таълимӣ барои хонандагони

болаёқат» (қарори Ҳукумати ҚТ аз 28.07.09, №427), (мактабҳо, гимназияҳо)-и Президентӣ барои хонандагони болаёқат» (қарори мушовараи Вазорати маорифи ҚТ аз 30.09.2010, №14/4)-ро таҳия ва қабул намуд, ки ҳар кадоми он барои пешрафти ин зинаи таҳсилот ва муассисаҳои типи нав ёрии амалӣ расонид.

Барои дастгирии хонандагони болаёқат Ҳукумати мамлакат Маркази ҷумҳуриявии қор бо мактаббачагонро дар назди Вазорати маориф таъсис дод. «Дар натиҷа, 71 нафар хонандагони болаёқат дар олимпиада ва мусобиқаҳои байналхалқӣ, дар давоми солҳои 2007-2008 дар Америка, Қазоқистон, Озарбойҷон, Руминия, Венгрия, Ўзбекистон, Ветнам, Туркия, Москва, Гурҷистон, Арманистон Ҷаёнома ширкат варида, сазовори 42 ҷой гардиданд» [84, в.42].

Хонандагони болаёқат дар олимпиадаҳои байналмилалӣ, - дар Ветнам, Кореяи Ҷанубӣ, Индонезия, Тайланд, Ҳиндустон, Дания, Русия, Қазоқистон, Озарбойҷон, Гурҷистон, Африқои Ҷанубӣ, ИМА, Туркия, Руминия, Булғория бо дастоварҳои худ ба Тоҷикистон баргаштанд. То охири соли 2014 хонандагони тоҷик аз олимпиадаҳои байналмилалӣ сазовори 148 медал - 29 медали тилло, 37 медали нуқра ва 82 медали биринҷӣ гардиданд [74, в.64].

Барои рушди истеъдодҳои хонандагони болаёқат, таҳкими ҳаракати олимпӣ, таъсиси муассисаи давлатии «Маркази ҷумҳуриявии дарёфт ва рушди истеъдодҳо» заминаи асосӣ гузошт.

Таҳқиқот нишон дод, ки агар соли таҳсили 1991-1992 дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ як гимназия Ҷаёлият дошта бошад, пас дар соли хониши 2020-2021 дар ҷумҳурӣ 75 гимназия ва 81 литсей Ҷаёлият менамуд, ки дар муқоиса ба 30 соли пеш 74 гимназия ва 81 литсей зиёд аст ва дар ин самт пешравиҳо зиёданд.

Мавриди зикр аст, ки дар раванди амалигардонии Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025, шумораи марказҳои вилоятӣ ва шаҳриву ноҳиявӣ дар ҷумҳурӣ ба 72 адад расид, ки Марказ Ҷаёлияти самарабахши ин марказҳоро назорат ва ҳамоҳанг месозад.

Дар зербоби сеюми боби сеюм «**Арзёбии хусусиятҳои ҳосни низоми таълими салоҳиятнокӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ**», мафҳум ва зарурияти таълими салоҳиятнокӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Дар шароити муосир оид ба муносибати босалоҳият, ба омӯзиши фанҳои дақиқ тавачҷуҳи ҷиддӣ дода мешавад, зеро дар асри XXI кашфу ихтироот маҳз дар ҳамин самтҳо сурат мегиранд.

Маҳз чунин масъала буд, ки соли 2012 Ҳукумати кишвар «Стратегияи рушди маориф барои солҳои 2012-2020»-ро қабул намуд.

Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳои асосӣ таърихи пайдоиши таълими босалоҳият, нахустин бор дар Англия ба миён омада, дар истеҳсол татбиқ гардид.

Дар ШМА, мафҳуми «салоҳият» ва «салоҳиятҳои асосӣ» дар соҳаи тичорат барои муайян намудани сифати корманди муваффақ истифода мегардид. Ҳанӯз дар соли 1970-ум, салоҳият ба дониш ва малакаи махсуси касбӣ дар муқобилият гузошта шуда буд.

Стратегияи миллии рушди маорифи ҚТ то соли 2020 ҳамчун яке аз ҳуҷҷатҳои муҳим дар амал татбиқкунандаи соҳаи маорифи кишвар ба ҳисоб меравад. Мувофиқи «Низоми нави маориф, ки мутобиқи тамоюлоти ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятноки асос ёфтааст, бояд ба хонандагон имконияти азхуд намудани салоҳияту малақаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятнокии қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт, салоҳияти тайёрии касбии дар бозори меҳнат талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шахрвандӣ, таъмин намояд» [68, с.28].

Ҳамин тавр, салоҳият маҷмуи ҳамгирии дониш, малақа ва маҳоратро дар бар мегирад, ки дар натиҷаи таҷрибаи амалӣ ва фаъолият бо истифодаи ин донишҳо ба даст омадааст.

Дар чамъбасти боби сеюм, дар асоси маълумотҳои оморӣ ба чунин хулосае омадан мумкин аст, ки дар даврони соҳибистиклолӣ сохтмони биноҳои муассисаҳои таълимӣ аз ҳисоби фонди захиравии давлат ва аз ҳисоби лоиҳаҳои сармоягузорӣ босуръат идома ёфт.

Дар ин замина, тибқи қарори Ҳукумати ҚТ аз 30.12.2020, №689 Дар хусуси тадбирҳои иҷроии Қонуни ҚТ дар бораи «Бучети давлатии ҚТ барои соли 2021» аз ҳисоби маблағҳои мутамаркази асосӣ ба Вазорати маориф ва илм, ҷиҳати сохтмони иншооти соҳаи маориф ба андозаи 28 млн. сомонӣ маблағ пешбинӣ гардида буд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ иштироки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муассисаҳои типӣ нав рушд кард. Иштироки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва типӣ нав дар олимпиадаҳои фаннии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ назаррас буд. Аз шумораи умумии иштирокчиёни даври ҷумҳуриявӣ олимпиадаҳои фаннӣ, дар соли 2021 - 1842 хонанда сазовори ҷойҳои ифтихорӣ гардиданд.

Боби чорум, ки «**Фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф**» номгузорӣ шудааст, дар зербоби якум «**Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар замони Истиқлол**» ба раванди пешравӣ ва

дастовардҳои назаррас дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таваҷҷуҳ намудем.

Дар ибтидои замони Истиқлол назорати муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро Кумитаи қор бо тарбияи кадрҳои корғарии ҚТ ба уҳда дошт. Шумораи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбиро 77 муассисаи рӯзона, 4 муассисаи шабона, ки аз рӯйи 158 ихтисоси корғарӣ фаъолият мекарданд, ташкил меод. Дар ҳамин давра, бо назардошти муносибатҳои бозори меҳнат қорҳои азнавсозии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба роҳ монда шуд. 17 омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ баҳри тайёр намудани кадрҳо аз рӯйи ихтисосҳои соҳаҳои хоҷагии халқ ба роҳ монда шуд, ки дар раванди таълими ин муассисаҳо барнома ва нақшаҳои нави таълимӣ ворид гардид.

Соли 1991 дар 51 омӯзишгоҳи касбӣ-техникии ҷумҳурӣ тайёрии таҳсилоти умумӣ ба роҳ монда шуда буд ва таълим асосан бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ сурат мегирифт. Дар ин давра «омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ дорои 1343 кабинетҳои таълимӣ, 812 кабинети таҳсилоти касбӣ, 250 лаборатория, 280 устохонаҳои таълимӣ буда, зиёда аз 100 кабинет, лаборатория ва устохонаҳои таълими истехсолӣ бо маводи таълимии техникӣ методӣ таъмин карда шуданд» [76, в.14].

Бо вучуди ин, дар самти таҳсилоти ибтидоии касбӣ норасоӣ ва камбудии мавҷуд буданд. Яке аз чунин норасоӣҳо ҳанӯз ҳам таҳия нашудани Консепсияи рушди таҳсилоти касбӣ ва қонун дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба шумор мерафт ва таъсиси шаклҳои нави муассисаҳои таълимӣ, аз қабилӣ коллеч ва литсей, омӯзиши кадрҳо аз рӯйи ихтисосҳои сохтмонӣ, тичоратӣ ҳамчун ихтисосҳои талаботи бозори меҳнат дар қанор монда буд.

Ба хоҳири ислоҳи ин камбудии, Ҳукумати ҚТ вазоратҳои дахлдори худро вазифадор намуд, ки оид ба бартараф кардани ин норасоӣҳо тадбирҳо андешанд.

Таҳқиқ нишон дод, ки дар замони соҳибистиқлолии дар баъзе аз омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ вобаста ба талаботи замони муосир ихтисосҳои нав, аз ҷумлаи кафшергари газию барқӣ, сохтмончӣ, ронандагӣ ва занбӯри-асалпарварӣ ба роҳ монда шуданд.

Соли 2007 барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз ҳисоби буҷаи давлатӣ 7824 ҷой ҷудо карда шуд, дар баъзе муассисаҳои таълимӣ нақшаи қабулро рӯя накарда, аз нақша зиёд қабул кардани довталабон ба гурӯҳҳои бучавӣ мушоҳида мешавад. Дар маҷмӯъ, 200 нафар ба шӯъбаи рӯзона, 38 нафар ба шӯъбаи ғоибона аз ҳисоби бучаи давлатӣ довталабон зиёд қабул карда шуданд.

Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон замимаи иҷозатномаҳо, базаи моддию техникий муассисаҳои таълимиро ба инобат нагирифта, ба як қатор муассисаҳо аз меъёр зиёд ба таври иловагӣ ҷой чудо намуд, ки ин боиси мушкилии раванди таҳсил мегардид.

Вобаста ба омӯзиш ва ба касб ҷалб намудани ҷавонписарону духтарон дар назди муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ курсҳои кӯтоҳмуддати 3- моҳа ва 6 - моҳа ташкил карда шуд.

Ба Нақшаи кории Ҳукумати ҚТ барои соли 2010, Низомномаи намунавии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии ҚТ дар шакли нав барои баррасӣ ворид шуда буд. Ҳуҷҷати мазкур омода гардида, пас аз мувофиқа бо вазоратҳои дахлдор ба Ҳукумати Ҷумҳурӣ барои баррасӣ супорида шуд, ки дар натиҷа тасдиқ гардид.

Дар натиҷа, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷаи таҳсилот тағйир ёфтанд. Барои ба стандарти байналмилалӣ мутобик намудани мазмуни таҳсилоти касбӣ коллеҷҳо таъсис дода шуданд. Аз ҷумла, бо мақсади таъмини мутахассисони соҳаи энергетика дар ноҳияи Ҷалолоддини Балхӣ тибқи қарори Ҳукумати ҚТ - Коллеҷи энергетикӣ (соли 2007). дар ноҳияи Рӯдакӣ - Коллеҷи техникий муҳандисӣ таъсис дода шуд. Бо пешниҳоди Вазорат ва Ҳукумати ҚТ ҷиҳати таъмини сохтмони Неругоҳи барқи обии Роғун бо кадрҳои коргарӣ ва муҳандисони дорой таҳсилоти миёнаи касбӣ, дар ш. Роғун - Коллеҷи муҳандисӣ-техникӣ таъсис дода шуд.

Бо ҳадафи иҷрои талаботи «Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар ҚТ барои солҳои 2008-2015» соли таҳсили 2009-2010 дар яке аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ гузаштан ба низомии кредитии таҳсилот шуруъ гардид [63].

Дар ҷумҳурӣ соли 2015-62 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ, аз ҷумла, 55 литсейи касбии техникӣ ва 7 литсейи касбии саноати кишоварзӣ фаъолият доштанд.

Дар замони Истиқлол Қонуни ҚТ «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ» 8 августи соли 2015, бо №1225 қабул шуд. Дар соли таҳсили 2015-2016 ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар маҷмӯъ, 24996 нафар донишҷӯ қабул гардид [73, в.18].

Таҳлилҳо собит сохтанд, ки соли хониши 2015-2016, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро дар маҷмӯъ, 11784 нафар, аз ҷумла, 9308 нафар дар шӯъбаи рӯзона ва 2476 нафар дар шӯъбаи ғоибона бомувафаккият хатм намудаанд. Аз миқдори умумии онҳо, 419 нафар дар шӯъбаи рӯзона ва 63 нафар дар шӯъбаи ғоибона имтиҳонҳои хатмро бо баҳои аъло супориданд.

Бо назардошти талаботи ҷомеаи пешрафтаи ҷаҳонӣ ва баланд бардоштани мақоми муассисаҳои таълимӣ бо қарори Ҳукумати ҚТ - 02.11.2012, номи омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникии ҷумҳурӣ ба литсейҳои касбии техникаӣ, техникум ва омӯзишгоҳҳо ба коллеҷҳо иваз карда шуданд.

Соли таҳсили 2018-2019 дар 61 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбии ҷумҳурӣ шогирдону наврасон аз рӯйи 106 ихтисос касбомӯзӣ намуда, 2205 нафар омӯзгор ва 721 нафар устои таълимии истехсолӣ ба онҳо дарс меоданд [66, с.4].

Солҳои таҳсили 2018-2019 дар ҷумҳурӣ 66 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ фаъолият менамуд, ки аз ин теъдод, 12 адади он муассисаи ғайридавлатӣ буда, дар тайёр кардани кадрҳои корғарии соҳа сахми хурро гузошта истодаанд [64, с.7].

Дар зербоби дуюми ин боб **«Сифати таълим ва таъмини кадрии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоию миёнаи касбӣ дар равияҳои омӯзгорӣ, тиббӣ, техникаӣ, технологӣ, кишоварзӣ, фарҳанг, ҳуқуқ ва варзиш дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф»**, мушкилоти вучуддошта мутаваҷҷеҳ шуда, роҳи ҳалли он дар ин самт баён гардидааст.

Масалан, дар соли 1991 дар ҷумҳурӣ 43 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ фаъолият менамуд, ки аз ин 9-тоаш омӯзишгоҳҳои омӯзгорӣ буда, дар онҳо омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тайёр карда мешуд. Дар ин солҳо, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ 40,7 ҳазор донишҷӯён таҳсил менамуданд, ки дар фаъолияти онҳо баъди барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ мушкилоти зиёд ба вуқӯъ омаданд.

Аз сабаби сар задани ҷанги шаҳрвандӣ садҳо омӯзгорону кормандони ин муассисаҳои таълимӣ ҷумҳуриро тарк намуданд. Маоши омӯзгорони ин муассисаҳо нисбат ба дигар муассисаҳои таълимӣ паст буда, 76 сомони ро ташкил меод. Проблемаи нарасидани кадрҳои омӯзгорӣ дар муассисаҳои таълимии тамоми кишвар ба назар мерасид. Хеле кам маблағгузорӣ намудани соҳа ба он оварда расонид, ки заминаи моддию техникаи муассисаҳои таълимӣ кӯҳнаю фарсуда шуданд.

Ҳукумати мамлакат барои таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ бо омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар ноҳияи Рӯдакӣ (1991), Мастҷоҳ (1991), Чирғатол (1995), ш. Роғун (1995) ва ғайра омӯзишгоҳҳои омӯзгорӣ таъсис дод. Дар натиҷа, шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии соҳаи омӯзгорӣ ба 16 адад расид.

Соли 1999 омӯзишгоҳҳои омӯзгори ш. Душанбе, Кӯлоб, Бохтар ва Хучанд ба сохтори муассисаҳои таҳсилоти олии дохил кунонида шуданд. Дар ҳамин замина, нақшаву барномаҳои таълимии онҳо иваз гардид ва ба курсҳои поёнии муассисаҳои таҳсилоти олии мувофиқ гардонид шуданд.

Тибқи қарори Ҳукумати ҚТ аз 16 марти соли 1999 омӯзишгоҳҳои тиббии ш. Кӯлоб, Бохтар, Хучанд ва ш. Душанбе ба коллеҷҳои тиббӣ таъдил дода шуданд. Ҳамзамон, бинобар сабаби суғурӯ будани заминаҳои моддӣю техникӣ, таълимӣю кадрӣ ва набудани талабот як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ барҳам дода шуданд.

Соли хониши 2007-2008 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз рӯйи 96 ихтисос -13790 нафар довталабон ҳуҷҷат супориданд. (11553 нафар ба шӯбаи рӯзона ва 2237 нафар ба шӯбаи ғоибона) [125, с.102].

Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи дониш, сифат ва самаранокии фаъолияти кормандони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбии ҷумҳурӣ ҳамаҷола охири моҳи август бахшҳои методӣ - таълимӣ ташкил карда мешаванд.

Тасдиқи «Концепсияи давлатии ислоҳоти соҳаи таҳсилот ва таълими ибтидоии касбӣ» дар мамлакат қадами нав дар самти таҳсилоти ибтидоии касбӣ буда, имкон фароҳам овард, ки ислоҳот дар ин зинаи таҳсилот тибқи талаботи замон амалӣ гардад. Инчунин, қарори Ҳукумати ҚТ аз 1-уми ноябри соли 2006 «Дар бораи Нақшаи миллии фаъолият оид ба ислоҳоти соҳаи таҳсилот ва таълими ибтидоии касбии ҚТ барои солҳои 2006-2015» барои боз ҳам пурзӯр шудани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар ҷумҳурӣ мусоидат намуд.

Дар солҳои 2014-2019 дар ҷумҳурӣ зиёда аз 67 муассисаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ фаъолият доштанд.

Соли хониши 2017-2018 дар муассисаҳои миёнаи касбӣ аз рӯйи 166 ихтисос (шӯбаи рӯзона 15789 нафар, шӯбаи ғоибона 4570 нафар) ва дар шӯбаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ коллеҷҳоро аз рӯйи 12 ихтисос (873 нафар) хатм намуданд, ки ин нишондод, нисбати соли гузашта 4700 нафар (12,8%) зиёд аст [87, в.18].

Дар соли 2018 дар 560 муассисаҳои таълимии давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ҳамагӣ 36442 нафар (11534 зан) касбҳои коргарӣ омода карда шудааст [66, с.4].

Таҳқиқ нишон дод, ки норасоии китобҳои дарсӣ ва таҳассусӣ яке аз мушкилиҳои асосии муассисаҳои таълимӣ ба ҳисоб меравад.

Дар чамбасти боби сеюм камбудихои вучуддошта зикр мешаванд. Аз чумла:

- литсейҳои касбӣ-техникии ноҳияи Кубодиён, ноҳияи Панҷ, ноҳияи Фархор, ноҳияҳои Ховалинг, Ашт, Зафаробод, Деваштич, Лахш, Б. Ғафуров ва саноати кӯҳии ш. Исфара заминаи моддӣ-техникӣ надошта ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нестанд;

- теъдоди компютер ва дигар воситаҳои нави техникӣ ва технологияи навин дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ниҳоят кам буда, техникаҳои таълимӣ дар ҳолати корношоям қарор доранд ва ғайра.

Дар боби панҷум, ки «**Низоми фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф**» унвон гирифтааст, дар зербоби якум «**Раванди ислоҳоти фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии ва тайёр кардани кадрҳои баландихтисос дар Тоҷикистони соҳибистиқлол**», мо доир ба муассисаҳои мазкур дар мисолҳои дақиқи омӯри ва бойгонӣ таҳлили муфассалро ба риштаи таҳқиқ кашидаем.

Қайд кардан бамаврид аст, ки пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ, авзои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар заиф гардид. Бидуни ин душворихо, шумораи донишгоҳу донишқадаҳои ҷумҳури рушд намуда, аз 13 адади соли 1991 ба 28 адад расид. Дар соли 1999 шумораи донишҷӯён аз 63,9 ҳазор нафар ба 79,2 ҳазор нафар расид [72, в.19].

Дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ камбудихои зиёд буданд, ки барои баргараф кардани онҳо як қатор асноди меъриӣ ҳуқуқӣ қабул шуд. Аз чумла, «Низомномаи намунавии муассисаи таҳсилоти олии касбии ҚТ», «Тартиби таҳия, тасдиқ ва мавриди истифода қарор додани Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии ҚТ» ва «Стандарти давлатии маълумоти олии касбӣ» [80, в.181].

Соли 1999 шароити душвори иқтисодии ВМКБ ва ноҳияҳои минтақаи Раштро ба назар гирифта, Ҳукумати ҚТ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ш. Душанбе барои дохилшавандагони ин минтақаҳо ҷой (квота) ҷудо карда, барои қабули онҳо комиссияи сайёр ташкил намуд. Намояндагони комиссияи қабули муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ш. Душанбе дар ш. Хоруғ ва маркази ноҳияи Рашт - ш. Ғарм комиссияи сайёр ташкил карда, довталабонро аз суҳбат гузаронида, ба сафи донишҷӯён қабул намуданд.

Дар давраи таҳқиқшаванда омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ барои ноил шудан ба унвонҳои профессор ва дотсенти кафедра кам тавачҷуҳ зоҳир менамуданд. Дар давоми с. 1991-2002 шумораи ками омӯзгорон ба ин унвонҳо мушарраф гардидаанд. Фаъолияти шуруҳон

илмӣ низ суфт шуда, дифоӣ диссертатсияҳои докториву номзадӣ кам ба мушоҳида мерасид.

Масалан, дар соли 1991 аз миқдори умумии 315 аспирант 75 кас аспирантураро хатм намуда ҳамагӣ, 41 нафари он диссертатсияҳои худро дифоъ кардаанд. Миқдори докторантон бошад, ҳамагӣ 2 нафарро ташкил намуда, дар ин сол аз ҳисоби онҳо умуман қабул, хатм ва ҳимоя нашуд [71, в.88].

Дар донишкадаю марказҳои тақмили ихтисосҳои вилоятию шаҳрӣ низ ин гуна курсҳо ташкил гардида, омӯзгорон ба онҳо ҷалб мегардиданд. Масъулияти гузаронидани раванди тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ба дӯши Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, донишкадаю марказҳои тақмили ихтисоси ш. Хучанд, Кӯлоб, Хоруғ ва ш. Душанбе гузошта шуд. Дар маҷмуъ, тайи ин солҳо (1992-2002) - 96558 нафар кормандони соҳаи маориф дар курсҳои тақмили ихтисос маҳорати касбии худро рушд дода буданд [69, с.67].

Баъди соли 2005 дар ҷумҳурӣ 29 донишгоҳу донишкада фаъолият мекард, ки дар онҳо 77,7 ҳазор нафар донишҷӯ ба таҳсил фаро гирифта буданд. Тайи солҳои 2006-2011 дар ҷумҳурӣ 6 донишкада ва 5 филиал таъсис дода шуданд.

Соли таҳсили 2007-2008 дар ҷумҳурӣ 35 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо зерсохторҳои фаъолият менамуд. Аз ин миқдор, 22 муассиса аз бӯчаи давлат маблағгузори шуда, 4 муассисаи таҳсилоти олии касбии давлатии тичоратӣ ба тариқи худмаблағгузори фаъолият доштанд. Танҳо 2 муассисаи таҳсилоти олии касбии ғайридавлатӣ арзи вуҷуд дошт. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ 150699 нафар донишҷӯён, аз ҷумла, 43245 духтарон таҳсил менамуданд. Ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ дар маҷмуъ 8250 нафар омӯзгор ба тадрис машғул буданд, ки аз ҷумлаи онҳо 408 нафари онҳо доктори илм, 288 нафарашонро профессорон, 1834 нафарашонро номзадони илм ва боқимонда, яъне 1035 нафарашонро дотсентон ташкил медиҳанд [63].

Соли 2007 Асососгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Консепсияи Маркази миллии тестино бо се забон: тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ пешниҳод намуданд.

Қисми таркибии татбиқи ислоҳоти маориф, бо омӯзгорони касбӣ таъмин намудани муассисаҳои дурдасти кӯхистон аст. Бо мақсади татбиқи ин масъала Президенти ҶТ низоми муайяни қабули духтарон ва писарони лаёқатмандро тибқи квота ба роҳ монд.

Соли 2007 даври ҷумҳуриявии озмуни фанҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии пойтахт доир гардид [70, в.83].

Барои иҷрои корҳои илмӣ-тадқиқотии фармоишии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва илмии тобеи Вазорати маорифи ҚТ соли 2007 - 723937 сомонӣ чудо карда шуда буд. Аз ин маблағ, 354794 сомонӣ ба Академияи илмҳои педагогӣ, 276446 сомонӣ ба Паҷуҳишгоҳи илмҳои педагогӣ ва 78348 ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ чудо гардида буд [83, в.172].

Таҳқиқ нишон дод, ки аз соли 1994 то соли 2007 расман аз ҷониби Вазорати маорифи ҚТ ҷиҳати идомаи таҳсил ба муассисаҳои олии кишварҳои хориҷӣ 1766 нафар донишҷӯён фиристода шуданд [81, в.84].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки агар соли таҳсили 1991-1992 дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ 13 адад муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бошад, пас дар соли таҳсили 2020-2021 миқдори онҳо 41 ададро ташкил медоданд, ки аз ҷумлаи онҳо 4 ададашон филиалҳо мебошанд. Илова бар ин, бояд қайд намуд, ки агар дар соли таҳсили 1991-1992 теъдоди донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ 69300 аз ҷумла, духтарон, 23300 нафарро ташкил диҳад, пас дар соли таҳсили 2020-2021 теъдоди онҳо ба 244600 нафар, аз ҷумла, занон 85500 нафарро ташкил медиҳанд. Дар муқоиса ба нисбат ба соли 1991-1992 159100 аз ҷумла, духтарон 62200 нафар зиёдтар ба таълим фаро гирифта шудаанд.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае бояд омад, ки баъди ба даст овардани истиқлолият, Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист дар асоси манфиатҳои миллӣ, давра ба давра рушд намуда, дар соҳаи маориф ислоҳоти кулӣ ба даст орад.

Дар зербоби дуюми ин боб «**Ташаккул ва рушди низомии кредитии таҳсилот**», заминаи ба вучуд омадан ва рушди низомии кредитии таҳсилот дар соҳаи маорифи ҷумҳурӣ таҳлил шудааст.

Дар зербоб қайд шуд, ки дар шароити муосир бо ташаббуси Ҳукумати ҚТ барои баланд бардоштани соҳаи маориф, сифати таълим, тайёр намудани мутахассисони баландсатҳ, воридшавӣ ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ чораҳои зарурӣ андешида шуд.

Бори аввал системаи кредитии таҳсилот, ё ба истилоҳи дигар, системаи «соатҳои кредитӣ» дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба вучуд омад. Соли 1869 президенти Донишгоҳи Ҳарвард, - Чарлз Элиот мафҳуми «соати кредитӣ» -ро ҷорӣ кард ва дар солҳои 1870-1880 ба низомии таълим ворид карда шуд [191].

Барои ворид гардидан ба фазои ягонаи таҳсилоти байналмилалӣ дар асоси қонунҳои ҚТ «Дар бораи маориф» ва «Низомномаи намунавии муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ» доир ба татбиқи низомии кредитии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ «Низомнома оид ба ташкили раванди низомии кредитии

таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии ҚТ» тасдиқ шуд [78, в.107].

Дар баробари ворид шудан ба низоми нави таҳсилот зарурияти таҳия намудани нақша ва барномаҳои таълимӣ ба вучуд омад. Дар ибтидои таҳия намудани нақшаҳои таълими мушкilotҳо ба вучуд омаданд. Масалан баъд аз таҳлил ва ташхиси 19 номгӯй нақшаҳои таълимии Донишгоҳи давлатии ш. Кӯлоб баҳри ислоҳи камбудиву норасоииҳо барои такмил баргардонидани шуда, пас аз ислоҳ тасдиқ карда шудаанд. Ҳамзамон нақшаҳои таълимии Донишгоҳи давлатии техникии Тоҷикистон ба номи М.С.Осимӣ дар асоси фармони Вазорати маорифи ҚТ аз 19.07.2006 мураттаб гардида, аз ҷониби вазири маориф тасдиқ гардиданд.

Сараввал, дар асоси Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 июни соли 2004, №291 ба технологияи кредитии таҳсил ба сифати таҷрибавӣ ду муассисаи олий: Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ва Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон гузаронида шуданд.

Вазорати маориф ва илми ҚТ нақша ва барномаҳои низоми кредитиро, ки аз ҷониби муассисаҳои олии кишвар пешниҳод мегардад, тасдиқ менамояд.

Дар ҷамъбасти боби панҷум, бояд ба ҷунин ҳулосае омад, ки дар муддати 20 соли амалӣ гардидани низоми кредитии таҳсил, тадриҷан ҳамаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ зина ба зина ба низоми мазкур гузашта, мазмун ва мундариҷаи барномаҳои асосии таҳсилот (Стандартҳои давлатии таҳсилот аз рӯйи ихтисосҳо), нақшаҳои таълимии заминавӣ, нақшаҳои таълимии корӣ, нақшаҳои таълимии инфиродӣ, барномаҳои таълимии фан, барномаҳои кории таълимии фан (силлабус), таҳияи комплексҳои методӣ-таълимӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимиро дар шакли электронӣ таҳия намуданд.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар натиҷаи таҳлили таърихи ислоҳоти соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиқлол солҳои 1991-2021, мо ба ҳулосаҳои зерин омадем:

1. Ислоҳоти низоми маориф аз соли 2004, ҳамчун оғози давраи стратегӣ ба ҳисоб рафта, то ҳанӯз давом дорад. Дар давраи таҳқиқшаванда якҷанд қонунҳо дар соҳаи маориф қабул гардида, муҳимтаринаш қонун «Дар бораи маориф» мебошад, ки пайваста бо дигаргун гаштани тақозои замон солҳои 2013, 2016, 2017, 2018, 2020 таҷдид ва аз нав қабул карда шуданд.

2. Соли 2010 дар мамлакат ҳамагӣ 40 Маркази инкишофи кӯдакон ба истифода дода шуд, ки ба онҳо ҳамагӣ 900 нафар кӯдак ҷалб гардиданд. Баҳри беҳтару хубтар гардонидани саломатии кӯдакон дар ин муассисаҳои томақтабӣ комплексҳои махсуси солимгардонӣ ба роҳ монда шуд. Дар вилояти Хатлон миқдори муассисаҳои томақтабӣ 5 адад зиёд гардид. Дар шаҳру ноҳияҳои Конибодом, Балҷувон, Ховалинг, Шӯробод, (Ш. Шохин) Муъминобод, Сангвор (Тавилдара), Деваштич ва Варзоб кӯдакистонҳои нав сохта шуданд ва ё кӯдакистонҳое, ки солҳои пеш аз ҷаҳолият бозмонда буданд, баъд аз таъмиру тармим боз ба ҷаҳолият шуруъ намуданд.

3. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳамасола дар мулоқоту вохӯриҳояшон бо зиёён ва ҷаҳолони маорифи ҷумҳурӣ ислоҳоти соҳаи маориф, махсусан муассисаҳои томақтабиро таҳлили сифатан созандаи пешрафти ҷамъият маънидод намуда, дастуру ҳидоятҳо медиҳанд. Аз ҷумла, таъмини синфхонаҳои муассисаҳои томақтабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ бо технологияҳои ҳозиразамон ва дигар воситаҳои аёнию техники таҳти назорати бевоситаи ҳуди Сарвари давлати маорифпарвари матин қарор дошта, ин иқдом аз ҷониби вазорату идораҳо, ташкилоту корхонаҳо, созмону муассисаҳои давлатию ғайридавлатӣ ва соҳибкорони ватанӣ дастгирӣ ёфта истодааст.

4. Бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ ва фарогирии кӯдакон ба муассисаҳои мазкур тадриҷан меафзояд. Масалан, дар мамлакат соли хониши 2014-2015 миқдори тарбиятгирандагони муассиса 88351 нафар, муассисаҳои томақтабӣ бошад, 577 ададро дар бар гирад, пас, соли хониши 2020-2021 шумораи муассисаҳои томақтабӣ ба 696 адад ва миқдори тарбиятгирандагон 101170 нафарро ташкил меод, ки нисбат ба соли 2015 шумораи кӯдакон 12819 нафар, миқдори муассисаҳо 180 адад афзоиш ёфтаанд. Мувофиқи маълумоти оморӣ дар ҷумҳурӣ соли 2021 200 муассисаи томақтабии хусусӣ ва марказҳои хусусии инкишофи кӯдак бо фарогирии 10593 нафар ҷаҳолият менамуданд, ки дар онҳо ҳамагӣ 800-нафар тарбиятдиҳандагон ба таълиму тарбияи кӯдакон машғул буданд, ки аз ҷумлаи онҳо 780 нафарро занон ташкил меоданд [18-М].

5. Масъалаи рафти тақмили низоми соҳаи маориф идома ёфта, бештар ба масъалаҳои ислоҳот диққат дода мешуд. Дар ин давра, масъалаи таҳияи Консепсияи нави таҳсилот ба миён гузошта шуд. Дар ин замина, зарурияти аз сари нав таҷдид

намудани нақшаю барномаҳои таълим, китобҳо ва омода намудани китобу дастурҳои нав пайдо гардид. Дар асоси ислоҳоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар мазмуни раванди таълим, нақшаю барномаҳои таълимӣ тағйирот ворид гардид.

6. Барои рафъ намудани масъалаҳои асосии соҳаи маориф Ҳукумати мамлакат чораҳои зарурӣ андешида, назоратро дар самти фаъолияти мактаб - интернатҳо пурзӯр намуд, зеро дар ин давра кӯдакони зиёд бе падару модар монда худро аз даст дода, сатҳи зиндагиашон паст гардида, ба дастгирии давлату ҳукумат ниёз доштанд. Нигоҳ накарда, ба сатҳи пасти иқтисодии кишвар Пешвои миллат барои рушди мактаб-интернатҳо диққати махсус дода, дар шаҳру ноҳияҳои мухталиф муассисаҳои типии нав, мактаб- интернатҳо таъсис ёфтанд.

7. Раванди ислоҳоти ҳадафноку пайгириҳои соҳаи маориф, дар гули солҳои охир дар сиёсати бунёдкоронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи муҳимро касб намудааст. Яке аз ҷанбаҳои асосии он компютерикунии муассисаҳои ҳамаи зинаҳои таҳсилот, талаботи рақамикунии раванди таълим буда, дар рушди соҳа ва ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқ гардидани он маориф нақши калидиро иҷро менамояд [9-М].

8. Таъмини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо кадрҳои баландихтисоси соҳаи омӯзгорӣ яке аз проблемаҳои калидӣ ба шумор меравад, ки то ҳол роҳи ҳалли пурраи худро наёфтааст. Дар соли таҳсили 2015-2016 аз ҷониби раёсату шуъбаҳои маорифи вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои кишвар барои 3715 нафар омӯзгор дархост пешниҳод гардида буд, ки он дар ВМКБ 163 нафар, вилояти Хатлон 777 нафар, вилояти Суғд 956 нафар, шаҳри Душанбе 446 нафар ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 1373 нафар ба қайд гирифта шуда буд [4-М].

9. Таҳқиқ нишон дод, ки таи солҳои 2010-2017 сохтмони биноҳои муассисаҳои таълимӣ аз ҳисоби фонди захиравии давлат ва аз ҳисоби лоиҳаҳои сармоягузорӣ босуръат идома ёфтааст. Масалан, агар дар соли 2011 барои сохтмони иншоотҳои муассисаҳои таълимӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ ба миқдори умумии 20,0 млн. сомонӣ маблағ ҷудо карда шуда бошад, пас дар соли 2017 барои маблағгузорӣ дар соҳаи номбурда 325 млн 204 ҳазор сомонӣ ҷудо гардидааст.

10. Таи солҳои соҳибистиқлолӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ марҳила ба марҳила рушд ёфтанд. Агар дар соли хониши 1991-1992 дар ҷумҳурӣ 3179 муассиса, аз ҷумла, ибтидоӣ

614, асосӣ 634 ва миёна 1931 адад бошанд, пас дар соли хониши 2020-2021 шумораи муассисаҳо ба 3911, аз ҷумла, ибтидоӣ 312, асосӣ 430, миёнаи умумӣ 3169 ададро ташкил медиҳанд, ки дар муқоиса ба нисбати соли таҳсили 2020-2021 муассисаҳои ибтидоӣ 312, асосӣ 204 адад кам ва муассисаҳои миёнаи умумӣ 1238 адад бештар шудаанд. Дар давраи соҳибистиклолӣ, махсусан давраи таҳқиқшаванда, шумораи муассисаҳо ва хонандагони он зина ба зина рушд ёфтаанд. Агар соли хониши 1991-1992 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 95 ҳазор омӯзгорон, аз ҷумла, бо маълумоти олии 76,6 ҳазор бо маълумоти олии нопурра 14,1 ҳазор бо таҳсилоти миёнаи касбӣ 5 ҳазор фаъолияти педагогӣ дошта бошанд, пас дар соли 2020-2021 ҳамагӣ 130500 нафар, аз ҷумла, бо маълумоти олии 98,4 ҳазор, олии нопурра 6,9 ҳазор миёнаи касбӣ 23,4 ҳазор ва миёнаи умумӣ 1,7 ҳазор омӯзгорон фаъолият менамуданд. Агар дар муқоиса ба соли таҳсили 1991-1992 гирем, омӯзгорони дорои маълумоти олии 21,8 ҳазор нафар, олии нопурра 7,2 ҳазор нафар, миёнаи касбӣ 18,4 ҳазор нафар ва миёнаи умумӣ 1,7 ҳазор нафар зиёд гардидаанд.

11. Ҳукумати кишвар ба рушду нумуи гимназия ва литсейҳо диққати махсус дода, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистонро вазифадор намуд, ки бо мақсади дуруст ба роҳ мондани низоми таҳсил дар ин муассисаҳо, ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқи роҳ таҳия намояд. Дар замони соҳибистиклолӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла, типӣ нав инкишоф ёфтанд. Соли хониши 2020-2021 дар мамлакат 76 гимназия ва 81 литсей фаъолият доштанд, ки дар муқоиса нисбат ба соли таҳсили 1991-1992 75 гимназия зиёд мебошад [17-М].

12. Дар шароити муосир оид ба муносибати босалоҳият ва омӯзиши фанҳои дақиқ таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода мешавад, зеро дар асри XXI кашфу ихтироот маҳз дар ҳамин самтҳо сурат мегиранд ва рушди минбаъдаи Тоҷикистон аз рушди илмҳои риёзӣ ва дақиқ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, ташаккули босалоҳиятии хонандагон ба саволе, ки кадом натиҷаи таълим имрӯз ба онҳо лозим аст ва талаботи ҷаҳони муосирро қонеъ мекунад, ҷавоб дода метавонад. Барои таҳлил ва баррасӣ намудани мазмун ва моҳияти таълими салоҳиятнокӣ дар давраҳои мухталифи инкишофи ҷомеа шароити иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии давр баррасӣ ва натиҷагирӣ карда мешавад [11-М; 14-М].

13. Салоҳият маҷмуи ҳамгироии дониш, малака ва маҳоратро дар бар мегирад, ки дар натиҷаи таҷрибаи амалӣ ва фаъолият бо истифодаи ин донишҳо ба даст омадааст. Бинобар ин, бо мақсади

муайян сохтани андешаву хулосаҳои мушаххас, ҳалли чунин масъалаҳоро зарур мешуморем:

- ташаккулёбӣ аз ҷониби худи шахс вобаста ба фаъолиятҳо ба амал бароварда мешавад;

- барои аз худ кардани малакаҳои ҷадид зарур аст, ки омӯзиширо ҳадафнок ва бо мақсади дуруст истифода намоем;

- дар ҳаёти воқеӣ маҳорати эҷодкорӣ, малакаи омӯзиш, тафаккури интиқодӣ, салоҳиятҳои таҳқиқотӣ бо ҳамдигар ангезиш ёфта, дар ин замина тақвият меёбанд. Қайд кардан зарур аст, ки салоҳиятҳо наметавонанд дар алоҳидагӣ инкишоф ёбанд;

- таҳқиқҳои педагогӣ нишон доданд, ки салоҳиятҳои хонандагон вобаста ба шароити иҷтимоию иқтисодии онҳо алоқамандии зич доранд.

14. Ҳукумати мамлакат дар даврони соҳибистиқлолӣ барои инкишоф ёфтани таҳсилоти миёнаи касбӣ диққати махсус дода, дар ин замина, амалҳои судмандро ба иҷро расонид. Натиҷаи ҳамин буд, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷаи таҳсилот тағйир ёфта, ба талаботи имрӯзаи ҷомеа мутобиқ гардонида шуданд.

15. Ҷиҳати ба меъри ҷаҳонӣ мувофиқ намудани низомии таҳсили нав, аз қабилӣ коллечҳои мустақил ва сохторӣ таъсис ёфтанд. Бо пешниҳоди Вазорати маориф ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини сохтмони Неругоҳи барқӣ - оби Роғун бо кадрҳои коргарӣ ва муҳандисони дорои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар шаҳри Роғун Коллеҷи муҳандисӣ-техникӣ таъсис дода шуд.

16. Бори аввал дар таърихи маорифи кишвари соҳибистиқлол дар асоси тафохумномаҳои дучониба барои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Федератсияи Россия соли 2009-59 ҷой ва соли 2010-47 ҷой барои таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии ин кишвар ҷудо гардид [13-М].

17. Дар соли таҳсили 2010-2011 дар ҷумҳурӣ 49 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ, аз ҷумла, 27 коллеҷи мустақил ва 5 сохторӣ, 3 техникум ва 19 омӯзишгоҳ амал мекард, ки дар онҳо зиёда аз 37 ҳазор донишҷӯ аз рӯйи 110 ихтисос таълим мегирифтанд. Ба кори таълиму тарбия 3710 нафар омӯзгорон машғул буданд. Ҳамагӣ дар ин муассисаҳои таълимӣ 96 нафар номзадҳои илм кор ва фаъолият менамуданд, ки 66 нафари онҳо номзадони илм буданд ва 6 нафари онҳоро профессорон ва 19 нафарро бошад, дотсентон ташкил медоданд [13-М].

18. Бо мақсади таъмин намудани бозори меҳнати дохилии кишвар бо кадрҳои коргарӣ ва ҷалби бештари хонандагон ба таҳсилоти касбӣ, бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба таҳсилоти дусола (бо гирифтани таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ) гузаштанд.

19. Дар масъалаи ҷалби маблағгузори хориҷӣ ва бурсияҳои барои таҳкими пояҳои моддию техникаи муассисаҳои таълимӣ кори хуби коллеҷҳои муҳандисию омӯзгории шаҳри Душанбе ва Коллеҷи тиббии ҷумҳуриявиро қайд намудан лозим аст. Коллеҷи муҳандисию омӯзгории шаҳри Душанбе бо Ҷамъияти Олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ (612), Лоиҳаи «Дастгирии ислоҳоти системаи маълумоти касбӣ-техникӣ ва омӯзишӣ (МКТО)», Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид (БРСММ) - ташкилоти Созмони Милали Муттаҳид ва дигар барномаҳои ҳамкорӣ намуданд [3-М].

20. Бо назардошти рушди корхонаҳои саноатӣ дар кишвар, пайдо шудани талабот ба ихтисосҳои нав чиҳати кушодани ихтисосҳои нав дар зинаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ шароит фароҳам оварда шуд. Соли 2021 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро ба сифати мутаххасис 3561 нафар хатм намуданд. Аз теъдоди умумии хатмкунандагон 2321 нафар 65,2 % рисолаи хатм омода намудаанд. Яъне, 34,8 %-и хатмкунандагон кори хатмро иҷро накардаанд. Онҳо ба ҷойи рисолаи хатм имтиҳони давлатӣ аз фанҳои таҳассусӣ супоридаанд. Ҳайати кадрӣ муассисаҳои таълимӣ мазкур 829 нафар омӯзгор буда, аз онҳо 40 нафар номзади илм, 4 нафар доктор (20 нафар номзади илм кормандони асосӣ) мебошанд.

21. Вобаста ба мушкилоти соҳаи маориф дар раванди ислоҳоти соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон хело калон аст. Масъалаи мазкур тайи солҳои 2003-2005 дар 38 ҷаласаҳои мушовараи Вазорати маориф ва илм қариб 293 масъалаҳои умдатарини соҳаи маориф, дар 82 маҷлисҳои назоратии назди вазирӣ маориф зиёда аз 129 масъала ва беш аз 91 масъаларо дар бар гирифтаанд, ки барои рушди соҳа саҳми арзанда доранд.

22. Дар давраи Истиқлол, баҳусус, баъди соли 2005 фаъолияти донишгоҳу донишкадаҳои ҷумҳурӣ то андозае ба танзим даромада, дар онҳо пешравиҳо ва муваффақиятҳо ба мушоҳида мерасид. Дар ҷумҳурӣ дар ин давра 29 донишгоҳу донишкада фаъолият мекард, ки дар онҳо 77,7 ҳазор нафар донишҷӯ ба таҳсил фаро гирифта шуда буданд Солҳои 2006-2011

дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф ба фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дигаргуниҳо ба вуҷуд омаданд. Дар ҷумҳурӣ 6 донишқада ва 5 филиали муассисаҳои таҳсилоти олий созмон ёфтанд [82, в.166].

23. Муайян карда шуд, ки дар давраи аз соли 1994 то соли 2007 расман аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати идомаи таҳсил ба муассисаҳои олии кишварҳои хориҷӣ 1766 нафар донишҷӯён фиристода шуданд. Ҳамон замон тибқи ин бурсияҳои таҳсилӣ, 1102 нафар шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар муассисаҳои олии 13 давлатҳои хориҷӣ таҳсилро давом дода, хатм намуданд. Соли 2021, дар кишварҳои хориҷӣ наздики 42 ҳазор шаҳрвандон таҳсил менамуданд, ки нисбати солҳои пешин ба маротиб зиёд аст.

24. Барои дар сатҳи баланд бардоштани сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои олии кишвар Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, аз ҷумла, «Муассисаи олий» ҳамчунин «Таснифгари равияву ихтисосҳо»- ро таҳия намуда, аз нашр баровард. Доир ба рушди ин зинаи таҳсилот вазорат низомномаҳои зинаҳои бакалаврият, магистратура, мутахассис, барномаи давлатӣ, консепсияи миллиро бо қарори Ҳукумат тасдиқ намуд. Стратегияи инкишофи ин зинаро таҳия карда, консепсияи таъсиси Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро омода гардид. Дар натиҷа қабули довталабон тавассути марказӣ тестӣ ба роҳ монда шуд.

25. Дар ин марҳила, дар асоси натиҷаи корҳои илмию тадқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва илмии тобеи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон монография, китобҳои дарсӣ, барномаҳои таълимӣ, диссертатсия ва мақолаҳои зиёде ба чоп расонида шуданд. Масалан, агар соли 2005 устодону кормандони донишқадаву донишгоҳҳои кишвар аз натиҷаи корҳои илмию тадқиқотӣ 64 монография, 640 мақолаи илмӣ, 200 дастури таълимии методӣ, 48 китоби дарсӣ, 60 барномаи таълимӣ таҳия ва чоп намуда бошанд, пас дар соли 2010 теъдоди диссертатсия ва китобҳои дарсӣ ба 1107, дастурҳои методӣ ба 1122 ва монографияҳо ба 118 адад расидааст, ки ин далели сол ба сол зиёд шудани наشري маводи таълим мебошад [12-М].

26. Қисми таркибии татбиқи ислоҳоти маориф бо омӯзгорони касбӣ таъмин намудани муассисаҳои таълимии ноҳияҳои дурдасти кӯҳистон аст. Бо мақсади татбиқи ин масъала, бо дастури Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми муайяни қабули духтарон ва писарони лаёқатманд тибқи квота ба роҳ

монда шудааст. Пажухиш собит сохт, ки барои дастгирии пайвастаи писарон ва духтарони ноҳияҳои кӯҳистони кишвар аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон квотаи Президентӣ сол аз сол зиёд гардида истодааст. Масалан, дар соли хониши 2015-2016 ба шахру ноҳияҳои кишвар ҳамагӣ 1112 ҷой ҷудо гардида бошад, пас дар соли хониши 2020-2021 дар маҷмуъ 1280 ҷой ҷудо карда шуд. Агар дар муқоиса нисбат ба соли хониши 2015-2016 гирем, 168 ҷой зиёд ҷудо шудааст. Тақсимои квотаи Президентӣ вобаста ба шахру ноҳияҳову вилоятҳои кишвар чунин сурат гирифтааст: вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон - 150 ҷой (78 ҷой барои духтарон ва 72 ҷой барои писарон), вилояти Суғд - 288 ҷой (149 ҷой барои духтарон ва 139 ҷой барои писарон), вилояти Хатлон - 539 ҷой (276 ҷой барои духтарон ва 263 ҷой барои писарон) ва барои ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ - 303 ҷой (155 ҷой барои духтарон ва 148 ҷой барои писарон). Аз 1280 нафар ҷойи тибқи нақшаи қабул ҷудогардида 1264 нафар (99%) довталаб аз даври ҷумҳуриявӣ озмун гузашта, соҳиби квотаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид.

27. Масъалаи омодаسازی кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогӣ, алоқаи илм ва истеҳсолот ҳамеша зери таваҷҷуҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Соли 2021 дар ҷумҳурӣ 4421 нафар унвондорон (аз ин миқдор, 1258 нафар зан) фаъолият менамуданд, ки аз онҳо 839 нафар доктори илм (аз ин миқдор 122 нафар зан) ва 3582 нафар номзади илм (аз ин миқдор 1108 нафар зан) мебошанд. Аз ин шумора, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва илмӣ кишвар 4312 нафар соҳиби унвони илмӣ буда (аз ин миқдор 1211 нафар зан), аз онҳо 824 нафар доктори илм (аз ин миқдор 122 нафар зан) ва 3488 нафар номзади илм (аз ин миқдор 1089 нафар зан) фаъолият доранд. Маблағгузории соҳаи маориф дар соли 2022 низ афзоиш дода шудааст. Аз ҷумла, дар буҷети давлатии соли 2022 ба соҳаи маориф 6 млрд. 304 млн. 25 ҳазор сомонӣ пешбинӣ гардида буд, ки ин нисбат ба соли 2021 – 706 млн. 925 ҳазор сомонӣ ё ин ки 11,3 фоиз афзоиш ёфта, 18,7 фоизи ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатӣ ва 6 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилро ташкил меод.

28. Ислоҳоти куллии соҳаи маориф ҳамоҳангسازی низоми миллии таҳсилотро ба стандартҳои ҷаҳонӣ тавассути гузариш ба низоми бисёрзинагии таҳсилот ва технологияи кредитии таълим талаб менамояд [7-М, 8-М]. Оид ба омӯзиши моҳият, хусусият ва паҳлуҳои гуногуни низоми кредитии таҳсилот дар мисоли таҷрибаи муассисаҳои таълимии мамлакатҳои хориҷи дуру наздик,

аз ҷониби мутахассисони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, раёсату ҳайати профессорон ва омӯзгорони донишгоҳу донишкадаҳо, аспиранту унвонҷӯён дар ҷумҳурӣ корҳои хеле зиёд ба анҷом расонида шуда, раванди пурра ба хусусиятҳои низоми миллии таҳсилот мутобиқ гардонидани он амалӣ шуда истодааст. Ҳамзамон, қайд кардан бамаврид аст, ки дар низоми кредитии таълим нақшаи инфиродии донишҷӯ мавқеи махсус дорад.

29. Дар ҷараёни гузариш ба низоми (10-100-хола)-и баҳодихӣ ва дар амал татбиқи мақсадноки он зарурати замон маҳсуб ёфта, барои пешбурди муваффақонаи он фазаи мусоид фароҳам оварда шудааст [10-М, 9-М].

30. Дар татбиқи амалӣ гардидани Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумат оид ба маориф, мутахассисони муассисаҳои олии кишвар мавқеи ҳалқунанда мебозад. Дар симои омӯзгор тамоми ҳислатҳои ҳамидаи инсонӣ, маънавиёти баланд таҷассум ёфтааст [7-М, 9-М].

31. Дар шароити ҷаҳони муосир, ки ҷаҳонишавӣ бомаром идома дорад, таъсири манфии он низ соҳаи маорифро дар канор гузошта наметавонад. Ин соҳа пояи асосии давлатдорӣ, тарбияи инсони комил ва пойдорӣи ҷомеаи солим ба шумор мераванд.

Масъалаҳои мубрами соҳаи маориф ва дастуру ҳидоятҳои, ки дар паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (солҳои 2001-2021) ироа гардидаанд, чунинанд [16-М]:

- суръат бахшидан ба бунёди муассисаҳои таълимии муосир, аз ҷумла, муассисаҳои таҳсилотии шакли нав ва муосир;

- вусъат додани корҳо дар самти тайёр кардани кадрҳои ҷавобгӯ ба стандартҳои ҷаҳонии соҳаи омӯзгорӣ ва тайёр кардани кадрҳои илмӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

- дастгирии омӯзгорон ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои онҳо, баланд бардоштани мавқеи омӯзгор дар ҷомеа;

- рушди сармояи инсонӣ бо дарназардошти шароитҳои мусоиди ватанӣ ва арзишҳои миллӣ;

- рушди иқтисоди рақамӣ, рақамикунонии соҳаи маориф ва инноватсияи таҳсилот;

- истифодаи васеи зеҳни сунъӣ дар пешрафти хизматрасонии таҳсилотӣ ва ташкили платформаҳои онлайнӣ дар низоми раванди таҳсилоти фосолавӣ дар кишвар;

- назорати сифати тайёр намудани кори хатми зинаи бакалаврият ва рисолаҳои илмии магистрантҳо, такмил додан ва гузаронидани онҳо аз барномаи антиплагиат ба манфиати тайёр кардани кадрҳои ҷавобгӯ ба стандартҳои байналмилалӣ ва талаботи бозори меҳнат дар кишварамон мебошад.

Хулоса, дар замони Истиқлол соҳаи маориф симои худро ба кулӣ тағйир дода, низоми муайянеро ба даст овард. Он зери парчами Ваҳдати миллӣ ва ормонҳои Истиқлоли давлатӣ рушд кард ва ба дастовардҳои назаррас соҳиб гардид.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот

Ҷиҳати бомаром густариш додани фаъолияти ҳамаи намуди зинаҳои таҳсилоти кишвар дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф ҳаллу фасл намудани масъалаҳои зерин мақоми муҳим дорад.

Барои тақвият додани фаъолияти муассисаҳои томактабӣ, миёнаи умумию типӣ нав, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф ҳал кардани чунин проблемаҳо шарт ва зарур аст:

- вусъат додани сохтмони биноҳои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар миқёси ҷумҳурӣ;

- зиёд намудани теъдоди қабули довталабон ва тайёр кардани мутахассисон барои таҳсили кӯдакони аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва ақлонӣ заиф, дар факултаҳои омӯзгорӣ донишгоҳҳои олии ҷумҳурӣ;

- аз ҷониби раёсатҳои банақшаگیرӣ, иҷроӣ бучет ва ояндабинӣ дар соҳаи маориф, баҳисобгирии бухгалтерӣ ва муҳосиботи молиявӣ тасдиқ намудани системаҳои хароҷоти муассисаҳои томактабӣ дар асоси талаботҳои нав;

- ҷиҳати татбиқи талаботи Низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақвият додани фаъолияти марказҳои инкишофи кӯдак;

- дар самти хубтару беҳтар аз курси такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф гузаронидани мураббӣён вобаста ба талаботи рӯз, Донишқадаи ҷумҳуриявӣ такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф чораандешӣ намояд;

- мақомотҳои иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати таъмири кӯдакитонҳо, муассисаҳои томактабӣ ва таҷҳизонидани синфхонаҳои таълимии ба шароити муосир мувофиқро маблағгузорӣ намоянд;

- маблағгузории зарурӣ аз ҷониби мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои мустаҳкам намудани заминаҳои моддию

таълими кӯдакостонҳо зиёд ва таъмири муассисаҳои томақтабӣ ва таҷҳизонидани синфхонаҳои таълими онҳо тақвият дода шаванд;

- барои ба талаботи замон мувофиқ намудани сатҳи дониши донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар таъмин намудани онҳо бо синфхонаҳои лаборатории ҳозиразамон шарт ва зарур аст;

- барои тақмили ихтисос ва бозомӯзии мутахассисон (маҳсусан, мутахассисони соҳаи забони русӣ ва англисӣ) дар муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ кишварҳои хориҷӣ дар бучети ҷумҳурий маблағҳои муайян пешбинӣ карда шавад;

- фаъолияти шуруҳи технологияҳои иттилоотӣ, коммуникатсионӣ ва рақамикунонии ҳамаи зинаҳои таҳсилот дар назди муассисаҳои таълимӣ зери назорати ҷиддӣ қарор дода шуда, маркази технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионии назди шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо ҳар чи зудтар бо воҳидҳои қорӣ, кадрҳои баландихтисос таъмин карда шаванд. Ҳамзамон, ҷиҳати дуруст ба роҳ мондани рақамикунонии ва инноватсияи муассисаҳои таълимии кишвар чораҳои амалӣ андешанд;

- роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҷиҳати ба талаботи техникӣ мувофиқ гардонидани синфхонаҳои компютерӣ ва бо хатти озода барқ таъмин намудани синфхонаҳои компютерӣ ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо дар тамоси доимӣ бошанд;

- пайваст намудани марказҳои компютери муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба шабакаи Интернет, ки яке аз талаботи имрӯзаи рақамикунонии раванди таълим ва инноватсия мебошад;

- сабти электронии китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, филмҳои таълимӣ ва дигар маводи раванди таҳсил дар муассисаҳои томақтабӣ, миёнаи умумӣ, типӣ нав литсейу гимназияҳо, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ ба воситаи дискҳо ба роҳ монда шавад;

- барои ба сатҳи баланд бардоштани савияи донишҳои технологӣ ва иттилоотиву коммуникатсионии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ зарур аст, ки дар ноҳия ва шаҳру вилоятҳои ҷумҳурий курси омӯзиши баланд бардоштани тақмили ихтисоси омӯзгоронро пурзӯр намоянд;

- дар марказҳои тақмили ихтисоси ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва шаҳрӣ бобати ба роҳ мондани курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорони фанни технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тадбирҳои мушаххас андешанд;

- барои дуруст ба роҳ мондани аттестатсияи хатм шабакаи интернетро дар синфхонаҳои компютерӣ фаъол намуда, қори

китобхонаҳои электрониро дар ҳамаи рӯзҳои ҳафта ба танзим даровардан шарт ва зарур аст;

- таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо кадрҳои соҳибхитос, аз ҷумла: китобдорон, мушовирон, раваншиносон, коргардонҳо, навозандагони ҷангу ғижжак ва асбобҳои торӣ, ба ҳадафи баланд бардоштани маҳорат ва малакаи таълиму тарбиятгирандагон;

- марказҳои тести муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбиро бо компютер ва дигар воситаҳои нави техникаи таъмин намуда, ҷиҳати давра ба давра ба роҳ мондани имтиҳонҳо тариқи электронӣ чораҳои зарурӣ андешидан лозим аст;

- низоминомаи роҳбарӣ ба корҳои илмӣ донишҷӯён, рисолаҳои хатмқунии бакалаврият, кори дипломи мутахассис ва рисолаи магистрӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба тағйиротҳои навини соҳаи маориф таҷдиди назар карда шаванд;

- раванди ворид шудан ба фазои таҳсилоти ягонаи ҷаҳониро тақвият додан зарур аст, зеро талаботи замони муосир мебошад;

- истифода ва коркарди усулҳои наву фаъоли таълим ва умуман, коркарду мавриди истифода қарор додани системаи нави таълими ҷавобгӯӣ ба талаби замон ва мутобиқ ба сохти иҷтимоиву иқтисодии кишвар, ки аз арзишҳои милливу фарҳангӣ ва таърихӣ миллиатамон бармеоянд;

- омода намудани кадрҳои баландхитос, ки ба талаботи замони муосир вобаста ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯанд;

- тайёр намудани мутахассисони варзидаи ҷавобгӯ ба талаботи замон ва бозори меҳнати кишвар аҳамияти стратегӣ дорад;

- донишгоҳ ва донишқадаҳои омӯзгорӣ, вобаста ба талаботҳои минтақаҳои гуногуни кишвар мутахассисонро барои зинаи таҳсилоти томактабӣ тайёр намоянд ва идораҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо онҳоро мувофиқи ихтисос дар кӯдакистонҳо ба ҳайси мураббӣ, корманди мусиқӣ, омӯзгори забонҳои хориҷӣ ва ғайра бо кор таъмин намоянд;

- баланд бардоштани сифати таҷрибаомӯзии омӯзгорӣ ва истеҳсоли дар пойгоҳҳои таълимӣ-таҷрибавӣ бо мақсади беҳтар кардани сифати таълим мебошад;

- таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо мутахассисони унвони илмӣ дошта яке аз талаботҳои раванди таҳсил дар зинаи таҳсилоти касбӣ мебошад;

- аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, саривақт пардохт кардани маблағи таҳсилаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ҳисоби маблағҳои буҷети давлатӣ дар

муассисаҳои таълимии кишварҳои хориҷӣ таҳсил менамоянд, зеро барои имкониятҳои самарабахши донишандӯзии онҳо мусоидат мекунад;

- таъмини олимони ҷавон бо манзил, ҷудо намудани қитъаи замин, ба қорҳои роҳбарикунанда пешбарӣ кардани онҳо ва ғайраҳо;

- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолӣ барои омода намудани кадрҳои баландхаттасос аз ҳисоби ҷавонон, яке аз масъалаҳои калидӣ ҳисобида, ҷавонро пайваста барои таҳсил намудан ба хориҷи мамлакат сафарбар менамояд. Дар давраи таҳқиқшаванда зиёда аз 42000 шахрвандони мо дар хориҷа таҳсил менамоянд, ки як қисми онҳо аз ҳисоби бучети давлатӣ таҳсил мекунанд, аммо баъди хатм бархе аз онҳо ба Тоҷикистон барнамегарданд. Бо назардошти ин, бояд механизми ба Ватан баргаштани шахрвандони аз ҳисоби бучети давлатӣ таҳсилкарда, муайян карда шавад ва онҳо бояд ба Тоҷикистон омада дар рушди мамлакат саҳм гузоранд;

- бо мақсади ҷавобгӯ будан ба талаботи бозори меҳнат, ҷудо намудани маблағ барои фиристодани мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, рақамикунони низомӣ таҳсил ва зеҳни сунъӣ ба курсҳои бозомӯзӣ ба хориҷи кишвар фиристодани онҳо ба мақсад мувофиқ аст;

- баланд бардоштани сатҳи донишазхудкунии донишҷӯёни ихтисосҳои самти илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ аҳамияти стратегӣ барои рушди минбаъдаи кишварро дорад;

- ҷиҳати таҳкими табодули донишҷӯён аз рӯйи равияҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ тадбирҳои судманд андешида, теъдоди гурӯҳҳои таълимии таҳсилшон бо забонҳои англисӣ русиро аз рӯйи ихтисосҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ зиёд намоянд;

- таҳияи китобҳои дарсӣ бояд дар асоси Стандарти давлатии таҳсилот мувофиқи нақша ва барномаҳои таълимӣ, меъёрҳои муосири педагогӣ, психологӣ ва методологии таълим сурат гирифта, ба роҳ монда шавад, ки ба талабот мутобиқ бошанд;

- дар таҳияи китобҳои дарсӣ таҷрибаи пешқадами муассисаҳои таълимӣ ва таҳқиқоти илмӣ ба назар гирифта шавад;

- ба талаботи раванди Болонии низомӣ таҳсил мутобиқ гардидани тайёр кардани кадрҳо дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ, омилҳои асосии сатҳу сифати тайёр кардани мутахассисон барои бозори меҳнати кишвар мебошад. Дар сатҳи зарурӣ ташкил ва ба роҳ мондани раванди таълим дар таҳсилоти фосилавӣ ва таҷҳизоти техникӣ ва компютерҳои таъмин намудани

синфхонаҳои махсус бо мақсади иртиботи доимии донишҷӯёни зинаи таҳсилоти фосилавӣ ва таҳсилоти дуоми олии касбӣ мебошад;

- ба таври ҷиддӣ омӯхтан ва таҳияи нақшаи ҷорабиниҳо аз тарафи вазорату идораҳо, суҳанрониҳо ва паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон;

- дар ҷараёни сафарҳои хизматӣ дар шаҳру ноҳияҳо аз тарафи шахсони масъули соҳа тарғиби нуктаҳои асосии паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба рушди соҳаи маориф;

- таҳия ва ба мақомоти дахлдор ирсол намудани ҳисоботу маълумотномаҳо оид ба иҷрошавии бандҳои дахлдори нақшаи ҷорабиниҳо, доир ба суҳанрониҳо ва паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон;

- омода ва нашри мақолаҳо, дастурҳои методӣ ва асарҳои илмиву оммавӣ, ҷиҳати тарғиби нуктаҳои асосии паёмҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар рушди соҳаи маориф;

- таъсис додани гурӯҳҳои корӣ доир ба мониторинги вазъи татбиқи нуктаҳои суҳанрониҳо ва паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар фаъолияти вазорату идораҳо;

- ташкил кардани барномаҳои телевизиониву радиойӣ ва конференсияҳо, доир ба омӯзиши суҳанрониҳо ва паёмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон;

- таъсис додани фаъолияти валантиёрӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ҷиҳати тарғиби суҳанрониҳо ва паёмҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди соҳаи маориф.

РЀЙХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

**Мазмун ва муҳтавои асосии диссертатсия дар маводи интишороти
зерин дарч шудааст:**

I. Монографияҳо:

[1-М]. Каримов, М. Аз таърихи инкишофи системаи маориф дар ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1924-1980) [Матн] / М. Каримов. – Душанбе: ДДОТ, 2019. – 140 с.

[2-М]. Каримзода, М. Таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021) [Матн] / М. Каримов. – Душанбе: ДМТ, 2025. – 370 с.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[3-М]. Каримов, М.Б. Ҳамкориҳои Тоҷикистон дар соҳаи маориф бо ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2023. – №6 (107). – С.226-232.

[4-М]. Каримов, М.Б. Вазъи омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд солҳои 2010-2014. (Шаҳрҳои Қайроқум, Истаравшан ва ноҳияҳои Ҷ. Расулов, Спитамен) [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2023. – №5 (106). – С.260-265.

[5-М]. Каримов, М.Б. Вазъи муассисаҳои таълимии ноҳияи Шаҳринав дар давраи Истиклолият [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2023. – №2. – С.59-64.

[6-М]. Каримов, М.Б. Тавсияҳои методӣ оид ба нақшаи инфиродии донишҷӯ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2023. – №3 (43). – С.238-246.

[7-М]. Каримов, М.Б. Татбиқи барномаи давлатии рушд дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар солҳои 2008-2015 [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №12. – Ҷ.1. – С.94-101.

[8-М]. Каримов, М.Б. Татбиқи «Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» дар Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ ва Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. – 2023. – №1 (53). – С.334-342.

[9-М]. Каримов, М.Б. Нигоҳе ба таърихи натиҷаи озмоиши низоми нави баҳодихӣ (10-100) ҳола ба дониш, қобилият ва маҳорату

малакаи хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. – 2023. – №3 (51). – С.320-327.

[10-М]. Каримов, М.Б. Раванди иҷрои «Барномаи давлатии компютерикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015» дар мисоли ноҳияҳои Ёвон, Абдурахмони Ҷомӣ ва Хуросони вилояти Хатлон [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №12 (51). – С.46-54.

[11-М]. Каримзода, М.Б. Таърихи амалӣ гаштани хусусиятҳои хоси таълими салоҳиятнок дар замони Истиқлол [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Китобхонаи миллий. – 2024. – №4 (8). – С.59-68.

[12-М]. Каримзода, М.Б. Муаммо ва масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ дар шароити ислоҳоти маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №12. – Қ.2. – С.89-95.

[13-М]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи омӯзиши фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистони соҳибистиклол дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №11. – Қ.1. – С.147-155.

[14-М]. Каримзода, М.Б. Муносибати салоҳиятнок ба таълим дар шароити ислоҳоти маорифи Тоҷикистон (таърих, вазъ, дурнамо) Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримзода // Фурӯғи илм. – 2024. – №2 (2). – С.237-246.

[15-М]. Каримзода, М.Б. Вазъи ислоҳоти мактаб-интернатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷараёни гузариш ба низоми нав (1991-2020) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Китобхонаи миллий. – 2025. – №4. – С.116-124.

[16-М]. Каримзода, М.Б. Нақши паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ислоҳот ва рушди соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М.Б. Каримзода, Ф.М. Абдурашитов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2025. – №9. – С.67-72.

[17-М]. Каримзода, М.Б. Таъсис ва фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳо дар раванди гузариш ба низоми нави таҳсилот (1991-2021) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2025. – №10. – С.130-136.

[18-М]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи ташаккул ва рушди муассисаҳои томактабии ғайридавлатӣ [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2025. – №5 (118). – С.307-315.

[19-М]. Каримзода, М.Б. Вазъи сифати таълим ва таъмини кадрӣ муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи касбӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2025. – №5 (118). – С.307-315.

III. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои дигар ҷоп шудаанд:

[20-М]. Каримзода, М.Б. [Таджикистан] Компьютеризация средних образовательных учреждений в контакте реформы образования в Таджикистане в начале XXI вв. [Матн] / М.Б. Каримзода // ENDLESS LIGHT IN SCIENCE. – Астана, 2024. – С.240-246. e-ISSN (Online) 2709-1201

[21-М]. Каримов, М.Б. Аз таърихи инкишофи системаи маориф дар ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримов // «Депонирование» Наиз. Лат. Информационный центр МИН экономики и внешних экономических связей РТ. – 1997. – №38. – Вып.1. 35.С.

[22-М]. Каримов, М.Б. Омӯзиши баъзе масъалаҳои асосӣ дар мактабҳои миёнаи умумии ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 1997. – №4. – С.64-67.

[23-М]. Каримов, М.Б. Таъмини мактабҳои миёнаи умумии ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кадрҳои баландхаттисос [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 1997. – №7. – С.33-36.

[24-М]. Каримов, М.Б. Истифодаи методҳои омилӣ асосии баланд бардоштани сифати дониши хонандагон дар дарси таърих [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2001. – №2. – С.27.

[25-М]. Каримов, М.Б. Оиди вазифаҳо ва муайян намудани робитаҳои байнифанӣ ва байни курсҳо [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2004. – №3. – С.64-67.

[26-М]. Karimov, M. A Critical Analysis on Historical Process of Higher Education in Iran [Text] / M. Karimov, A. Bagheri (Sociological Cultural Studies). – Tehran, 2013 – Vol.4. – PP.58-63.

[27-М]. Karimov, M. From the history of the emergence of universities in Iran [Text] / M. Karimov, A. Bagheri (Sociological Cultural Studies). – Tehran, 2013 – Vol.8. – Iss/- PP.83-88.

[28-М]. Каримов, М.Б. Ҳамкориҳои мактаб ва оила оид ба тарбияи насли наврас дар шароити муосир [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақоми педагогикаи халқӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, 2013. – С.45-46.

[29-М]. Каримов, М.Б. Баланд бардоштани маърифати педагогии волидон ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти сифати таълиму тарбияи фарзандон [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Таълими тафриқа». – Душанбе, 2014. – С.77-79.

[30-М]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи омӯзиши фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримзода // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон дар партави суҳанронии Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба «Рӯзи дониш» таҳти унвони «Нақш ва масъулияти омӯзгор дар замони Истиқлол» (12 декабри соли 2024). – Душанбе, 2024. – С.168-174.

[31-М]. Каримов, М.Б. Талаботи умумидидактикӣ ба дарси таърих [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобоҷон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.46-50.

[32-М]. Каримов, М.Б. Аҳамияти истифодаи намудани аёнӣ дар баланд бардоштани савияи дониш, маҳорат ва малакаҳои хонандагон [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобоҷон Ғафуров «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.50-53.

[33-М]. Каримов, М.Б. Мавқеи тарбияи ватандӯстии ҷавонон дар мактаби сулҳи Пешвои миллат [Матн] / М.Б. Каримов // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ ва рушди инноватсионии кишвар. – Душанбе, 2023. – С.138-144.

[34-М]. Каримзода, М.Б. Истифодаи усулҳои муосири низомии таҳсилоти кредитӣ дар фаъолгардонии равандҳои маърифатии донишҷӯён

[Матн] / М.Б. Каримзода // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Бӯстон, 2024. – С.18-24.

[35-М]. Каримов, М.Б. Баланд бардоштани тафаккури миллӣ ва зиракии сиёсии ҷавонон дар мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм [Матн] / М.Б. Каримов // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Терроризм ҳамчун омиле таҳдидкунандаи пайдории давлатҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, 2024. – С.41-44.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

на правах рукописи

**УДК 37 (091) (575-3)
ББК 74.200 + 63.3 (2 таджик)
К-33**

КАРИМЗОДА МУСО БОБИШО

**ИСТОРИЯ РЕФОРМЫ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ В
НЕЗАВИСИМОМ ТАДЖИКИСТАНЕ (1991-2021)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации для получения степени доктора исторических наук по
специальности 6.1. История и археология (6.1.1. Отечественная
история)

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена на кафедре истории таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Научный консультант: **Абдурашитов Ф.М.**- доктор исторических наук, заведующий отделом новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана.

Официальные оппоненты: **Абдуллоев Махмуд Холович** доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки

Собирова Курбонбегим Давлаткадамовна - доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Таджикского национального университета.

Ализода Бахриддин Пирмухаммад - доктор исторических наук, доцент, главный научный сотрудник Института государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Ведущая организация: Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава

Защита диссертации состоится **9 июля 2026 года, в 13⁰⁰** на заседании диссертационного Совета 6D.KOA-093 по защите диссертаций по соисканию учёной степени кандидата исторических наук и доктора исторических наук, при Институте истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной Академии Наук Таджикистана (Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33).

С текстом диссертации можно ознакомиться в центральной научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной Академии Наук Таджикистана (Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша, Национальной Академии Наук Таджикистана (www.institute-history.tj).

Автореферат роздан «___» _____ 2026 года.

**Научный секретарь
Диссертационного совета,
доктор философии PhD
по специальности история**

Мирзоев Ш.ДЖ.

Введение

Актуальность темы исследования. В условиях глобализации и стремительной социально-экономической эволюции, сфера образования стала одним из ключевых факторов устойчивого развития государства и формирования человеческого капитала. Для Республики Таджикистан, которая после обретения государственной независимости (в 1991 году) начала новый этап государственности и социализации, реформа образования приобрела особое стратегическое значение. В этом контексте изучение истории реформы образования в период независимости имеет не только научное значение, но и высокую социальную, политическую и практическую ценность.

Реформа образования в Таджикистане в 1991-2021 годах, проводилась в сложных политических, экономических и социальных условиях. С одной стороны, переход к рыночной экономике, изменение структуры государственного управления и влияние глобальных процессов, с другой стороны, необходимость адаптации системы образования к новым требованиям общества и рынка труда, поставили вопрос о полной реструктуризации образовательных учреждений. Именно в этот период система образования пережила важные этапы трансформации от дошкольных учреждений к высшему и профессиональному образованию.

Актуальность темы проявляется также в том, что в процессе реформы образования возникли новые формы образовательных учреждений, в том числе негосударственные учреждения, лицеи, гимназии, частные школы, а также внедрение системы обучения компетенциям и кредитной системы образования. Эти процессы существенно изменили не только содержание обучения, но и качество обучения, методы управления и подготовки высококвалифицированных кадров.

Тема исследования также связана с необходимостью исторической оценки деятельности учреждений начального, среднего профессионального и высшего образования в условиях реформы образования, поскольку именно на этих этапах происходит подготовка специалистов важнейших сфер общественной жизни — образования, здравоохранения, техники, технологий, сельского хозяйства, культуры, права и спорта. Изучение исторического опыта этого процесса позволяет выявить недостатки и достижения реформ и обосновать научные предложения по дальнейшему совершенствованию государственной политики в области образования.

Важным тематическим аспектом диссертации является анализ роли Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого

Эмомали Рахмона в формировании, реформировании и развитии национальной системы образования. Постоянное внимание высшего руководства государства к вопросам образования, их отражение в посланиях, программах и стратегических документах, а также практические инициативы по повышению качества образования и укреплению материально-технической базы образовательных учреждений сделали сферу образования одним из приоритетных направлений государственной политики.

Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2018 года особо отметил: «Укрепление научного потенциала страны, внедрение изобретений в производство, укрепление материально-технических основ образовательных учреждений, повышение качества образования на всех ступенях образования, более широкое привлечение молодых талантов к изучению современных технологий, творческой и технической работе является важнейшей задачей отраслей науки и образования. Поэтому мы придаем первостепенное значение областям науки и образования, продолжаем реформировать все ступени образования и поэтапно устраняем существующие проблемы.» [1, с.602].

В связи с отсутствием полноценных исторических исследований, комплексно охватывающих все этапы системы образования Таджикистана в период 1991-2021 гг., тема диссертации имеет большое научное и практическое значение.

Для решения основных общественно-политических проблем в стране были проведены ряд социально-экономических реформ, которые, прежде всего, касаются реформы образования, особенно образования подрастающего поколения и молодежи.

Важность изучения данной темы представлена для рассмотрения в объеме докторской диссертации со следующими аргументами:

Во-первых. В социальной политике Правительство Республики Таджикистан объявляет сферу образования приоритетным направлением и придает первостепенное значение состоянию сферы образования и ее развитию, подготовке высококвалифицированных кадров, отвечающих современным требованиям. Особо обращает внимание повышению уровня качества обучения учащихся и студентов в дошкольных учреждениях, средних общеобразовательных учреждениях, новых, начальных, средних и высших профессиональных форм.

Во-вторых. Социально-экономическое развитие страны, тесно связано с творческим потенциалом. Поэтому, если мы не будем с большой ответственностью заниматься воспитанием образованного, знающего, патриотичного и трудолюбивого поколения, мы не сможем добиться экономического, социального, научно-технического прогресса в нашей стране.

В-третьих. Дошкольное, начальное и среднее профессиональное образование, является одним из основных средств улучшения нравственного воспитания учащихся и студентов. Образовательные учреждения обязаны воспитывать в подростковом и юношеском поколениях стремление жить и действовать по принципу патриотической этики и самосознания. Такие нравственные качества, как патриотизм, гуманизм, национальное чувство, национальная идентичность, добросовестность, достоинство, гражданский долг, должны стать пробуждающим фактором учебно-воспитательной деятельности учащихся и студентов.

В-четвёртых. Вопросы повышения профессионализма высококвалифицированных воспитателей и педагогов с учеными степенями, развития профессионализма, повышения квалификации и переподготовки, уровня знаний и подготовки талантливых педагогов отвечают требованиям современного общества и имеют прямую связь с процессом реформирования сферы образования на всех его уровнях.

В-пятых. Изучение новой системы образования, использование новых и активных методов обучения, отвечающих требованиям времени и адаптированных к социально-экономической структуре страны.

В-шестых. Усилить обмен студентами по естественным, математическим и точным направлениям в высших учебных заведениях республики и за рубежом, и на этой основе принять меры, в том числе увеличить количество учебных групп, обучающихся на русском и английском языках.

В-седьмых. В кредитной системе образования учебный процесс осуществляется в соответствии с учебными планами и программами, утвержденными Министерством образования и науки Республики Таджикистан. Наиболее важными основными задачами высшего учебного заведения страны в учебном процессе являются использование кредитной технологии обучения в форме формирования объема знаний в зависимости от ступеней образования и эффективности самостоятельной работы студента.

В-восьмых. Для подготовки высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов на рынке труда страны возникла

необходимость качественного развития системы их подготовки, что, в свою очередь, зависит от глобализации системы образования. Глобализация национальной системы образования в республике была осуществлена в форме ее вхождения в европейскую систему образования и подписания правительством Республики Таджикистан Болонской декларации. Отражены основные формы и принципы перехода к многоуровневой системе образования, включая бакалавриат, магистратуру, докторантуру философии (PhD), внедрение на практике систем обеспечения качества образования, поэтапный переход к единой системе единиц тестирования (ECTS), обеспечение академической мобильности студентов и преподавателей. Одним из требований таких нововведений в образовательных учреждениях страны является внедрение кредитной системы образования.

По этой причине исследование «История реформы образования независимого Таджикистана (1991-2021)» приобретает особое значение в современных условиях.

Степень научного исследования темы. На сегодняшний день по проблеме истории реформ в сфере образования Республики Таджикистан в период независимости нет отдельно комплексного исследования. Однако её различные аспекты нашли своё отражение в фундаментальных трудах отечественной и зарубежной истории, диссертациях и книгах, посвященных различным вопросам истории реформирования сферы образования.

В процессе рассмотрения темы диссертации, исследования в области образования можно разделить на несколько групп:

К первой группе относятся нормативные правовые акты, регулирующие сферу образования. Так как реформа образования в период независимости в основном регулировалась Конституцией Республики Таджикистан [54], а также 10-ю действующими законами: «Об образовании» [58; 59], «О дошкольном образовании и воспитании» [69], «О начальном профессиональном образовании» [64], «О среднем профессиональном образовании» [67], «О высшем профессиональном образовании и послевузовском профессиональном образовании» [68], «О дополнительном образовании» [65], «Об образовании взрослых» [66], «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей» [61], «О подготовке специалистов с учетом требований рынка труда» [63] «О технопарке» [62], а так же указы, указания и иные нормативно-правовые документы Правительства Республики Таджикистан.

Во вторую группу можно включить научные исследования иностранных ученых. Исследователи из Российской Федерации,

Европы и Америки писали работы, посвященные особенностям компетентного и кредитной системе образования. В их числе русские и казахские учёные Н.А. Абишев [159], Ж.М. Молбасинова [159], А. Байденко [160], В.А. Болотов [161], В.В. Сериков [161], В.И. Курилов [109], Е.К. Кубея [109], В.А. Козирев [105], Д. Найт [121], Б. Сужикова [121], А. Раисова [121], Н. Муравев [121], В. Хуторской [173], Н.Н. Фролов [130], Г.В. Сундуков [130], В.А. Голутвин [130], А.И. Чучалин [134], О.В. Боев [134], А.Е. Кузьмин [148], И.Д. Фрумин [131], С. Велде [97], Э.Ф. Зеер [100], Ч. Равен [123], Ю.Г. Татур [128]. Европейские и американские исследователи К. Аделман [171], А.Т. Феррер [178], Дж. Хуйсман [182; 184], Х. Абоитес [177], Ф.Э Фигероа [181], Дж. Файл [181], Р. Килинг [185], Д. Теффера [187], У. Тайхлер [188], ДЖ. Велимаа [189], Д. Хофман [189], М. Хууско [189], М. Ван дер Венде [184], Дж. Витте [190], Л. Пурсер [190].

В третью группу входят речи и произведения основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. С первых дней независимости Лидер нации рассматривал сферу образования как главную основу национального самосознания и прогресса государства и на этой основе провел ряд глубоких реформ. Лидер нации на всех встречах с интеллигенцией страны и в своих ежегодных посланиях «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан» [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23] определил позицию правительства по проблемам реформы образования, указав пути ее решения. В частности, в своем послании о направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан от 30 апреля 2021 года, он отметил: «За последние десять лет было проделано много работы по модернизации и развитию сферы образования. Только в текущем году за счет государственного бюджета в сферу образования будет направлено 120 млн сомони. За последние 5 лет для нужд сферы образования и здравоохранения, правительство Республики Таджикистан выделило 90 млн. доллар США, привлекло средства международных финансовых организаций, из которых освоены более 40 млн. доллар США. В результате, в рамках инновационных проектов, более 310 объектов в сфере образования, в том числе 210 школ, с более чем 15000 тысяч столов и стульев, и 37 наименований в объеме 3,4 млн. копии учебников были розданы в средних школах.»

Глава государства в своих научных трудах по вопросам развития сферы образования [24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34;

35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48] уделил этому особое внимание.

К четвертой группе можно отнести исследования отечественных ученых. Многие отечественные ученые изучали реформу образования в независимом Таджикистане и анализировали её различные аспекты. В этом направлении ученые Таджикистана - Н. Акилов [90; 92], М. Абдуллоев [88; 89; 90; 91], Х. Аъзамов [91], А.А. Рахмонов [125], А.Б. Расулов [125], К.Б. Кадилов [125], Х.С. Афзалов [125], Х. Аллоева [89], Х. Рахимов [124], А. Нуров [124], Г. Бобизода [96], Ш. Исрофилниё [96], Д. Имомназаров [96], А. Байзоев [96], М. Давлатов [96; 98], М. Дадоджонова [191], Л. Иматзод [102; 103], Н. Мирхонова [103; 116], Ш. Котибова [106], С. Курбонов [108], М. Лутфуллоев [110; 111], Р. Мирбобоев [114], Х. Зиёев [114], С. Косими [114], Б. Бадалов [114], Ф. Мирзоахмедов [115], Б. Боев [115], З. Шукурова [115], З. Мухторов [116; 119], Г.Б. Искандарова [116], М.Б. Раджабов [119], К. Мухтори [118], Д.В. Сафин [118], Н. Кабилов [118], У. Умаров [118], Х. Садурдинов [118], А. Наджмиддинов [118], А. Халимов [118], А.А. Рахмонов [126], Б.Дж. Самиев [126], И.О. Сулаймонов [126], У.С. Умаров [129], А.Ш. Шукуров [129], Г.Ш. Джонмахмадова [99], Ф. Шарифов [138], И.Х. Каримова [138], Н. Хотамов [133], Д. Довуди [133], С. Муллоджонов [133], М. Исоматов [133], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Шарипов [140, с.381-387], А. Шарипов [104, с.578], Н.М. Назаршоев [104, с.578], А.Шарифзода [135], З.Косими [135], Н.Ҳақимов [132], Р. Набиева [120], Ф. Зикриёев [120], М. Зикриёева [120] написали научные труды.

В пятую группу могут быть включены отдельные исследования в виде кандидатских диссертаций по различным аспектам развития и реформирования ступеней дошкольного, общего, начального, среднего и высшего профессионального образования в независимом Таджикистане. Среди них можно выделить труды И.А. Алимова [141], А.Р. Рашидова [127], А. Ашурова [143], А. Умарова [153], М. Иззатовой [146], М. Фозиловой [156], М. Сафарзода [152], Н. Саидова [150], У. Атакуллаева [142], С.Ш. Базаровой [144], А.Г. Бермуса [145], Т.Г. Каримова [147], Р.Р. Мирзоева [149], Д.У. Сангиновой [151], И. Фархудинова [155], Н.Н. Файзова [154], С.К. Хахим-заде [157], М. Хусейнзода [158].

В шестую группу, можно включить исследовательские работы современных учёных, которые публиковали свои статьи в газетах и журналах посвященные системе образования республики. Среди них стоит отметить М. Ибрагимову [162], А.Ш. Курбонова [163], М. Лутфуллоева [163], Ш. Мухиддина [166], М. Назарову [168], Р.

Назарова [167], И.Р. Раджабову [170], Н. Сангинова [171], М. Хидирову [172], А. Хусайнова [175], М. Хайдарову [174], С. Эшонова [176].

Из классификации работ и диссертаций можно сделать вывод, что конечной целью реформы является создание такой системы качественного и доступного образования для всех граждан, чтобы обеспечить экономику страны компетентным персоналом, адаптированным к современной и инновационной инфраструктуре и технологиям. Система образования Республики Таджикистан должна быть экономически устойчивой, соответствовать стандартам передовой мировой системы образования и международной системы оценки качества.

В этом контексте, по различным аспектам развития и реформирования ступеней дошкольного, среднего, начального, среднего и высшего профессионального образования в независимом Таджикистане, отдельные исследования были проведены И.А. Алимовым [141], А.Р. Рашидовым [127], А.А. Шариповым [113], А. Ашуровым [143], А. Умаровым [153], М. Иззатовой [146], М. Фозиловой [156], М. Сафарзода [152], Н. Саидовым [150].

Связь исследования с программами (проектами) и практическими темами. Докторская диссертация подготовлена в рамках перспективной программы научно-исследовательских работ кафедры истории таджикского народа факультета истории и права и права Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Одно из направлений научно-исследовательской программы данного факультета посвящено теме «История реформы образования в независимом Таджикистане (1991-2021)» и является предметом диссертационного исследования.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Цель исследования. Целью данного исследования является изучение и анализ истории процесса реформирования сферы образования Республики Таджикистан в дошкольных, средних, начальных, средних и высших профессиональных учебных заведениях в 1991-2021 годы.

Задачи исследования. Задачи исследования реформ в секторе образования в контексте развития уровней образования оцениваются по следующим направлениям::

- определить уровень изучения реформ образования в Республике Таджикистан в научной литературе;

- рассмотреть вопросы сферы образования в трудах и посланиях Президента Республики Таджикистан;
- изучить специфику государственных дошкольных учреждений в период независимости;
- уточнить развитие негосударственных дошкольных учреждений;
- определить состояние средних общеобразовательных учреждений в контексте реформ образования;
- исследовать историю создания частных учреждений, лицеев и гимназий;
- рассмотреть специфику системы компетентностного образования в средних общеобразовательных учреждениях;
- отразить состояние начальных и средних профессионально-технических учебных заведений в период независимости;
- уточнить качество образования и кадровое обеспечение учреждений начального и среднего профессионального образования в педагогической, медицинской, технической, технологической, сельскохозяйственной, культурной, правовой и спортивной сферах в контексте реформы образования;
- проанализировать процесс реформирования деятельности высших учебных заведений и подготовки высококвалифицированных кадров в независимом Таджикистане;
- изучить формирование и развитие кредитной системы образования.

Объектом исследования является изучение истории реформы сферы образования независимой Республики Таджикистан в отношении учреждений дошкольного, общего среднего, начального, среднего и высшего профессионального образования в Республике Таджикистан.

Предмет исследования, история реализации процесса реформы образования на ступенях образования, важными путями развития сферы образования считаются постепенные реформы образовательных сфер всех ступеней. Конечной целью в этом направлении является создание благоприятных условий для формирования новой системы образования, отвечающей требованиям времени и мировым стандартам образовательного процесса.

Этапы, место и период исследования (исторический предел исследований).

Этапы исследования. Исследование проводилось в период с 2021 по 2025 годы, в три взаимосвязанных этапа. Первый этап исследования 2021-2022 годов, носил поисковый характер. Этот

период в основном связан с изучением историко-педагогической литературы, работ исследователей, материалов, близких к теме диссертации и относящихся к ней. Изучены и разработаны с учетом основных фактов, основные и важнейшие цели и проблемы истории реформирования сферы образования Республики Таджикистан в отношении учреждений дошкольного образования, общего среднего образования и образования нового типа, начального, среднего и высшего профессионального образования.

Второй этап, охватывает 2022-2024 годы. В этот период для полного и всестороннего исследования важных проблем темы, были изучены материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан. Из Центрального государственного архива Республики и архивов областей, городов и районов проанализированы факты, касающиеся истории реформы образования на ступенях образования, процесса функционирования образовательных учреждений, организации и создания дошкольных учреждений (государственных и негосударственных), учреждений нового типа, состояния и развития учреждений начального, среднего и высшего профессионального образования, состояния образования в стране в годы гражданской войны, дальнейшего развития сферы образования в 1991-2021 годах. Нормативные правовые акты по организации и проведению учебно-методической работы в соответствии с обучением компетентности, кредитной системой образования и архивными материалами, позволили направить в русло исследований основные вопросы реформы сферы образования Республики Таджикистан.

Третий этап, охватывает 2024-2025 годы, это обобщение результатов исследования. Весь собранный материал был систематизирован. На этом этапе была упорядочена научная литература, дополнены выводы и согласованы с предложениями и рекомендациями.

Место проведения исследования. Диссертационное исследование проводилось на кафедре истории таджикского народа факультета истории и права Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, а место и объект исследования включают историю реформ образования в независимом Таджикистане.

Период исследования. Диссертационное исследование охватывает историю реформы образования независимой Республики Таджикистан с момента образования национальной государственности и дает научный анализ процесса формирования, изменений и развития системы образования в период 1991-2021 годов. Этот этап

соответствует периоду создания и укрепления правовых, институциональных и методологических основ сферы образования и связан с глубокими политическими, социальными и экономическими преобразованиями общества. Обоснование выбора этой хронологической структуры следует из того, что именно после обретения государственной независимости сфера образования вступила в качественно новый этап развития, возникла необходимость полной реструктуризации содержания, структуры и механизмов управления системой образования. 2021 год определен как завершающая точка исследования с подведением итогов определенного этапа реформ, принятием важных государственных программ и переходом к новому этапу развития образования.

Теоретические основы исследования. На основе изучения научных и историко-педагогических трудов персидских, таджикских и мировых исследователей, а также советских и современных отечественных исследователей, в системе образования Таджикистана были разработаны теоретические основы процесса реформирования сферы образования.

При написании диссертации мы постарались проследить важность концепции мыслителей о процессе реформ, которые становятся основой прогресса во всех сферах общественной жизни в зависимости от различных периодов времени. От классиков персидской и таджикской литературы Абуабдулло Рудаки, Абулькасима Фирдавси, Саади Ширази, Абдурахмона Джами, Ахмада Дониша до советских времен. Из произведений современников Садриддин Айни, Н.А. Абишев, Ж.М. Молбасинова, А. Байденко, В.А. Болотов, В.В. Сериков, В.И. Курилов, Е.К. Кубея, В.А. Козырев, Д. Найт, Б. Сужикова, А. Раисова, Н. Муравьев.

Методологические основы исследования. Диссертация написана на основе принципа историчности, методов визуализации, историко-сравнительного анализа, наблюдения, дедукции и индукции. Также основой исследования является проблемно-хронологический метод. Он позволяет выявить преимущества процесса реформирования системы образования, который на международной арене становится главным критерием прогресса экономической и социальной жизни стран и внедрен в передовые системы образования европейских стран, Америки и Российской Федерации.

Кроме того, были применены специфические особенности процесса реформы образования Таджикистана, вытекающие из общемировой реформы образования, связанные с системой образования и произошедшими изменениями. В то же время будут

показаны результаты реформы сферы образования в новейшей истории культуры таджиков в связи с ее развитием на международной арене.

Исследовательская база включает нормативные правовые акты в сфере образования, реформы в сфере образования, речи, послания и произведения основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона архивные материалы Государственного центра Республики, областные архивы, новейшую историю Таджикистана, архивы городов и районов, Национальную библиотеку Исполнительного Аппарата Президента Республики Таджикистан, библиотеки учреждений начального, среднего и высшего профессионального образования, библиотеку таджикской национальной энциклопедии, а также диссертации, научную литературу, на них размещены официальные сайты, ориентированные на тематику исследований, и периодическая пресса.

Научная новизна исследования. Диссертация впервые составлена на основе первоисточников, в частности, важных государственных документов, архивных материалов, периодической печати и исследований ученых в области отечественной исторической науки.

Научная новизна исследования состоит из:

- определен уровень изучения образовательных реформ в Республике Таджикистан в научной литературе;
- рассмотрено отражение образовательных вопросов в трудах и посланиях Президента Республики Таджикистан;
- исследованы особенности государственных дошкольных учреждений в период независимости;
- уточнено развитие негосударственных дошкольных учреждений;
- определено состояние средних общеобразовательных учреждений в контексте образовательных реформ;
- исследована деятельность частных учреждений, лицеев и гимназий;
- рассмотрены специфические особенности системы компетентностного образования в средних общеобразовательных учреждениях;
- конкретно отражено состояние начальных и средних профессионально-технических учебных заведений в период независимости;

- рассмотрено качество образования и кадровое обеспечение начальных и средних профессионально-технических учебных заведений в педагогической, медицинской, технической, технологической, сельскохозяйственной, культурной, правовой и спортивной сферах в контексте образовательных реформ;

- изучен уровень подготовки высококвалифицированных педагогических кадров на всех уровнях образования в процессе реформ сферы образования;

- рассмотрены и проанализированы пути и методы укрепления квалификации и способностей педагогов и учителей дошкольных учреждений, общеобразовательных средних школ и школ нового типа, начального и высшего профессионального образования в истории процесса реформирования образования;

- проанализирован процесс реформирования деятельности высших учебных заведений и подготовки высококвалифицированных кадров в независимом Таджикистане;

- исследовано формирование и развитие кредитной системы образования.

Положения выносимые на защиту:

- обосновывается, что роль Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в реформировании и развитии сферы образования носит стратегический характер, посредством посланий, нормативно-правовых актов и практических инициатив формируется единая государственная политика в сфере образования, способствующая укреплению основ национальной системы образования и устойчивому развитию общества.

- впервые на основе анализа архивно-статистических источников и нормативно-правовых актов был комплексно обобщен исторический опыт деятельности дошкольных, начальных, средних профессиональных и высших учебных заведений в период 1991-2021 годов, определены основные тенденции развития, проблемы и перспективы совершенствования национальной системы образования.

-предоставляется исчерпывающая информация об исторической, политической, экономической и социальной ситуации в период восстановления, развития системы образования страны и процесс реформ в государственных и негосударственных дошкольных учреждениях, общеобразовательных и новых типах среднего образования, учреждениях начального, среднего и высшего профессионального образования;

- в диссертации вклад реформы сферы образования в формирование человеческого капитала и укрепление социально-экономического потенциала Республики Таджикистан обоснован с исторической точки зрения и показано, что последовательность и гармония реформ на разных этапах образования способствовали устойчивому развитию общества и повышению роли образования как ключевого института государственности.

- доказывается, что реформа сферы образования в независимом Таджикистане (1991-2021) является поэтапным и сложным процессом, формируемым под влиянием политических, социально-экономических факторов и новых ценностей национальной государственности, охватывающим все ступени системы образования — от дошкольных учреждений до высшего и профессионального образования;

- в диссертации показано, что в условиях независимости формирование и развитие негосударственных образовательных учреждений, лицеев, гимназий и внедрение новых форм управления способствовали диверсификации системы образования, расширению доступа к образованию и адаптации содержания образования к потребностям рынка труда;

- установлено, что в условиях глобализации переход к системе обучения компетенциям в общеобразовательной средней школе и введение кредитной системы образования в высших учебных заведениях создали методологическую и институциональную основу для повышения качества образования, развития профессиональных способностей и конкурентоспособности национальных кадров;

- всесторонне изучены проблемы обеспечения учреждений дошкольного, общеобразовательного, начального и среднего образования высококвалифицированными и опытными преподавателями, а также преподавателями с учеными степенями высшего профессионального образования;

Научно-теоретическое и практическое значение исследования состоит в том, чтобы сделать выводы и научно-методическое предложение для чтения специальных курсов по реформе образования на всех уровнях образования, особенно дошкольного, общего среднего и нового типов, начального, среднего и высшего профессионального образования и курсов повышения квалификации учителей, а также на основных курсах.

Применение на практике реформ в сфере образования, способствующих внедрению новой системы образования, таких как использование инновационных технологий образовательного процесса на всех уровнях образования, повышает мотивацию учителей и

учащихся к занятиям. Результаты исследования окажут практическую помощь работникам сферы образования всех её уровней, в частности педагогам и преподавателям дошкольных, общеобразовательных и новых, начальных, средних и высших профессиональных учреждений, в повышении качества преподавательской и воспитательной работы.

Исследование показало, что практическое применение реформ в сфере образования, которые позволяют реализовать новую систему образования, например, использование инновационных технологий учебного процесса на всех уровнях образования, повышает мотивацию учителя и ученика к занятиям.

Исследование окажет практическую помощь работникам сферы образования всех уровней образования, в частности воспитателям и преподавателям дошкольных, общеобразовательных и новых, начальных, средних и высших профессиональных учреждений, в повышении качества преподавательской и воспитательной работы.

Степень достоверности результатов исследования соответствует обоснованности результатов итогового исследования диссертации, теоретическим и практическим выводам, объему опубликованных материалов, изучению, обзору и научно-практическому сопоставлению основных пунктов темы. Практический опыт автора диссертации в качестве преподавателя дисциплины методики преподавания истории в высшем учебном заведении, обеспечивающая надежность системы реформ в сфере образования, определяет опыт автора диссертации.

Соответствие диссертации с паспортом научной специальности. Тема исследования соответствует специальности 6.1. – История и археология; (6.1.1. - Отечественная история).

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. При написании диссертации были предложены теоретическое методологическое обоснование, раскрытие основных понятий, связанных с проведением и реализацией истории реформы образования и ее развития в независимом Таджикистане. Были подготовлены исследовательские процессы по реализации реформы образования на всех ступенях образования и сделаны необходимые выводы по их результатам.

Даются рекомендации преподавателям образовательных учреждений, независимо от формы их образования (государственные и частные), дошкольных, средних, начальных, средних и высших профессиональных учебных заведений, независимо от вида их деятельности.

Научная новизна, с научными целями выдвигаемыми на защиту имеет достойное место в подготовке монографий, научных статей, докладов на научно-практических конференциях, разработке книг, программ, руководств и учебных пособий в высших учебных заведениях. Так же, метод исследования, постановка задач и стиль написания диссертации отражают личный вклад автора.

Утверждение и реализация результатов исследования.

Научные и практические результаты диссертации опубликованы в научных статьях, издаваемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан и других изданиях. Диссертация была подготовлена, обсуждена и рекомендована к защите на заседаниях кафедры истории таджикского народа исторического и юридического факультета Таджикского государственного педагогического университета имени Садритдина Айни. Теоретические и практические результаты исследования, содержащиеся в диссертации, были опубликованы в материалах «XIX Международной молодежной научно-практической конференции «Научный потенциал молодежи – будущему Белоруси (г. Пинск, Полесу ГУ, 17.04.2025)», Из истории изучения деятельности начальных и средних профессиональных учебных заведений Таджикистана // Международная научно-практическая конференция профессорско-преподавательского состава в свете выступления лидера нации, Основателя мира и национального единства, уважаемого Эмомали Рахмона, посвященная «Дню знаний» под названием «Роль и ответственность учителя в период независимости» (12 декабря 2024 года, г. Душанбе) «Методы и формы развития знаний и навыков учащихся на уроках истории» // Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы дифференцированного образования» (24.05.2009, г. Душанбе), «Взаимодействие школы и семьи по воспитанию подрастающего поколения в современных условиях» // Материалы международной научно-практической конференции на тему «статус народной педагогики в условиях глобализации» (20.10.2013, г. Душанбе), «Повышение педагогической осведомленности родителей как важный фактор повышения качества обучения и воспитания детей» // Материалы международной научно-практической конференции на тему «дифференцированное образование» (10.10.2014, г. Душанбе). Основываясь на содержании диссертации, диссертант выступал с докладами на этих научных конференциях.

Кроме того, был представлен и опубликован в виде научного доклада на конференции по теме «Повышение национального

самосознания и политической проницательности молодежи в борьбе с терроризмом и экстремизмом» // Республиканская научно-практическая конференция по теме «Терроризм как фактор, угрожающий стабильности государств в условиях глобализации» (5 апреля 2024 г.).

Позиция патриотического воспитания молодежи в школе мира Лидера нации // Республиканская научно-теоретическая конференция на тему «Роль основателя мира и национального единства-Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в укреплении законности, правопорядка и инновационного развития страны» (15 ноября 2023 г.), а также в «Социогуманитарие и правовое проблемы цивилизационной модернизации Белорусского общества: историческое наследие и современность», (г.Пинск, Полесу ГУ, 22.04.2025), и на других конференциях республиканского и внутриуниверситетского уровня были представлены и опубликованы на таджикском, русском, английском языках.

Публикации по теме диссертации. Содержание диссертации нашло своё отражение в двух монографиях, 17 статьях, которые были опубликованы в научных журналах ВАК Российской Федерации и ВАК при Президенте Республики Таджикистан, ещё 16 статей были опубликованы в материалах международных и республиканских конференций.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, 5 глав, 11 параграфов, заключения, рекомендаций по практическому применению и списка использованной литературы (347 наименований), в объёме 368 печатных страниц. Материалы работы представлены схемами, таблицами и рисунками, воплощающими результаты исследований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обоснованы суть и содержание диссертации, степень ее изученности, цели и задачи. Были объяснены теоретические и методические основы исследования, его теоретическое и практическое значение.

Первая глава диссертации «Историческая историография образовательных реформ в независимом Таджикистане» посвящена историографическому анализу истории образовательных реформ в годы независимости. **В первом подразделе «Историческое отражение образовательных реформ в научной литературе»** анализируются работы отечественных и зарубежных ученых, проводивших исследования в этой области. В частности, книга

историков А. А. Рахмонова, А. Б. Расулова, К. Б. Кодирова, Х. С. Афзалова «Вчера и сегодня в образовании Республики Таджикистан» [125] предоставляет достоверную информацию об истории образования в разные периоды, ситуации, развитии и реформах сектора образования в период независимости.

Историки Шарифзода Абдуфаттох, Шамсиддинов Садриддин, Косими Заробиддин в книге «Президент: Роль Эмомали Рахмона в укреплении государственной власти и национальной независимости» предоставляют достоверную информацию об эффективной политической, социально-экономической и культурной деятельности Президента Таджикистана и Правительства страны. В этой книге четко указаны результаты различных аспектов деятельности Главы государства Эмомали Рахмона по реформированию сектора образования в направлении творчества и конструктивизма, продвижению высоких ценностей национальной государственности таджиков и воспитанию молодого поколения страны в духе национального самосознания и самоуважения [193,].

Вопросы, касающиеся деятельности дошкольных учреждений, нашли отражение в исследованиях отечественных ученых, таких как Н. Хотамов [133], Д. Довуди [133], С. Мулложонов [133], М. Исоматов [133], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Шарипов [140, с.381-387], а также в Таджикской национальной энциклопедии.

Исследования деятельности средних общеобразовательных и средних профессионально-технических учебных заведений нашли отражение в работах ученых, в том числе А. Шарипова, Н.М. Назаршоева [104, с.578], А. Шарифзода [122, с.304], Н. Хакимова [132, с.485-487], П. Набиевой [120, с.237], Ф. Зикриёева [120, с.237], М. Зикриёевой [120, с.237], Н. Хотамова [133], Д. Довуди [133], С. Мулложоннова [133], М. Исоматова [133].

В 6-й главе фундаментального труда «История таджикского народа» [104, с.578] хорошо описаны направления, задачи, численность учреждений среднего образования, условия и качество образования, а также развитие учреждений среднего образования. Отмечается, что в этот период Правительство Республики Таджикистан приняло ряд актов и документов по развитию образования и социальной защите работников сферы образования, таких как «Концепция национальной школы», «Концепция образования», «Концепция профессиональных направлений», «Концепция национального образования», «Государственные стандарты образования», «Руководство по образовательным учреждениям» и др.

Н. Хакимов [132, с.485-487] в своей книге «История таджикского народа» отмечает, что появление гимназий и лицеев как альтернативной формы учреждений среднего образования было чем-то новым и хорошим. Также, по его мнению, гимназии и лицеи стали привилегированной формой общего образования, а не альтернативой, и в некоторой степени стали причиной упадка учреждений общего образования.

Набиева П., Зикриёев Ф., Зикриёева М. [120, с.243] в своей научной работе «История таджикского народа» (учебник для студентов высших учебных заведений республики) на конкретных примерах отражают развитие сектора образования страны. Однако, несмотря на это, авторы книги отмечают некоторые недостатки в секторе образования. Приведены случаи отсева детей из учебных заведений, ослабления материально-технической базы образования и увольнения некоторых преподавателей из-за низкой заработной платы.

В своем статье [122, с.304] «Образование Таджикистана в годы государственной независимости» А.А. Шарипов рассматривает проблемы высшего образования в период независимости. На основе архивных данных, докладов, выступлений и отчетов Президента Республики Таджикистан, достопочтенного Эмомали Рахмона, исследователь подверг в своей статье научному анализу развитие высшего образования, по годам демонстрируя в своем исследовании динамику его развития [122, с.304].

О развитии и реформах сектора образования в период независимости историк М. Абдуллоев в своей работе «Реформы и развитие образования в Таджикистане в годы государственной независимости» [89] уделит внимание вопросам образования в Республике Таджикистан, созданию учреждений нового типа и вхождению независимого Таджикистана в единое международное образовательное пространство. Учебник ученых Х. Рахимова А. Нурува «Педагогика» [124] посвящен вопросам, связанным с новыми образовательными стандартами в период независимости страны. Методическое пособие ученых К. Мухтори, Д.В. Сафина, Н. Кабирова, У. Умарова, Х. Садурдинова, А. Наджмиддинов, А. Халимова «Внедрение компетентного подхода в преподавание естественных наук и информационных технологий» [118] рассматривает вопросы образования, основанного на формировании компетенций, историю вопроса и различия между понятиями «компетенция» и «компетентность».

В учебных материалах исследователей М. Лутфуллозоды, Г. Бобизоды «Мысли о компетенциях и их формировании» [112]

обсуждаются слова «компетенция и компетентность», «компетенцией и компетентность», «компетентный и некомпетентный».

Книга «Кредитная система образования» Р. Мирбобоева, Б. Одинаева, А. Расулзоды, А. Миралиева, М. Нарзуллоева, Н. Сангинова, Р. Мирзоева, И. Амонова, Н. Тошматова, Н. Махкамова, А. Шарипова, С. Косимова, С. Самадова, М. Шоева, С. Исвалиева [113] посвящена специфике и реализации образовательной кредитной системы в средних и высших профессиональных учебных заведениях. Информация о аудиторных занятиях (лекция, лекция-урок, практическое занятие (семинар)) представлена в работах исследователей У.С., Умарова А.Ш., Шукурова [129]. Также в методическом пособии по разработке и подготовке выпускной работы (магистерской диссертации, дипломной работы) для бакалавриата, магистратуры и специализации исследователи А.А. Рахмонов, Б.Дж. Самиев, И.О. Сулеймонов [126] представили специфику подготовки научных диссертаций для бакалавриата и магистратуры в кредитной системе образования.

Европейский учёный Алехандро Тиана Феррер предлагает всесторонний обзор компетентностно-ориентированного образования в контексте развития ключевых компетенций в образовании [179]. Американский учёный Клиффорд Адельман оценивает кредитную систему образования как особенность академической истории, которая фактически модифицируется учреждениями [178]. Другой американский учёный, Абоитес Х. (2010), предлагает критический анализ проекта «Тюнинг» в Латинской Америке. А Йерун Хёйсман представил важные научные выводы о международных перспективах управления высшим образованием, альтернативных рамках координации и эволюции систем управления высшим образованием в различных дисциплинах [183].

Вопросы дошкольного образования также обсуждаются в работах специалистов в этой области Российской Федерации. В книге Е.В. Колесниковой содержится информация о потребностях ребенка и удовлетворении его материальных потребностей, усвоении нюансов работы учреждения, материалах для чтения – тетрадях, книгах, ручках и т. д. Другой специалист из Российской Федерации К. Байденко по вопросу повышения качества образования учащихся оценивает подготовку высококвалифицированных и морально здоровых кадров современной эпохи [160, с.3-13]. В статье А.И. Орлова дает полезные

рекомендации по деятельности учреждений дополнительного образования и вовлечению студентов в клубы [169, с.55].

Один из отечественных исследователей в области дошкольного образования, М. Маджидова, приводит интересную информацию о частных дошкольных образовательных учреждениях [165, с.313]. Исследователь Р. Аткинсон изучал специфику традиционного образования, в котором он разработал систему мотивационной информации о традиционном образовании [179, с.56]. Историки В.А. Болотов и В.В. Сериков проанализировали основные аспекты традиционной системы, заменив её новой системой, которая извлекает выгоду из достижений цивилизованного общества, а именно системой компетентностного образования [117, с. 7].

Исследователь У.З. Зубайдов, анализируя компетентностные навыки учителя, [101, с. 42] подчеркивает, что современный учитель должен обладать основными качествами учителя-предметника, то есть необходимыми знаниями и навыками для решения проблем дифференцированного обучения с использованием педагогических технологий как важного фактора развития средних образовательных учреждений.

Исследователи М. Лутфуллоев [110, с. 47], К. Мухтори [118, с. 54] и другие отечественные исследователи изучали специфику формирующего оценивания и обсуждали основные требования современной дидактики в процессе обучения учащихся. В рамках педагогических исследований известные таджикские педагоги М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода [167, с. 80], Дж. Файзализода [138, с. 138], С. Сулеймони, И. Х. Каримова [137, с. 5-9] и другие изучали вопросы независимости Республики Таджикистан и нового образования страны, а также пересматривали основные задачи государства в сфере образования [111, с. 50-52]. Таким образом, как видно из анализа работ и статей ученых в этой области, процесс реформирования сектора образования в какой-то степени освещен. Однако в историографии этой проблемы до сих пор не разработан обобщающий труд, отражающий все аспекты данной проблемы.

Во втором параграфе первой главы «Отражение вопросов реформ в сфере образования и его развития в речах, трудах и посланиях Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона» на основе неопровержимых фактов показаны огромный и незабываемый вклад главы государства в развитие сферы образования.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, Его Превосходительство Эмомали Рахмон, восхваляя статус и достоинство интеллигенции, особенно учителей, отмечает: «Я считаю, что бесценное богатство Таджикистана – это его интеллектуальная и ментальная сила, то есть его интеллигенция, его люди знания и творчества, которые, как достойные наследники наших предков, вносят вклад в развитие человеческой цивилизации» [24, с. 14].

Президент Республики Таджикистан, Его Превосходительство Эмомали Рахмон, в своем выступлении на встрече с представителями интеллигенции страны в 2002 году отметил: «В последние годы в Таджикистане расширяются различные средства электронной связи, особенно Интернет» [25, с. 307].

Глава государства Эмомали Рахмон уделил особое внимание основным аспектам реформы сектора образования в период независимости, отметив, что «вопрос образования и профессиональной подготовки, как один из важных столпов государственности и основной источник всех человеческих ресурсов страны, является предметом нашего постоянного внимания. В своих посланиях и выступлениях мы всегда даем важные и конкретные указания и инструкции относительно сектора образования и рассматриваем его последовательное развитие в текущей политике государства и правительства как приоритетный вопрос». [44 с. 249].

Президент страны Эмомали Рахмон пришёл к выводу, что в период государственной независимости сектор образования развивался под знаменем идеалов государственной независимости, полностью изменил свой облик, вошел в определенную систему, достиг значительных и важных успехов, и все это благодаря независимости и упорному труду сектора образования и граждан Республики Таджикистан на этом судьбоносном историческом этапе.

«Реконструкция системы образования — это необходимость времени», как отметил Основатель Мира и Национального Единства — Лидер Нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своей речи по случаю 10-летия со дня основания Таджикско-Российского Славянского университета 25 сентября 2006 года. «Действительно, в наши дни, когда происходят самые сложные и противоречивые процессы внутренней трансформации и глобализации, быстрая интеллектуализация труда и общественной деятельности в целом, стремительное развитие мировой взаимозависимости и даже обновление оценки многих устоявшихся норм и ценностей, возрастает ценность и значимость чрезвычайно

высокого уровня человеческого интеллектуального потенциала, в особенности. В таких условиях систематическая реконструкция всей структуры образования становится насущной необходимостью» [28, с. 284].

По указанию главы государства уважаемого Эмомали Рахмона в период государственной независимости был принят ряд отраслевых законов и нормативно-правовых актов в области образования и науки страны:

п/н	Перечень законов и нормативно-правовых актов в сфере образования	Дата принятия
1	Конституция Республики Таджикистан (26-09-1999, 22-06-2003 и 22-05-2016), изменения и дополнения были внесены общенациональным опросом.	6 ноября 1994, принят на всенародном референдуме
2	Закон Республики Таджикистан «Об авторском праве и смежных правах»	1 августа 2006, № 351
3	Закон Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равенства мужчин и женщин и равных возможностях их осуществления»	1 марта 2005, № 8
4	Закон Республики Таджикистан «О социальных услугах»	5 января 2008, № 359
5	Закон Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов»	29 декабря 2010, № 675
6	Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за воспитание детей»	2 августа 2011, № 762
7	Закон Республики Таджикистан «Об образовании»	22 июля 2013, № 1004
8	Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной политике в области науки и техники»	18 марта 2015, № 1197
9	Закон Республики Таджикистан «О защите прав ребенка»	18 марта 2015, № 1196
10	Закон Республики Таджикистан «О молодежи и государственной молодежной политике»	15 июля 2004, №52
11	Закон Республики Таджикистан «О коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности»	24 декабря 2022, №1922

	Закон Республики Таджикистан «О статусе учителя в обществе»	17 декабря 2025, №2215
12	Национальная концепция образования в Республики Таджикистан	Постановление Правительства РТ, 3 мая 2002, № 200
13	Национальная концепция воспитания в Республики Таджикистан	Постановление Правительства РТ март 2006, № 94
14	Концепция профессиональной ориентации учащихся в Республики Таджикистан	Постановление Правительства РТ от 2 октября 2010, № 499
15	Концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями в Республики Таджикистан на 2021 – 2026 гг.	Постановление Правительства РТ от 30 апреля 2011, № 228

При мудром руководстве Лидера нации, в стране была запущена программа реформ высшего образования, введена кредитная система, а уровень национальных университетов был приближен к международным стандартам.

Также с 2019 года реализуется государственная программа поддержки учителей, регулярно повышается зарплата работников сферы образования. Таким образом, успехи сферы образования в период независимости являются результатом мудрой, созидательной и дальновидной политики Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона» [42].

При поддержке Лидера нации был принят Закон РТ «О статусе учителя» (Постановление Правительства РТ от 31 июля 2025 года № 424). Анализ состояния образования и науки в современном Таджикистане показал, что с первых дней государственной независимости и до сегодняшнего дня, эти две сферы занимают ключевые позиции в ежегодных Посланиях Президента страны уважаемого Эмомали Рахмона.

Отношение Президента РТ уважаемого Эмомали Рахмона оказал и оказывает огромное влияние на развитие высшего профессионального (институтов и университетов) и последиplomного (науки и техники) образования [92].

Глава государства уважаемый Эмомали Рахмон в своем послании Верховному представительному органу и Законодательному Собранию -Маджлиси Оли РТ «О направлениях внутренней и внешней политики РТ» дал оценку проблемам реформы образования. С этой

точки зрения мы исследуем основные моменты по вопросам образования на 2001-2021 годы.

В частности, в Послании Президента РТ Эмомали Рахмона, обращенном к Маджлиси Оли РТ 30 апреля 2001 года [2], в основном говорилось о путях повышения качества образования. В Послании 2001 года, организация качественных образовательных услуг была расценена как важный фактор «снижения уровня бедности». Для повышения уровня и качества образования и воспитания, проекты занимали ключевое место. На этой основе от международных финансовых организаций, на льготных условиях было выделено более 23 миллионов долларов США.

В своем Послании, обращенном к Маджлиси Оли РТ от 22 апреля 2002 года [3], глава государства уважаемый Эмомали Рахмон уделил особое внимание следующим вопросам:

1) вопросам образования, касающиеся воспитания подрастающего поколения и молодежи страны;

2) организации компьютерных классов и, в целом, компьютеризации учебного процесса в общеобразовательных учреждениях страны;

3) подготовка высококвалифицированных специалистов на всех уровнях образования [3].

Основные вопросы поднятые в Послании Президента РТ Эмомали Рахмона от 4 апреля 2003 года [4] о развитии образования, в основном касались их различных аспектов. Лидер нации отметил, что в связи с совместными инвестиционными программами в 2003 году было восстановлено и введено в эксплуатацию более 200 различных учреждений социального обеспечения, в частности 100 больниц и поликлиник, 84 школы в сельской местности. В 2004-2006 годах, инвестиционные проекты составили более 60 миллионов долларов, которые были направлены на дальнейшее улучшение ситуации в сфере образования и других социальных секторах.

В послании 2005-2009 годов, глава государства затрагивал следующие актуальные вопросы в сфере образования:

- в целях содействия дальнейшему развитию сферы образования и повышению уровня технико-технологического мышления в обществе, Лидер нации объявил 2010 год «Годом образования и технической культуры»;

- в третий раз за этот период с изменениями и дополнениями был пересмотрен закон РТ «Об образовании»;

- в послании было отмечено, что в 2000-2004 годах, в рамках проектов было построено, отремонтировано, обеспечено необходимым

оборудованием и расходными материалами 1094 объекта, в том числе 292 образовательных учреждения, 301 объект здравоохранения;

- наряду с этим, в 2006 году было предусмотрено финансирование системы образования страны в размере 336 миллионов сомони и здравоохранения в размере 106 миллионов сомони, что по сравнению с предыдущим годом соответственно на 86 и 20 миллионов сомони больше [1, с.178];

В целях поддержки одаренной молодежи и подготовки высококвалифицированных специалистов для различных сфер жизни общества, Указом Президента РТ, была учреждена международная стипендия Президента РТ «Дурахшандагон», а также в целях регулирования приема граждан Таджикистана для обучения в высших учебных заведениях зарубежных стран, было создано государственное учреждение «Центр международных программ». 19 ноября 2013 года, Министерство образования РТ было преобразовано в Министерство образования и науки РТ, что свидетельствует о заинтересованности Лидера нации в укреплении направлений деятельности уполномоченного органа в сфере образования.

По инициативе Главы государства в 2008 году, а Республике Таджикистан объявили развитие сферы образования страны одним из приоритетных направлений социальной политики государства и выделив на это 690 миллионов сомони, что по сравнению с предыдущим годом было на 40% больше.

В очередном Послании Главы государства Маджлиси Оли РТ в 2010 году, было отмечено, что: «Если в 2000 году за счет государственного бюджета на сферу образования было выделено всего 42 миллиона сомони, то в 2009 году с учетом всех источников финансирования и утвержденного бюджета его объем составил 1 миллиард 70 миллионов сомони» [11, с.22].

Анализ показал, что в послании 2012 года, больше внимания было уделено развитию сферы образования, стипендии студентам были повышены на пятьдесят процентов, а минимальная заработная плата населения страны на 2,5 процента.

Принятие в новой редакции Закона РТ «Об образовании» в 2013 году, можно считать достижением Послания Главы государства. В отдельной главе этого закона, впервые в качестве основной точки был указан «Статус учителя».

Новизну послания 2013 года, можно выразить словами президента страны: «сегодня наша страна остро нуждается в инженерах, строителях, энергетиках, технологах, программистах и врачах международной квалификации».

В Послании 2014 года, школа и образование были названы главным фактором национальной безопасности. Вступление в единое образовательное пространство и введение международных образовательных норм считаются нововведениями послания 2014 года. Таким образом, документы высшего профессионального образования Таджикистана будут признаваться в европейских странах, что также является одним из важных достижений отрасли.

Одним из достижений системы образования Таджикистана, является 2014 год, как начало приема абитуриентов в высшие учебные заведения посредством централизованных вступительных экзаменов в Национальном центре тестирования при Президенте РТ. Как было отмечено в Послании Президента РТ: «Мы приступили к этой работе, исходя из многочисленных пожеланий и просьб родителей, а также с целью повышения уровня подготовки кадров, а также предотвращения коррупционных действий в процессе сдачи вступительных экзаменов».

Подведение итогов программы компьютеризации РТ на 2010-2015 годы, цифровизация сферы образования, устранение проблем связанных с учителями в учреждениях образования, приоритетное обучение девочек из отдаленных сельских районов страны в высших учебных заведениях за счет президентской квоты, были центральными вопросами сектора образования послания 2015 года [10].

В 2016 году, по инициативе Лидера нации, в столице страны г. Душанбе, было создано первое учреждение интеллектуального развития в структуре НАНТ.

В ходе обращения лидера нации к Маджлиси Оли РТ в декабре 2018 года, [20] были рассмотрены следующие вопросы:

- недостаточное обеспечение кардами в средних общеобразовательных учреждениях страны;
- повышение уровня и качества образования и процесса обучения во всех формах образовательных учреждений;
- повышение статуса и престижа учителя в обществе.

Анализ Посланий последних лет показывает, что государственная политика в этом направлении движется в следующих направлениях [22]:

1. Переход от традиционного образования к инновационному;
2. Связь образования с рынком труда;
3. Развитие естественных, технико-математических наук во взаимодействии с гуманитарными науками;
4. Укрепление научно-исследовательской деятельности университетов;

5. Привлечение частных инвестиций в сферу науки и образования;

6. Финансовая и социальная поддержка учителей и ученых.

Исследования показали, что Послания Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в области образования и науки носят стратегический, аналитический и концептуальный характер. Они воплощают не только политическую программу, но и научную модель развития общества.

Послания Президента РТ 2001-2021 годов, стали стимулом для сферы образования, создав основу для её дальнейшего развития, исправления недостатков и превращения науки и образования приоритетной сферой общества.

Во второй главе «Деятельность дошкольных учреждений в новых экономических и социальных условиях», в первом параграфе **«Специфические особенности государственных дошкольных учреждений в период независимости»** уделено больше внимания вопросу деятельности дошкольных учреждений в период независимости.

Целью деятельности дошкольных учреждений является развитие мировоззрения воспитанников с учетом специфических национальных особенностей, поддержание их физического и психического здоровья, обеспечение всестороннего развития малыша на основе взаимодействия с семьей и обществом.

В конце 1990-х годов, в сферы образования РТ наметились некоторые недостатки, которые препятствовали процессу осуществления реформ. Например, дошкольные учреждения республики были многочисленны в городах и поселках. Из года в год росли очереди в детские сады и ясли. Более 30% дошкольных учреждений располагались в ветхих зданиях. В первом полугодии 1990 года план по вводу в эксплуатацию дошкольных учреждений «был выполнен лишь на 10%» [125, с.32].

В период независимости была утверждена учебно-воспитательная программа «Путеводитель тренера». На основании этого документа дошкольные учреждения смогли упорядочить деятельность воспитателей и правильно организовать процесс воспитания.

В целях развития уровня дошкольного образования, Правительство РТ приняло меры и в октябре 2005 года приняло «Государственную программу развития сферы дошкольного образования в Таджикистане на 2006-2010 годы» [61].

Министерство образования и науки РТ, подготовило государственную программу и образцовое положение, утвержденное постановлением Правительства РТ, и разработало пути улучшения реформ в этом направлении.

В рамках сотрудничества с Организацией Ага Хана по развитию образования (Фонд Ага Хана), с 1993 года, для развития сферы образования республики была проделана значительная работа. В соответствии со Стратегией развития сферы образования на 2006-2015 годы, организацией реализовались ряд программ. Для повышения качества дошкольного образования в 2009 году в Раштском районе и Горно Бадахшанской автономной области (ГБАО) открыто 17 центров раннего развития детей, в которых обучались 500 детей в возрасте от 3 до 6 лет [85, В.81].

Постановлением Совета Министерства образования, от 1 декабря 2009 года, утверждено «Образцовое руководство Центра развития детей». В 2010 году, в республике действовало более 40 центров развития детей, где обучались 900 детей.

Для реализации «Государственной программы развития дошкольного образования в РТ на 2006-2010 годы» [61], в 2008 году, в дошкольных учреждениях, в городских центрах и районах страны, была проведена проверка, в ходе которой было установлено, что более 17% детей дошкольного возраста посещают детские сады [77, В.47].

Правительство РТ в октябре 2005 года, приняло «Государственную программу развития сферы дошкольного образования в Таджикистане на 2006-2010 годы» [61]. В этот период была утверждена учебная и воспитательная программа «Путеводитель тренера». На основании этого документа, дошкольные учреждения смогли упорядочить деятельность воспитателей и «правильно организовать процесс воспитания» [63, с.42].

Постановлением Совета Министерства образования от 1 декабря 2009 года, было утверждено «Образцовое руководство Центра развития детей».

Исследование доказало, что количество учебных заведений увеличилось. Если в 2013 учебном году в республике действовало 546 дошкольных учреждений с участием 85770 детей, то в 2015 году их количество составило соответственно 575, а количество детей 88347, что по сравнению с 2013 годом увеличилось на 29 учреждений и количество детей на 2577 человек [77, в.196].

В 2021 году, в республике дети дошкольного возраста с особыми образовательными возможностями и потребностями обучались в 12 специализированных детских садах страны, количество

которых составило 3,5 тысячи. По статистическим данным на 2021 год, в стране проживало 13 000 детей и подростков с особыми образовательными возможностями и потребностями [165, с.309].

Во втором подразделе второй главы **«Создание и развитие негосударственных дошкольных учреждений»** рассматриваются актуальные вопросы деятельности негосударственных дошкольных учреждений и отмечается, что при поддержке Лидера нации Эмомали Рахмона реформа сектора образования достигла значительных успехов. В марте 1993 года Правительство Республики Таджикистан ратифицировало «Конвенцию о правах ребенка».

В 2015-2016 учебном году, действовало 66 частных дошкольных учреждений [84, В.42]. По данным информационной системы управления образованием, в 2019 году, «в республике действовало 107 частных дошкольных учреждений» [67, с.18].

Согласно статистическим данным, в республике в 2021 году действовало 199 частных дошкольных учреждений и центров развития детей с охватом 105987 человек.

Исследования показали, что образование является основой развития государства и страны. В связи с этим история реформы образования РТ является неотъемлемой частью истории таджиков, рассмотрение которой является одной из важных проблем.

Третья глава называется **«Переход к новой системе в общеобразовательных учреждениях»**, а первый подраздел **«Общеобразовательные учреждения среднего образования в контексте реформ сектора образования»** представляет собой исследование, посвященное ряду важных вопросов. В 1992-1993 учебном году в республике действовало всего 2718 общеобразовательных учреждений с общей численностью учащихся 1 миллион 386 тысяч человек, что на 54 800 меньше, чем планировалось [75, с. 123].

В 1992 году, в сфере образования часть запланированных мероприятий не была осуществлена. Исследование показало, что начало 1992-1993 учебного года в г. Душанбе, некоторых районах центрального подчинения и Хатлонской области, в начальных, основных и средних общеобразовательных учреждениях были прекращены занятия.

В 1997-1998 учебном году количество учреждений-интернатов достигло 48, из них 13 получили статус республиканских. Так, если в 1991 году, количество интернатов составляло всего 38, то в 1996 году эта цифра возросла до 44, - 7 из которых получили статус республиканских [125, с.95].

Анализ показывает, что, начиная с 2007 года качество обучения и воспитания в этих учреждениях улучшилось.

Вопрос обеспечения средних учебных заведений страны обеспечением высококвалифицированными кадрами был одним из ключевых вопросов, который не был решен в 2014-2015 учебном году [79, В.148].

Следует отметить, что правительство РТ по указанию Президента РТ уважаемого Эмомали Рахмона придает особое значение сфере образования как ключевой отрасли и с каждым годом увеличивает финансирование этого важного сектора.

В целом, средства, выделяемые на образование в 2015 году, составили 19,1% государственного бюджета, что равно 5,5% валового внутреннего продукта. Из них, в 2015 году из государственного бюджета на образование было выделено 2 млрд. 918 млн. 639 тысяч сомони, что по сравнению с предыдущим годом составило на 401 млн. сомони или на 16% больше. [16, С.38].

Проблема обеспечения учебниками средних учебных заведений, была одной из неотложных задач. К счастью, разработка и публикация учебных материалов нашли свое решение.

Например, если в 1999 году было издано всего 9 наименований учебников тиражом 78 000 экземпляров, то в 2016 году - 25 наименований учебников тиражом 2 256 000 экземпляров на сумму 22 022 803 сомони [77, В.176].

Строительство и реконструкция учебных заведений в период независимости является одной из основных проблем. Исследование показало, что в соответствии с постановлением Правительства РТ от 2010 года, за №680 Министерству образования РТ за счет средств бюджета РТ на строительство объектов сферы образования в 2011 году были выделены денежные средства на общую сумму 20 млн. сомони.

Освоение выделенных средств по сравнению с планом 2010 года, было выполнено на 100 процентов. За счет выделенных Министерством образования средств, 15 учреждений были обеспечены 2752 сидячими местами [65, с.5].

Исследование показало, что в течение 2010-2017 годов строительство зданий учебных заведений продолжалось быстрыми темпами за счет государственного резервного фонда и за счет инвестиционных проектов. Например, если в 2011 году на строительство институциональных объектов из всех источников финансирования было выделено в общей сложности 20 млн. сомони, то в 2017 году, указанной сфере было выделено 325 млн. 204 тысячи сомони.

Во втором параграфе третьей главы «Создание и деятельность частных учреждений, лицеев и гимназий», проанализирована деятельность частных учебных заведений, лицеев и гимназий. В этом параграфе, основанном на проведенных исследованиях, помимо достижений, упоминаются и недостатки.

Исследование показало, что таких учреждений в республике насчитывается 157, большинство из которых составляют гимназии, лицеи и частные учреждения. В этот период также увеличились частные гимназии и лицеи. Правительство РТ создало благоприятные условия для развития частных гимназий и лицеев. На этой основе Правительство страны для лучшего освоения использования современных технологий утвердило «Программу компьютеризации основных и средних общеобразовательных учреждений РТ на 2003-2007 годы» [62]. В деле реализации данной программы, вклад Президента РТ Эмомали Рахмона был первостепенным. Реализация этой программы была под контролем уважаемого Лидера нации Эмомали Рахмона, который каждый год из своего резервного фонда выделяет компьютеры и принтеры образовательным учреждениям страны.

На основе этой программы в 1823 учебных заведениях были организованы компьютерные классы, оснащенные 11516 компьютерами [139, с.121].

Правительство страны объявило 2008-2010 годы вторым этапом «Программы компьютеризации общеобразовательных учреждений РТ» [86, в.178] - для обеспечения образовательных учреждений страны 30090 компьютерами и 4396 принтерами.

Правительство страны утвердило третий этап «Государственной программы компьютеризации общеобразовательных учреждений РТ на 2011-2015 годы» [86, в.178].

Большую роль в его реализации сыграло очередное Послание Президента РТ Маджлиси Оли в 2011 году. На основании этого Послания Главы государства, Правительству РТ было поручено обеспечить выполнение этой Программы в стране.

Министерство образования РТ по согласованию с другими министерствами и ведомствами разработало и приняло «Типовое положение об образовательных учреждениях для одаренных учащихся» (постановление Правительства РТ от 28.07.09, №427), «Президентские (школы, гимназии) для одаренных учеников» (постановление Совета Министерства образования РТ от 30.09.2010, №14/4), которые оказали практическую помощь в продвижении этой ступени образования и учреждений нового типа.

Для поддержки одаренных учеников Правительство страны при Министерстве образования создало Республиканский центр по работе со школьниками. «В итоге 71 одаренный школьник принял участие в олимпиадах и международных конкурсах, проходивших в 2007-2008 годах в Америке, Казахстане, Азербайджане, Румынии, Венгрии, Узбекистане, Вьетнаме, Турции, Москве, Грузии, Армении, заняв 42 места» [84, в.42].

Талантливые ученики, участвовавшие в международных олимпиадах, - во Вьетнаме, Южной Корее, Индонезии, Таиланде, Индии, Дании, России, Казахстане, Азербайджане, Грузии, ЮАР, США, Турции, Румынии, Болгарии, вернулись в Таджикистан со своими достижениями. До конца 2014 года, таджикские школьники завоевали на международных олимпиадах 148 медалей - 29 золотых, 37 серебряных и 82 бронзовых [74, в.64].

Создания государственного учреждения «Республиканский центр по поиску и развитию талантов», заложило основу для развития талантов одаренных школьников, укрепления олимпийского движения.

Исследование показало, что если в 1991-1992 учебном году в республике действовала только одна гимназия, то в 2020-2021 учебном году в республике действовала 75 гимназий и 81 лицей, что на 74 гимназии и 81 лицей больше, чем 30 лет назад, и в этом направлении достигнут значительный прогресс.

Следует отметить, что в процессе реализации государственной Программы по поиску и развитию талантов на 2021-2025 годы, количество областных, городских и районных центров в республике достигло 72, Центр осуществляет надзор и координацию эффективной деятельности этих центров.

В третьем параграфе третьей главы **«Оценка специфических особенностей системы обучения компетентности в общеобразовательных учреждениях»** подвергнуты анализу понятие и необходимость компетентностного обучения.

В современных условиях большое внимание уделяется грамотному подходу к изучению точных дисциплин, поскольку именно в этих направлениях в XXI веке происходят открытия и изобретения.

Именно поэтому в 2012 году Правительство страны приняло «Стратегию развития образования на 2012-2020 годы».

Согласно основным источникам об истории возникновения компетентного образования, оно впервые появилось в Англии и было внедрено в производство.

В США понятие «компетентность» и «основные компетенции» использовалось в сфере бизнеса для определения качества успешного работника. Еще в 1970-х годах компетенция была противопоставлена специальным профессиональным знаниям и навыкам.

Национальная стратегия развития образования РТ до 2020 года считается одним из важнейших документов, реализуемых на практике в сфере образования страны. Согласно «Новой системе образования, основанной на компетентности, а не на знаниях, в соответствии с тенденциями современного мира, нужно дать учащимся возможность овладеть основными социальными компетенциями и навыками, такими как ответственное принятие решений и планирование продвижения по карьерной лестнице, обучение на протяжении всей жизни, компетентность профессиональной подготовки, востребованной на рынке труда, знания и навыки, необходимые для саморазвития, навыки здорового образа жизни, ценности гражданского общества» [68, с.28].

Таким образом, компетенция представляет собой комплексную интеграцию знаний, умений и навыков, полученных в результате практического опыта и деятельности с использованием этих знаний.

Подводя итог третьей главы, на основе статистических данных можно заключить, что в период независимости строительство зданий учебных заведений продолжалось быстрыми темпами за счет государственного резервного фонда и инвестиционных проектов.

В этой связи в соответствии с постановлением Правительства РТ от 30.12.2020 г. №689 о мерах по обеспечению соблюдения Закона РТ «О государственном бюджете РТ на 2021 год» Министерству образования и науки за счет основных централизованных средств было выделено 28 млн. сомони.

В период независимости стало больше учащихся общеобразовательных учреждений, учреждений нового типа. Участие учащихся общеобразовательных учреждений нового типа в республиканских и международных предметных олимпиадах было значительным. Из общего числа республиканских участников предметных олимпиад в 2021 году, почетных мест удостоились 1842 ученика.

Четвёртая глава, которая называется «Деятельность учреждений начального и среднего профессионального образования в условиях реформы образования», в первом параграфе «Учреждения начального и среднего профессионального образования в период независимости», мы обратили внимание на

прогресс и значительные достижения в учреждениях начального и среднего профессионального образования.

В начале независимости надзор за учреждениями начального и среднего профессионального образования осуществлял Комитет по подготовке рабочих кадров РТ. Количество учреждений начального профессионального образования составляло 77 дневных учреждений, 4 вечерних учреждения, которые функционировали по 158 специальностям. В этот же период с учетом отношений на рынке труда были проведены работы по реконструкции учреждений начального профессионального образования. Было создано 17 профессионально-технических училищ для подготовки кадров по специальностям отраслей народного хозяйства, в процессе обучения в этих учреждениях введены новые учебные программы и планы.

В 1991 году в 51 профессионально-техническом училище республики была налажена общеобразовательная подготовка, обучение велось в основном на таджикском и русском языках. За этот период «профессионально-технические училища имели 1343 учебных кабинета, 812 кабинетов профессионального образования, 250 лабораторий, 280 учебных цехов, более 100 кабинетов, лабораторий и цехов производственного обучения были обеспечены техническими и методическими учебными материалами» [76, в.14].

Нельзя отрицать, что в сфере начального профессионального образования имелись и недостатки. Среди всех упущений стала еще не сформулированная Концепция развития профессионального образования и закон о начальном профессиональном образовании. Не были также реализованы вопросы создания новых форм учебных заведений, таких как колледжи и лицеи, подготовка кадров по строительным специальностям, коммерция как востребованные на рынке труда специальности.

С целью устранения этих недостатков Правительство РТ обязало соответствующие министерства принять меры по их устранению.

Исследование показало, что в период независимости в зависимости от требований времени в некоторых профессионально-технических училищах были созданы новые специальности, в том числе газоэлектрический сварщик, строитель, водитель и пчеловод.

В 2007 году, для учреждений среднего профессионального образования за счет государственного бюджета было выделено 7824 места, в некоторых учебных заведениях наблюдалось превышение плана приема абитуриентов в бюджетные группы. В общей сложности

200 человек сверхплана были приняты на дневное отделение, 38 человек на заочное отделение за счет государственного бюджета.

Министерство экономического развития и торговли Республики Таджикистан не приняло во внимание приложение лицензий, материально-техническую базу образовательных учреждений, и выделило ряду учреждений дополнительные места сверх нормы, что привело к усложнению процесса обучения.

Относительно привлечения юношей и девушек к обучению профессии, то при учреждениях начального профессионального образования были организованы краткосрочные 3 - месячные и 6 - месячные курсы.

На рассмотрение плана работы Правительства РТ на 2010 год поступило Типовое Положение о средних профессиональных учебных заведениях РТ в новом формате. Этот документ, после согласования с соответствующими министерствами, был утвержден Правительством Республики.

В результате, учреждения среднего профессионального образования претерпели изменения с точки зрения содержания образования. Чтобы привести содержание профессионального образования в соответствие с международными стандартами, были созданы колледжи. В частности, с целью обеспечения специалистов в области энергетики, в районе Джалалиддин Балхи в соответствии с постановлением Правительства РТ был создан энергетический колледж (2007 год). В районе Рудаки - инженерно-технический колледж. По предложению министерства и Правительства РТ по обеспечению строительства Рогунской ГЭС рабочими кадрами и инженерами со средним профессиональным образованием в г. Рогуне - был создан инженерно-технический колледж.

С целью выполнения требований «Государственной программы развития профессионального образования в РТ на 2008-2015 годы», в 2009-2010 учебном году, в одном из средних профессиональных учебных заведений начался переход на кредитную систему образования [63].

В 2015 году в республике действовало 62 учреждения начального профессионального образования, в том числе 55 профессиональных технических лицеев и 7 профессиональных лицеев сельскохозяйственной промышленности.

В период независимости был принят Закон РТ «О среднем профессиональном образовании» от 8 августа 2015 года, №1225. В 2015-2016 учебном году, в учреждения среднего профессионального образования, было принято 24996 студентов [73, в.18].

Анализ показал, что в 2015-2016 учебном году, средние профессиональные учебные заведения успешно окончили 11784 человека, в том числе 9308 на дневном и 2476 на заочном отделении. Из них 419 человек на дневном отделении и 63 на заочном, сдали выпускные экзамены с отличием.

В учётом требования развитого мирового сообщества и повышением статуса учебных заведений, постановлением Правительства РТ - 02.11.2012, наименования республиканских профессионально-технических училищ были изменены на профессиональные технические лицеи, техникумы и учебные заведения - на колледжи.

В 2018-2019 учебном году 2205 учителей и 721 мастеров производственного обучения в 61 учреждении начального профессионального образования республики обучали учеников по 106 специальностям [66, с.4].

В 2018-2019 учебном году, в республике действовало 66 средних профессиональных учебных заведений, из них 12 негосударственных, которые внесли свой вклад в отраслевую подготовку кадров [64, с.7].

Во втором параграфе этой главы «Качество образования и кадровое обеспечение учреждений начального и среднего профессионального образования в педагогическом, медицинском, техническом, технологическом, сельскохозяйственном, культурном, правовом и спортивном направлениях в условиях реформы», обращено внимание на существующие проблемы и предложены пути решения в этом направлении.

Например, в 1991 году в республике действовало 43 средних профессиональных учебных заведения, из них 9 педагогических училищ, в которых готовили учителей начальных классов общеобразовательных учреждений. В эти годы, в средних профессиональных учебных заведениях обучалось 40,7 тыс. студентов, в деятельности которых после распада Советского Союза возникли большие трудности.

Из-за начала гражданской войны сотни преподавателей и сотрудников этих учебных заведений покинули республику. Заработная плата учителей этих учреждений по сравнению с другими учебными заведениями была низкой и составляла 76 сомони. Проблема нехватки педагогических кадров в учебных заведениях по всей стране была очевидна. Слишком малое финансирование отрасли привело к тому, что материально-техническая база учебных заведений устарела.

Правительство страны, для обеспечения общеобразовательных учреждений республики учителями начальных классов, создало педагогические училища в районе Рудаки (1991), в Мастче (1991), Джиргатале (1995), г. Рогуне (1995) и других местах. В результате количество средних профессиональных учебных заведений педагогической сферы достигло 16.

В 1999 г. - педагогические училища г. Душанбе, Куляба, Бохтара и Худжанда были включены в структуру высших учебных заведений. На этом основании их учебные планы и программы были изменены и адаптированы к начальным курсам высших учебных заведений.

В соответствии с постановлением Правительства РТ от 16 марта 1999 года, медицинские училища г. Куляба, Бохтара, Худжанда и Душанбе, были преобразованы в медицинские колледжи. Из-за слабой материально-технической, учебно-кадровой базы и отсутствия спроса, ряд учреждений среднего профессионального образования были ликвидированы.

В 2007-2008 учебном году в средних профессиональных учебных заведениях по 96 специальностям подали заявки 13790 абитуриентов. (11553 человек на дневном отделении и 2237 человек на заочном отделении) [125, с.102].

С целью повышения уровня знаний, качества и эффективности деятельности работников республиканских учреждений начального профессионального образования ежегодно в конце августа создаются методико - образовательные секции.

Утверждение «Государственной концепции реформы образования и начального профессионального образования» в стране, стало новым шагом в направлении начального профессионального образования, позволив осуществить реформы на этой ступени образования в соответствии с требованиями времени. Кроме того, постановление Правительства РТ от 1 ноября 2006 года «О Национальном плане деятельности по реформированию сферы образования и начального профессионального образования РТ на 2006-2015 годы» способствовало дальнейшему усилению деятельности учреждений начального профессионального образования в республике.

В 2014-2019 годах, в республике действовало более 67 учреждений начального и среднего профессионального образования.

В 2017-2018 учебном году, в средних профессиональных учреждениях по 166 специальностям (очное отделение 15789 человек, заочное отделение 4570 человек) и в отделении начального профессионального образования окончили колледжи по 12

специальностям (873 человека), что на 4700 человек (12,8%) больше, чем в прошлом году [87, с.18].

В 2018 году в 560 государственных и негосударственных образовательных учреждениях подготовлено рабочих профессий 36442 человека (11534 женщины) [66, с.4].

Исследование показало, что нехватка учебников и специализированной литературы, одна из основных проблем, с которой сталкиваются образовательные учреждения.

В заключении третьей глав изложены существующие недостатки. К ним относятся:

- профессионально-технические лицеи Кабадианского района, Пянджского и Фархорского районов, районов Ховалинг, Ашт, Зафарабад, Деваштич, Лахш, Б. Гафуров и горной промышленности г. Исфара, их материально-техническая база не отвечает современным требованиям;

- количество компьютеров, других новых технических средств и технологий в учреждениях начального профессионального образования крайне невелико, учебная техника находится в неработоспособном состоянии и т.д.

В пятой главе, которая называется «Система деятельности высших учебных заведений в условиях реформы сферы образования», в первом параграфе **«Процесс реформирования деятельности высших учебных заведений и подготовки высококвалифицированных кадров в независимом Таджикистане»,** мы провели детальный анализ этих учреждений, используя точные статистические и архивные примеры.

Стоит отметить, что после распада Советского Союза и гражданской войны, политическое, социальное и экономическое положение республики ослабло. Несмотря на эти трудности, количество университетов и институтов в республике выросло с 13 в 1991 году, до 28. В 1999 году, численность студентов возросла с 63,9 тыс. до 79,2 тыс. человек [72, в.19].

В сфере высшего профессионального образования было много недостатков, для устранения которых был принят ряд нормативных правовых актов, в том числе «Типовое положение о о высшем учебном заведении РТ», «Порядок разработки, утверждения и введения в действие государственного стандарта высшего профессионального образования РТ» и «Государственный стандарт высшего профессионального образования» [80, в.181].

В 1999 году, принимая во внимание сложные экономические условия ГБАО и районов Раштской области, Правительство РТ в

высших учебных заведениях города Душанбе выделил для поступающих из этих регионов квоту, для их приема была создана выездная комиссия. Представители приемной комиссии высших учебных заведений г. Душанбе, организовали выездную комиссию в г. Хороге и в центре Раштского района г. Гарме, где проведя собеседование с абитуриентами зачисляли их в ряды студентов.

В исследуемый период, преподаватели учебных заведений уделяли мало внимания получению званий профессора и доцента кафедры. В течение 1991-2002 гг., немногие преподаватели были удостоены этих званий. Деятельность научных советов была незначительной, защита докторских и кандидатских диссертаций сокращена.

Например, в 1991 году, из общего числа 315 аспирантов, аспирантуру окончили 75 человек, 41 из которых защитили диссертации. Количество докторантов составило всего 2 человека, в этом году их вообще не было принято [71, в.88].

Ответственность за проведение процесса повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования, была на республиканском институте повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования. В областных и городских институтах и центрах повышения квалификации г. Ходжента, Куляб, Хорога и г. Душанбе также были организованы такие курсы, куда направлялись преподаватели. В целом, в 1992-2002 годах, на курсах повышения квалификации развивали свои профессиональные навыки 96 558 работников сферы образования [69, с.67].

После 2005 года в республике действовало 29 вузов и институтов, в которых обучалось 77,7 тыс. студентов. В 2006-2011 годах в республике было создано 6 институтов и 5 филиалов.

В 2007-2008 учебном году, в республике действовало 35 высших учебных заведений с их инфраструктурой. Из них 22 учреждения финансировались из государственного бюджета, 4 государственных коммерческих высших учебных заведения функционировали на самофинансировании. Было только 2 негосударственных высших учебных заведений. В высших учебных заведениях республики обучалось 150 699 студентов, в том числе 43 245 девушек. Всего обучением студентов высших учебных заведений республики занимались 8250 преподавателей, из которых 408 доктора наук, 288 профессора, 1834 кандидаты наук, 1035 доценты [63].

В 2007 году основатель мира и национального единства – Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон представил концепцию

национального центра тестирования на трех языках: таджикском, русском и английском.

Неотъемлемая часть реализации реформы образования, это обеспечение профессиональными учителями отдаленных горных учреждений. С целью решения этого вопроса, Президент РТ ввел определенную систему приема одаренных девушек и парней в соответствии с квотой.

В 2007 году, в высших учебных заведениях столицы был проведен республиканский конкурс учебных дисциплин [70, в.83].

На выполнение заказных научно-исследовательских работ учреждениями высшего профессионального и научного образования, подведомственными Министерству образования РТ, в 2007 году было выделено 723937 сомони. Из этой суммы 354794 сомони было выделено Академии педагогических наук, 276446 сомони - институту педагогических наук и 78348 - высшим профессиональным учебным заведениям [83, в.172].

Исследование показало, что с 1994 по 2007 годы, Министерством образования РТ для продолжения учёбы, в вузы зарубежных стран было официально направлено 1766 студентов [81, в.84].

Анализ показал, что если в 1991-1992 учебном году, в республике было всего 13 высших учебных заведений, то в 2020-2021 учебном году, их количество достигло 41, из которых 4 являются филиалами. Кроме того, следует отметить, что если в 1991-1992 учебном году, число студентов высших учебных заведений составило 69300, в том числе девушек 23300, то в 2020-2021 учебном году, число студентов составило 244 600, в том числе девушек – 85 500. По сравнению с 1991-1992 годами, в сфере образования учились 159 100 человек, в том числе девушек на 62 200 больше.

Таким образом, следует заключить, что после обретения независимости Республика Таджикистан смогла постепенно развиваться, исходя из национальных интересов, и осуществить фундаментальные реформы в сфере образования.

Во втором параграфе этой главы «Формирование и развитие кредитной системы образования», мы проанализировали предпосылки возникновения и развития системы образовательных кредитов в секторе образования республики.

Было отмечено, что в современных условиях по инициативе Правительства РТ были приняты необходимые меры для повышения сферы образования, его качества, подготовки

высококвалифицированных специалистов, вхождения в единое мировое образовательное пространство.

Впервые кредитная система образования, или, другими словами, система «кредитных часов», возникла в Соединенных Штатах Америки. В 1869 году, президент Гарвардского университета Чарльз Элиот, ввёл понятие «кредитный час», которое вошло в систему образования в 1870-1880-х годах [191].

В высших учебных заведениях республики для вхождения в единое международное образовательное пространство на основе законов РТ «Об образовании» и «Типового положения учреждения среднего профессионального образования» о внедрении кредитной системы образования было утверждено «Положение об организации процесса кредитной системы образования в средних и высших профессиональных учебных заведениях РТ» [78, в.107].

Наряду с внедрением новой системы образования возникла необходимость в разработке учебных планов и программ. На начальном этапе разработки учебных планов возникли проблемы. Например, после анализа и диагностики 19 учебных планов Кулябского государственного университета были возвращены на доработку для исправления недостатков и недочетов, и после исправления были утверждены. Одновременно с этим, на основании приказа Министерства образования Республики Таджикистан от 19.07.2006 были составлены и утверждены министром образования учебные планы Таджикского государственного технического университета имени М.С. Осими.

Первоначально на основании Постановления Правительства РТ от 30 июня 2004 года №291, в качестве эксперимента, на кредитную технологию обучения были переведены два высших учебных заведения: Таджикский государственный университет коммерции и Таджикский технологический университет.

Министерство образования и науки РТ утверждает планы и программы кредитной системы, предлагаемые высшими учебными заведениями страны.

В заключение пятой главы следует отметить, что за 20 лет внедрения кредитной системы образования все средние и высшие профессионально-технические учебные заведения республики постепенно перешли на эту систему, развивая содержание и содержание основных учебных программ (Государственных образовательных стандартов по специальностям), базовых учебных планов, трудовых планов, индивидуальных учебных планов, предметных учебных планов, предметно-трудовых планов (учебных

программ), разрабатывая методические и учебно-методические комплексы, учебники и учебные пособия в электронном виде.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

В результате анализа истории реформы образования независимого Таджикистана 1991-2021 годов, мы пришли к следующим выводам:

1. Реформа системы образования с 2004 года, считается началом стратегического периода и продолжается до сих пор. За исследуемый период было принято несколько законов в сфере образования, наиболее важным из которых является закон «Об образовании», который постоянно обновлялся и пересматривался в соответствии с меняющимися требованиями времени в 2013, 2016, 2017, 2018, 2020 годах.

2. В 2010 году в стране действовало 39 центров развития детей на 900 человек. Для улучшения здоровья детей в этих дошкольных учреждениях были созданы специальные оздоровительные комплексы. В Хатлонской области количество дошкольных учреждений увеличилось на пять. В городах и районах Канибадама, Бальджувана, Ховалинга, Шурабада (Ш. Шохин) Муминабада, Сангвара (Тавильдара), Деваштича и Варзоба были построены новые детские сады, или детские сады, которые прекратили свою деятельность в предыдущие годы, после ремонта и реконструкции возобновили свою деятельность.

3. Президент страны уважаемый Эмомали Рахмон ежегодно на встречах и совещаниях с интеллигенцией и деятелями образования республики, давая указания, интерпретирует вопросы реформы образования, особенно дошкольных учреждений, как качественно конструктивный анализ общественного прогресса. В частности, обеспечение классов дошкольных и общеобразовательных учреждений современными технологиями и другими наглядно-техническими средствами находится под непосредственным контролем самого главы государства. Этот шаг поддерживается министерствами и ведомствами, организациями и предприятиями, государственными и неправительственными организациями и учреждениями, а также отечественными предпринимателями.

4. При поддержке Правительства Республики Таджикистан количество дошкольных учреждений и охват детей этими учреждениями постепенно увеличивается. Например, в стране в 2014-2015 учебном году, количество воспитанников учреждений составило

88351 человек, дошкольных учреждений 577, в 2020-2021 учебном году, количество дошкольных учреждений составило 696 человек, количество воспитанников 101170 человек, по сравнению с 2015 годом количество детей увеличилось на 12 819 человек, количество учреждений на 180 человек. Согласно статистическим данным, в 2021 году в республике действовало 200 частных дошкольных учреждений и центров развития ребенка с охватом 10 593 человек, в которых обучением и воспитанием детей занимались всего 800 воспитателей, из которых 780 были женщинами [18-М].

5. Вопрос о ходе совершенствования системы образования продолжался, больше внимания уделялось вопросам реформ. В этот период был поднят вопрос о разработке новой концепции образования. На этой основе возникла необходимость в обновлении учебных планов и программ, в подготовке новых книг и руководств. На основе реформы общеобразовательных учреждений были внесены изменения в содержание учебного процесса, учебные планы и программы.

6. Для решения основных проблем в сфере образования правительство страны приняло необходимые меры, усилило контроль за деятельностью учреждений-интернатов. Так как в этот период многие дети потеряли своих родителей, уровень их жизни снизился, они нуждались в поддержке государства и правительства. Несмотря на низкий уровень экономики страны, Лидер нации уделил особое внимание развитию учреждений-интернатов, и в различных городах и районах были созданы учреждения нового типа, учреждения - интернаты.

7. Важное место в созидательной политике правительства Республики Таджикистан, Министерства образования и науки Республики Таджикистан занимал процесс целенаправленных и последовательных реформ в сфере образования. Одним из его основных аспектов является компьютеризация учреждений всех уровней образования, требование оцифровки учебного процесса. В развитии отрасли и приведении ее в соответствие с мировыми стандартами, образование играет ключевую роль [10-А].

8. Обеспечение общеобразовательных учреждений высококвалифицированными педагогическими кадрами, одна из ключевых проблем, которая до сих пор не нашла своего полного решения. В 2015-2016 учебном году, управлениями и отделами образования областей, городов и районов страны были поданы заявки на 3715 учителей, из которых 163 были зарегистрированы в ГБАО, 777 в Хатлонской области, 956 в Согдийской области, 446 в городе Душанбе и 1373 в районах республиканского подчинения [4-А].

9. Исследование показало, что в течение 2010-2017 годов, за счет средств государственного резервного фонда и за счет инвестиционных проектов интенсивно велось строительство зданий учебных заведений. Например, если в 2011 году, на строительство объектов образовательных учреждений за счет всех источников финансирования было выделено в общей сложности 20 млн. сомони, то в 2017 году, на финансирование в указанной сфере было выделено 325 млн. 204 тыс. сомони.

10. За годы независимости учреждения общего среднего образования поэтапно развивались. Если в 1991-1992 учебном году, в республике насчитывалось 3179 учреждений, в том числе начальных 614, основных 634 и средних 1931, то в 2020-2021 учебном году количество учреждений составило 3911, в том числе начальных 312, основных 430, средних 3169. По сравнению с 2020-2021 учебным годом, количество начальных учебных заведений сократилось на 312, основных на 204, а средних общеобразовательных учреждений увеличилось на 1238. В период независимости количество учреждений и их учащихся постепенно росло. В 1991-1992 учебном году, педагогической деятельностью в средних общеобразовательных учреждениях занималось 95 тысяч педагогов, в том числе с высшим образованием 76,6 тысяч, с неполным высшим образованием 14,1 тысяч, со средним профессиональным образованием 5 тысяч. То в 2020-2021 году было 130 500 педагогов, в том числе с высшим образованием 98,4 тыс., неполным высшим образованием 6,9 тыс., средним профессиональным образованием 23,4 тыс. и средним общим образованием 1,7 тыс. преподавателей. По сравнению с 1991-1992 учебным годом, количество педагогов с высшим образованием увеличилось на 21,8 тыс. человек, с неполным высшим образованием на 7,2 тыс. человек, со средним профессиональным образованием на 18,4 тыс. человек и со средним общим образованием на 1,7 тыс. человек.

11. Правительство страны обратило особое внимание на развитие гимназий и лицеев и поручило Министерству образования и науки Республики Таджикистан разработать нормативно-правовые документы с целью правильного формирования системы образования в этих учреждениях. В период независимости развивались общеобразовательные учреждения общего среднего образования, в том числе нового типа. В 2020-2021 учебном году в стране действовало 76 гимназий и 81 лицей, что на 75 гимназий больше по сравнению с 1991-1992 учебным годом [18].

12. В современных условиях большое внимание уделяется грамотному подходу и изучению точных дисциплин. Ведь в XXI веке именно в этих направлениях происходят открытия и изобретения, а дальнейшее развитие Таджикистана зависит от развития математических и точных наук. Таким образом, формирование компетентности учащихся может дать ответ на вопрос о том, какой результат обучения им нужен сегодня и отвечает потребностям современного мира. Для анализа сущности обучения компетентности в различные периоды развития общества, социально-экономических и культурных условий периода делается вывод [12-А; 15-А].

13. Компетенция включает в себя комплексную интеграцию знаний, умений и навыков, полученных в результате практического опыта и деятельности с использованием этих знаний.

Поэтому с целью выработки конкретных мнений и выводов мы считаем необходимым решать такие вопросы:

- формирование осуществляется самим человеком в зависимости от его деятельности;

- чтобы овладеть новыми навыками, необходимо использовать обучение целенаправленно и с правильной целью;

- в реальной жизни творческие способности, навыки обучения, критическое мышление, исследовательские компетенции стимулируются друг с другом и укрепляются на этой основе. Важно отметить, что компетенции не могут развиваться изолированно;

- педагогические исследования показали, что компетенции учащихся тесно связаны с их социально-экономическими условиями.

14. Правительство страны в эпоху независимости уделяло особое внимание развитию среднего профессионального образования предприняв эффективные шаги. Результатом этого стало то, что учреждения среднего профессионального образования изменились с точки зрения содержания образования и были адаптированы к сегодняшним потребностям общества.

15. Для приведения новой системы образования в соответствие с мировыми стандартами были созданы независимые и структурированные колледжи. По предложению Министерства образования и Правительства Республики Таджикистан для обеспечения строительства Рогунской ГЭС рабочими кадрами и инженерами со средним профессиональным образованием в городе Рогуне был создан инженерно - технический колледж.

16. Впервые в истории образования, на основе двусторонних соглашений, гражданам Республики Таджикистан, со стороны Российской Федерацией в 2009 году, было выделено 59 мест, а в 2010

году - 47 мест для обучения в средних профессиональных учебных заведениях своей страны [14-А].

17. В 2010-2011 учебном году, в республике действовало 49 средних профессиональных учебных заведений, в том числе 27 самостоятельных или структурированных колледжей, 3 техникума и 19 учебных заведений, в которых обучалось более 37 тысяч студентов по 110 специальностям. Обучением и воспитанием занимались 3710 педагогов. Всего в этих учебных заведениях работало 96 кандидатов наук, из которых 66 были кандидатами наук, 6-профессорами и 19-доцентами [14-А].

18. С целью обеспечения внутреннего рынка труда страны рабочими кадрами и привлечения большего числа учащихся к профессиональному образованию, при поддержке Правительства Республики Таджикистан учреждения начального профессионального образования перешли на двухлетнее образование (с получением общего среднего и профессионального образования).

19. В вопросе привлечения иностранного финансирования и стипендий для укрепления материально-технической базы образовательных учреждений следует отметить хорошую работу инженерно-педагогических колледжей города Душанбе и республиканского медицинского колледжа. Инженерно-педагогический колледж города Душанбе сотрудничал с Германским обществом международного сотрудничества (612), проектом «Поддержка реформы системы профессионально-технического образования и обучения (МКТО)», Программой развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) - Организацией Объединенных Наций и другими программами [3-А].

20. С учетом развития промышленных предприятий, появления спроса на новые специальности, были созданы условия для открытия новых специальностей на ступенях начального и среднего профессионального образования. В 2021 году, средние профессиональные учебные заведения в качестве специалистов окончили 3561 человек. Из общего числа выпускников, защитили дипломную работу 2321 человек, то есть 65,2%. То есть, 34,8% выпускников не выполнили дипломную работу. Вместо написания дипломной работы, они сдали государственный экзамен по специальным предметам. Кадровый состав этих учебных заведений насчитывал 829 преподавателей, из них 40 кандидатов наук, 4 доктора наук (20 кандидатов наук, основные сотрудники).

21. В процессе реформирования сферы образования, важная роль принадлежит Министерству образования и науки Республики

Таджикистан. За 2003-2005 годы, вопросы реформ были рассмотрены на 38 заседаниях коллегии Министерства образования, 293 основных вопроса на 82 контрольных совещаниях, при министре образования 129 вопросов, которые внесли значительный вклад в развитие отрасли.

22. В период независимости, особенно после 2005 года, деятельность университетов и институтов республики была в некоторой степени регламентирована, и фиксировались успехи. В республике за этот период действовало 29 вузов и институтов, в которых обучалось 77,7 тыс. студентов. В 2006-2011 годах в процессе реформы образования произошли изменения в деятельности высших учебных заведений. В республике было создано 6 институтов и 5 филиалов высших учебных заведений [82, в.166].

23. Было установлено, что с 1994 по 2007 годы, Министерством образования и науки РТ, для продолжения учёбы, в вузы зарубежных стран было направлено 1766 студентов. В то же время по образовательным стипендиям 1102 граждан республики окончили обучение в высших учебных заведениях 13 зарубежных государств. В 2021 году, в зарубежных странах обучалось около 42 тысяч граждан, что в разы больше, чем в предыдущие годы.

24. Для повышения качества обучения и воспитания в высших учебных заведениях страны Министерство образования РТ, разработало и издало ряд нормативно - правовых актов, в том числе «Высшее учебное заведение», а также «Классификатор направлений и специальностей». Для развития этой ступени образования, министерство утвердило указом Правительства положения о степенях бакалавриата, магистратуры, специалиста государственной программы, национальной концепции. Разработав стратегию развития этого уровня, министерство подготовило концепцию создания Национального центра тестирования при Президенте Республики Таджикистан. В результате прием абитуриентов был организован через центр тестирования.

25. На этом этапе по результатам научно-исследовательских работ в высших профессиональных и научных учебных заведениях, подчиненных Министерству образования и науки Республики Таджикистан, было опубликовано множество монографий, учебников, учебных программ, диссертаций и статей. В 2005 году, преподавателями и сотрудниками институтов и университетов страны по итогам научно-исследовательских работ было опубликовано 64 монографии, 640 научных статей, 200 методических пособий, 48 учебников, 60 учебных программ. В 2010 году количество диссертаций и учебников достигло 1107, методических пособий-1122, монографий-

118, что свидетельствует об увеличении годового объема публикаций учебных материалов [13-А].

26. Неотъемлемой частью реализации реформы образования является обеспечение профессиональными учителями учебных заведений в отдаленных горных районах. С целью реализации этого вопроса по указанию Президента РТ была создана определенная система приема одаренных девушек и юношей по квоте. Исследование доказало, что для постоянной поддержки юношей и девушек горных районов страны Президент Республики Таджикистан из года в год увеличивает президентскую квоту. Например, если в 2015-2016 учебном году, городам и районам страны было выделено 1112 мест, то в 2020-2021 учебном году, - 1280 мест. По сравнению с 2015-2016 учебным годом выделено на 168 мест больше. Распределение президентской квоты по городам, районам и областям страны: Горно - Бадахшанская автономная область - 150 мест (78 мест для девушек и 72 места для юношей), Согдийская область - 288 мест (149 мест для девушек и 139 мест для юношей), Хатлонская область - 539 мест (276 мест для девушек и 263 места для юношей), а для районов республиканского подчинения - 303 места (155 мест для девушек и 148 мест для юношей). Из 1280 мест, выделенных согласно плану приема, 1264 (99%) претендента прошли республиканский конкурс получив квоту Президента РТ.

27. Вопрос подготовки научных и научно-педагогических кадров, связи науки и производства всегда находится в центре внимания Правительства РТ. В 2021 году, в республике было 4421 обладателей учёных степеней (из них 1258 женщин), из них 839 докторов наук (из них 122 женщины), и 3582 кандидата наук (из них 1108 женщин). Из этого числа в высших профессиональных и научных учебных заведениях страны работали 4312 обладателей ученой степени (из них 1211 женщин), 824 доктора наук (из них 122 женщины) и 3488 кандидатов наук (из них 1089 женщин). Финансирование образования в 2022 году увеличилось. В частности, в государственном бюджете на 2022 год, на сферу образования было запланировано выделить 6 млрд. 304 млн. 25 тысяч сомони. По сравнению с 2021 годом (706 млн. 925 тыс. сомони) прирост на 11,3%, что составило 18,7% от общего объема расходов государственного бюджета и 6% от валового внутреннего продукта.

28. Радикальная реформа образования требует приведения национальной системы образования в соответствие с мировыми стандартами путем перехода к многоуровневой системе образования и кредитным технологиям обучения [7-А, 8-А]. По изучению различных

аспектов кредитной системы образования, на примере опыта образовательных учреждений зарубежных стран, специалисты Министерства образования и науки РТ, Академии образования Таджикистана, правления и профессорско-преподавательского состава университетов и институтов, аспиранты и соискатели, проделали большую работу. В настоящее время идёт процесс полного приведения в соответствии с особенностями национальной системы образования. При этом стоит отметить, что в кредитной системе обучения индивидуальный план студента занимает особое место.

29. При переходе на новую систему оценки (10-100 балл) в частности, значительно возросла потребность времени и была создана благоприятная атмосфера для ее успешного продвижения [11-А, 10-А].

30. В реализации государственной программы развития профессионального образования в РТ и решений Правительства об образовании, специалисты высших учебных заведений страны играют решающую роль. В образе учителя воплощены все благородные человеческие качества, высокая духовность [8-А, 10-А].

31. В условиях современного мира, где глобализация идет полным ходом, ее негативные последствия не обойдут стороной сферу образования. Эта сфера является основой государственности, воспитания совершенного человека и поддержания здорового общества.

Актуальные вопросы в сфере образования и руководящие указания, содержащиеся в послании Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона, Маджлиси Оли РТ «О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан (2001-2021 гг.)», являются [17-А]:

- -скорение создания современных образовательных учреждений, в том числе образовательных учреждений новой и современной формы;

- активизировать работу по подготовке кадров, отвечающих мировым стандартам в области педагогики, и подготовке научно-педагогических кадров в высших учебных заведениях;

- поддержка учителей и защита их прав и свобод, повышение статуса учителя в обществе;

- развитие человеческого капитала с учетом благоприятных отечественных условий и национальных ценностей;

- развитие цифровой экономики, цифровизация образования и образовательные инновации;

- широкое применение искусственного интеллекта в развитии образовательных услуг и создании онлайн-платформ в системе дистанционного обучения в стране;

- контроль качества подготовки дипломных работ бакалавриата и магистерских диссертаций, их совершенствование и проведение по программе antiplagiat в интересах подготовки кадров, отвечающих международным стандартам и требованиям рынка труда в нашей стране;

Таким образом, в период независимости сфера образования радикально изменила свой имидж и приобрела определенную систему. Она развивалась под знаменем национального единства и идеалов государственной независимости и добилась значительных успехов.

2.Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

Для бесперебойного расширения деятельности всех ступеней образования страны в процессе реформы сферы образования важное значение имеет решение следующих вопросов.

Для активизации деятельности дошкольных, общеобразовательных и общеобразовательных учреждений нового, начального, среднего и высшего профессионального образования необходимо решение таких проблем в процессе реформирования сферы образования:

- расширение строительства зданий дошкольных учреждений в масштабах республики;

- увеличение числа поступающих и подготовка специалистов для обучения физически и умственно слабых детей на педагогических факультетах высших учебных заведений республики;

- для реализации требований Типового положения дошкольного образовательного учреждения в Республике Таджикистан усилить деятельность центров развития ребенка;

- проведение тренингов по повышению квалификации и переподготовке работников сферы образования. Республиканский институт повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования должен принять меры;

- местным исполнительным органам государственной власти финансировать ремонт детских садов, дошкольных учреждений и оснащение учебных классов, соответствующих современным условиям;

- увеличить необходимое финансирование со стороны местных исполнительных органов государственной власти для укрепления

материально-образовательной базы детских садов, ремонта дошкольных учреждений и оснащения их учебных кабинетов;

- для того, чтобы соответствовать требованиям времени уровня знаний студентов высших учебных заведений страны, необходимо обеспечить их современными лабораторными классами;

- предусмотреть в бюджете республики выделение определенных средств на повышение квалификации и переподготовку специалистов (в частности, специалистов в области русского и английского языков) в образовательных и научных учреждениях зарубежных стран;

- деятельность советов по информационным технологиям, коммуникациям и цифровизации всех ступеней образования при образовательных учреждениях должна находиться под строгим контролем, а Центр информационно-коммуникационных технологий при отделах образования городов и районов должен быть обеспечен рабочими подразделениями, высококвалифицированными кадрами как можно скорее. В то же время принять практические меры для правильного внедрения цифровизации и инноваций в образовательных учреждениях страны;

- руководство общеобразовательных учреждений должно находиться в постоянном контакте с местными исполнительными органами государственной власти городов и районов с целью приведения компьютерных классов в соответствие с техническими требованиями и обеспечения компьютерных классов свободной линией электропередачи;

- подключение компьютерных центров общеобразовательных учреждений к сети Интернет, что является одним из сегодняшних требований цифровизации учебного процесса и инноваций;

- осуществлять электронную запись учебников, методических пособий, учебных фильмов и других материалов учебного процесса на всех уровнях образования, в том числе в дошкольных учреждениях, учреждениях нового типа, лицеях и гимназиях, начальных, средних и высших профессиональных учебных заведениях на дисках;

- для повышения уровня технологических и информационно-коммуникационных знаний учителей общеобразовательных учреждений необходимо усилить учебный курс по повышению квалификации учителей в районах, городах и областях республики;

- принять конкретные меры по организации курсов повышения квалификации и переподготовки преподавателей информационных и коммуникационных технологий общеобразовательных учреждений в

республиканских, областных и городских центрах повышения квалификации;

- для правильной организации выпускной аттестации необходимо включить интернет в компьютерных классах и настроить работу электронных библиотек во все дни недели;

- обеспечение общеобразовательных учреждений квалифицированными кадрами, в том числе: библиотекарями, консультантами, психологами, режиссерами, музыкантами на струнных инструментах, с целью повышения квалификации и мастерства обучающихся;

- обеспечить испытательные центры учреждений начального и среднего профессионального образования компьютерами и другими новыми техническими средствами, а также принять необходимые меры для периодического проведения экзаменов в электронном виде;

- пересмотреть положение о руководстве научной работой студентов, дипломных работ бакалавриата, дипломных работ специалиста и магистерских диссертаций в высших учебных заведениях Республики Таджикистан в связи с последними изменениями в сфере образования;

- необходимо усилить процесс вхождения в единое глобальное образовательное пространство, поскольку это требование современности;

- использование и разработка новых и активных методов обучения и, в целом, разработка и внедрение новой системы образования, отвечающей требованиям времени и адаптированной к социально-экономическому строю страны, вытекающей из национальных, культурных и исторических ценностей нашей нации;

- подготовка высококвалифицированных кадров, отвечающих современным требованиям рынка труда;

- подготовка квалифицированных специалистов, отвечающих требованиям времени и рынка труда страны, имеет стратегическое значение;

- вузы и педагогические институты, в зависимости от требований различных регионов страны, готовят специалистов для ступени дошкольного образования, а отделы образования городов и районов обеспечивают их работой по специальности в детских садах в качестве воспитателей, музыкальных работников, преподавателей иностранных языков и т.д.;

- повышение качества преподавательской и производственной практики на учебных-экспериментальных базах с целью повышения качества обучения;

- обеспечение высших учебных заведений специалистами с учеными степенями является одним из требований процесса обучения на ступени профессионального образования;

- своевременная оплата Министерством экономического развития и торговли Республики Таджикистан платы за обучение граждан Республики Таджикистан, обучающихся за счет средств государственного бюджета в образовательных учреждениях зарубежных стран, способствует эффективным возможностям получения ими знаний;

- обеспечение молодых ученых жильем, выделение земельных участков, продвижение их на руководящие должности и т.д.;

- Правительство Республики Таджикистан в период независимости считает одним из ключевых вопросов подготовку высококвалифицированных кадров за счет молодежи и постоянно мобилизует молодежь для обучения за рубежом. В течение исследуемого периода более 42000 наших граждан обучаются за рубежом, часть из которых обучается за счет государственного бюджета. Однако после окончания учебы некоторые из них не возвращаются в Таджикистан. С учетом этого необходимо определить механизм возвращения на родину учащихся за счет государственного бюджета, которые должны приехать в Таджикистан и внести свой вклад в развитие страны;

- с целью удовлетворения потребностей рынка труда целесообразно выделить средства на направление специалистов в области информационных и коммуникационных технологий, цифровизации системы образования и искусственного интеллекта на курсы переподготовки за рубежом;

- повышение университетского уровня студентов специальностей естественных, точных и математических наук имеет стратегическое значение для дальнейшего развития страны;

- принять эффективные меры по укреплению обмена студентами по естественным, математическим и точным направлениям в высших учебных заведениях республики, увеличить количество учебных групп, обучающихся на английском и русском языках по естественным, математическим и точным специальностям;

- разработка учебников должна осуществляться на основе государственного образовательного стандарта в соответствии с учебными планами и программами современных педагогических, психологических и методических норм обучения и осуществляться в соответствии с требованиями;

- при разработке учебников учитывать передовой опыт учебных заведений и научных исследований;

- адаптация подготовки кадров в начальных, средних и высших профессиональных учебных заведениях к требованиям системы высшего образования является основным фактором уровня и качества подготовки специалистов для рынка труда страны. На должном уровне организация и ведение учебного процесса в дистанционном образовании и обеспечение техническим оборудованием и компьютерами являются специальными классными комнатами, предназначенными для постоянного общения студентов уровня дистанционного образования и второго высшего профессионального образования;

- серьезное изучение и разработка плана мероприятий министерствами и ведомствами речи и Послания Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона;

- в ходе служебных поездок в города и районы ответственные лица сферы пропагандировали основные моменты посланий Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона о развитии сферы образования;

- подготовка и отправка в соответствующие органы отчетов и справок о выполнении соответствующих пунктов плана мероприятий по выступлениям и посланиям Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона;

- подготовка и публикация статей, методических пособий, научных и массовых работ для продвижения основных пунктов посланий Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в развитии сферы образования;

- создание рабочих групп по мониторингу состояния реализации выступлений и посланий Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в деятельности министерств и ведомств;

- организация теле-и радиопрограмм и конференций по изучению речей и посланий Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона;

- создание волонтерской деятельности в высших учебных заведениях с целью пропаганды речей и посланий Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона в развитии сферы образования.

**НОМГУИ АДАБИЁТ ВА САРЧАШМАҲОИ ИСТИФОДАШУДА
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ И ИСПОЛЬЗОВАННЫХ
ИСТОЧНИКОВ**

**Асарҳо, суханрониҳо ва паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдатӣ миллӣ
– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ
Раҳмон**

**Труды, речи и послания Основателя мира и национального
единства-Лидера нации, Президента Республики Таджикистан
Эмомали Рахмона**

1. **Аз Паём то Паём [Матн]:** Паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2001-2021 / мурат.: Р.М. Шарипов, Қ.А. Тураев, С.М. Зоиров. – Душанбе, 2022. – 724 с.
2. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон»,** ш.Душанбе, 30 апрели соли 2001 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озад, 2001. – 22 с.
3. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 22 апрели соли 2002 [Матн].** – Душанбе: Ирфон, 2002. – 96 с.
4. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 4 апрели соли 2003 [Матн].** – Душанбе: Шарқи озад, 2003. – 40 с.
5. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон»,** ш.Душанбе, 30 апрели 2004 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озад, 2004. – 46 с.
6. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон»,** ш.Душанбе, 16 апрели 2005 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озад, 2005. – 164 с.
7. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 20 апрели соли 2006 [Матн].** – Душанбе: Шарқи озад, 2006. – 56 с.
8. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон»,** ш.Душанбе, 30 апрели соли 2007 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озад, 2007. – 40 с.
9. **Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии**

- Тоҷикистон», ш.Душанбе, 25 апрели соли 2008 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2008. – 160 с.
10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 15 апрели соли 2009 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. – 96 с.
 11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 24 апрели соли 2010 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2010. – 48 с.
 12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 20 апрели соли 2011 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2011. – 64 с.
 13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 20 апрели соли 2012 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2012. – 64 с.
 14. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 26 апрели соли 2013 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 64 с.
 15. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 23 апрели соли 2014 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2014. – 48 с.
 16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 23 январи 2015 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2015. – 48 с.
 17. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 20 январи соли 2016 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2016. – 40 с.
 18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 22 декабри соли 2016. – Душанбе: Шарқи озод, 2016. – 96 с.
 19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 22 декабри соли 2017 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2017. – 48 с.
 20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе,

26 декабри соли 2018 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2018. – 46 с.

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 26 декабри соли 2019 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2019. – 48 с.
22. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 26 январи соли 2020 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2020. – 68 с.
23. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Душанбе, 21 январи соли 2021 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2021. – 48 с.
24. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 512 с.
25. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.4. – 472 с.
26. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2005. – Ҷ.5. – 560 с.
27. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – Ҷ.6. – 544 с.
28. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2007. – Ҷ.7. – 480 с.
29. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2009. – Ҷ.8. – 576 с.
30. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2010. – Ҷ.9. – 576 с.
31. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2011. – Ҷ.10. – 576 с.
32. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2012. – Ҷ.11. – 560 с.
33. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2016. – Ҷ.12. – 560 с.
34. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2016. – Ҷ.13. – 560 с.
35. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2017. – Ҷ.14. – 576 с.
36. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2017. – Ҷ.15. – 576 с.

37. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2018. – Ҷ.16. – 576 с.
38. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2018. – Ҷ.17. – 576 с.
39. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.18. – 576 с.
40. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2020. – Ҷ.19. – 576 с.
41. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2021. – Ҷ.20. – 424 с.
42. Раҳмон, Э. Мояи ифтихор ва масъулияти бузург ба хотири ояндаи нек [Матн] / Э. Раҳмон // Ҳақиқати Суғд. – 2012. – 20 ноябр.
43. Раҳмон, Э. Рушди маориф – асоси таҳкими аркони давлат [Матн] / Э. Раҳмон; мурат. М.И. Шамсиддинов, Н. Нурзод. – Душанбе, 2009. – 334 с.
44. Эмомали Раҳмон, Уфуқҳои Истиқлол –[Матн] / Э. Раҳмон // Душанбе Ганҷ, 2018. – 436с.
45. Раҳмонов, Э. Маориф – омили муҳимтарини таҳкими давлат ва начоти миллат аст [Матн] / Э. Раҳмонов // Омӯзгор. – 2006. – январ. – С.1-2.
46. Раҳмонов, Э. Маориф – омили муҳимтарини таҳкими давлат ва начоти миллат аст [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2007. – 341 с.
47. Раҳмонов, Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷ.1. – 512 с.
48. Раҳмонов, Э. Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлолият ва худшиносӣ миллӣ [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 1995. – 208 с.

Санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Правовые и нормативные акты Республики Таджикистан

49. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 135 с.
50. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2013. – №7. – мод.532; 2014. – №3. – мод.156; №7. – Қ.2. – мод.422; 2016. – №3. – мод.148; №7. – мод.624; 2017. – №7-9. – мод.581; 2018. – №5. – мод.278 (Қонуни ҚТ аз 14.03.2014, №1081, аз 26.07.2014, №1125, аз 15.03.2016, №1295, аз 23.07.2016, №1346, аз 28.08.2017, №1462, аз 17.05.2018, №1527, аз 17.12.2020, №1738, аз 23.12.2021, №1832, аз 19.07.2022, №1905, аз 13.11.2023, №1995; аз 20.06.2024, №2062; аз 20.06.2024, №2063, 01.10.2025, №2197).

51. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [Матн]. – Душанбе, 2013. – 51 с.
52. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», 2 августи соли 2011, №76 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. – №7-8. – мод.616; 2016. – №3. – мод.147; 2018. – №5. – мод.283; 2019. – №4-5, мод. 222; 2022. – №6. – мод.353. (Қонуни ҚТ аз 15.03.2016, №1294; аз 17.05.2018, №1532; аз 04.04.2019, №1594; аз 08.06.2022, №1885; аз 24.12.2022, №193).
53. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Парки технологӣ», аз 21 июли соли 2010, №629 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2010. – №7. – мод.561.
54. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тайёр намудани мутахассисон бо назардошти талаботи бозори меҳнат», аз 29 январӣ соли 2021, №1761 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://mehnat.tj/files/laws/0270b773-598b-49d5-9e60-a6bccb4fcf2c.pdf> (Санаи мурочиат: 19.06.2024)
55. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ», аз 22 апрели соли 2003, №21 [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003. – №4. – мод.151; 2007. – №7. – мод.696; 2009. – №3. – мод.84; 2012. – №7. – мод.718; 2014. – №7. – Қ.2, мод.424. (Қонуни ҚТ аз 28.08.2017, №1463; аз 29.01.2021, №1765).
56. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. – №4. – мод.276. (Қонуни ҚТ аз 29.01.2021, №1766).
57. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №1-2. – мод.17.
58. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2015. – №7-9. – мод.713; 2017. – №5. – Қ.1. – мод.284; №7-9. – мод.583; 2018. – №5. – мод.279; 2021. – №12. – Қ.2. – мод.708.
59. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2009. – №5. – мод.338; 2014. – №7. – Қ.2. – мод.423; 2016. – №7. – мод.628; 2017. – №7-9. – мод.584.
60. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии

Тоҷикистон. – 2013. – №12. – мод.900; 2021. – №12. – Қ.2. – мод.707.

61. Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=11605> (Санаи мурочиат: 19.06.2024)
62. Барномаи компютеркунонии муассисаҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2007 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=32335> (Санаи мурочиат: 15.09.2024)
63. Қарорҳои маҷлисҳои назоратии назди Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2008-2010) [Матн]. – Душанбе, 2011. – 310 с.
64. Маълумотнома оид ба вазъи таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ [Матн]. – Душанбе, 2018. – 16 с.
65. Маълумотнома оид ба ҳолати амалӣ гардидани грантҳо дар соҳаи маориф [Матн]. – Душанбе, 2010. – 20 с.
66. Муқотиба оид ба фаъолияти асосӣ доир ба вазъи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ [Матн]. – Душанбе, 2018. – 14 с.
67. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2020. – 90 с.
68. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 [Матн]. – Душанбе, 2012.
69. Ҳисоботи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2002. – 157 с.

Бойгоҳҳо

Архивы

70. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.16. – П.27. – В.83.
71. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.17. – П.20. – В.88.
72. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.17. – П.22. – В.19.
73. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.18. – П.18. – В.230.
74. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.18. – П.19. – В.64.
75. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.18. – П.20. – В.123.
76. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.19. – П.18. – В.14.
77. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.19. – П.23. – В.47, 176, 196.
78. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.19. – П.25. – В.103, 107.
79. БМД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.19. – П.27. – В.148.

80. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.20. – П.20. – В.181.
81. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.20. – П.24. – В.84.
82. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.21. – П.8. – В.166.
83. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.21. – П.12. – В.172.
84. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.22. – П.39. – В.42.
85. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.23. – П.23. – В.81.
86. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.23. – П.27. – В.178.
87. БМД Чумхурии Тоҷикистон. – Х.360. – Р.23. – П.38. – В.18.

Монографияҳо ва мачмуаҳои илмӣ
Монографии и научные сборники

88. Абдуллоев, М. Аз таърихи мактабҳои маълумоти умумӣ дар Тоҷикистони Шуравӣ [Матн] / М. Абдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 200 с.
89. Абдуллоев, М. Ислоҳот ва рушди маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолияти давлатӣ [Матн] / М. Абдуллоев, Ҳ. Аллоева. – Душанбе, 2016. – 78 с.
90. Абдуллоев, М. Истиқлолият дар таҳкими маорифи Тоҷикистон [Матн] / М. Абдуллоев. – Душанбе, 2022. – 245 с.
91. Абдуллоев, М. Мақоми маориф дар Чумхурии Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М. Абдуллоев, Х. Аъзамов. – Душанбе: Кайҳон, 2011. – 120 с.
92. Акилов, Н.И. Низоми нави таҳсилот: заминаҳои педагогӣ ва иқтисодӣ [Матн] / Н.И. Акилов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 178 с.
93. Аткинсон, Р. Человеческая память и процесс обучения [Текст] / Р. Аткинсон. – М., 1980. – Ч.1. – 528 с.
94. Байзоев, А. Масъалаҳои мубрами ислоҳоти маориф [Матн] / А. Байзоев. – Душанбе: Сифат, 2021. – 196 с.
95. Бобизода, Ғ. Муносибати босалоҳият дар таълим [Матн] / Ғ. Бобизода, Ш. Исрофилиё, Д. Имомназаров, А. Байзоев. – Душанбе, 2017. – 74 с.
96. Бобизода, Ғ. Педагогика [Матн] / Ғ. Бобизода, Ш. Исрофилиё, Д. Имомназаров, А. Байзоев, М. Давлатов. – Душанбе, 1998. – 244 с.
97. Велде, С. Компетентностный подход в профессиональном образовании [Текст] / С. Велде. – М.: Академия, 2009. – 208 с.
98. Давлатов, М. Психология [Матн]: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олӣ / М. Давлатов. – Душанбе: Собириён, 2010. – 104 с.
99. Джонмахмадова, Г.Ш. Способы использования инновационных технологий в методике преподавания русского языка как

- неродного [Текст] / Г.Ш. Джонмахмадова. – Душанбе: Сифат, 2021. – 200 с.
100. Зеер, Э.Ф. Психология профессионального образования [Текст] / Э.Ф. Зеер. – М.: Академия, 2010. – 384 с.
 101. Зубайдов, У.З. Таълими тафрика ва муассисаҳои таҳсилоти муосир [Матн] / У.З. Зубайдов. – Душанбе, 2013. – 330 с.
 102. Иматзода, Л. Машғулиятҳои санъати тасвирӣ дар кӯдакостон [Матн]: маводи таълимӣ / Л. Иматзода. – Душанбе, 2021. – 112 с.
 103. Иматзода, Л. Ташаккули тасаввуроти одитарини математикӣ дар кӯдакостон [Матн]: маводи таълимӣ / Л. Иматзода, Н. Мирхонова. – Душанбе, 2021. – 270 с.
 104. История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010) [Текст] / редкол.: А.Я. Вишневский, Р.М. Масов и др.; отв. ред. А. Гафуров. – с 688 – 6.Т – .2011 ,Душнбе
 105. Козырев, В.А. Высшее образование России в зеркале Болонского процесса [Текст]: научно-методическое пособие / В.А. Козырев, Н.Л. Шубина. – 2-е изд., доп. – СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. – 434 с.
 106. Котибова, Ш. Дастури методӣ [Матн]: барои мураббӣне, ки бо кӯдакони талаботи махсуси таълимидошта фаъолият мекунанд – БТП / Ш. Котибова. – Душанбе, 2019. – 123 с.
 107. Кубея, Е.К. Особенности внедрения кредитной системы обучения в классическом университете [Текст] / Е.К. Кубея. – Алматы, 2004. – 120 с.
 108. Курбонов, С. Методические основы использования инновационных методов переподготовки и повышения квалификации учителя математики в условиях республики Таджикистан [Текст]: монография / С. Курбонов. – Душанбе: Сифат, 2021. – 140 с.
 109. Курилов, В.И. Порядок перевода студентов на индивидуальный график или индивидуальный план обучения [Текст] / В.И. Курилов. – М., 2009. – 30 с.
 110. Лутфуллоев, М. Дидактикаи муосир [Матн] / М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2001. – 432 с.
 111. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин [Матн] / М. Лутфуллоев. – Душанбе: Саҳбо, 2006. – 224 с.
 112. Лутфуллозода, М. Андешаҳои перомунӣ салоҳиятҳои ва ташаккули онҳо [Матн] / М. Лутфуллозода, Ф. Бобизода. – Душанбе, 2017. – 86 с.
 113. Мирбобоев, Р. Низомии кредитии таҳсилот (санадҳои меъриии ҳукуқии ташкил ва гузаронидани қорҳои таълимӣ) методӣ тибқи

- низомии кредитии таҳсилот) [Матн] / Р. Мирбобоев, Б. Одинаев, А. Расулзода, А. Миралиев ва диг. – Душанбе, 2015. – 217 с.
114. Мирбобоев, Р. Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолияти давлатӣ [Матн] / Р. Мирбобоев, Х. Зиёев, С. Қосимӣ, Б. Бадалов. – Душанбе: Маориф, 2016. – 192 с.
 115. Мирзоаҳмедов, Ф. Методҳои самараноки таълим [Матн] / Ф. Мирзоаҳмедов, Б. Боев, З. Шукурова. – Душанбе, 2008. – 79 с.
 116. Мирхонова, Н. Дастур барои тренерони барномаи «Хониш ва китобат дар рушди тафаккури интиқодӣ» [Матн] / Н. Мирхонова, З. Мухторов, Г. Исқандарова. – Душанбе, 2008. – 31 с.
 117. Муносибати салоҳиятноки ба таълим [Матн]: модули таълимӣ. – 2017, Душанбе. – 148 с.
 118. Мухторӣ, Қ. Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ [Матн]: дастури таълимӣ-методӣ / Қ. Мухторӣ, Д.В. Сафин, Н. Кабилов, У. Умаров ва диг. – Душанбе, 2018. – 76 с.
 119. Мухторов, З. Стратегии развития критического мышления в школе [Текст]: пособие 1 для учителей английского языка / З. Мухторов, М. Раджабов. – Душанбе, 2008. – 43 с.
 120. Набиева, Р. Таърихи халқи тоҷик [Матн] / Р. Набиева, Ф. Зикриёев, М. Зикриёева. – Душанбе: Собириён, 2010. – 328 с.
 121. Найт, Д. Интеграция в мировое образовательное пространство повышение качество обучения в ВУЗах на основе системы кредитных часов [Текст] / Д. Найт, Б. Сужикова, А. Раисова, Н. Муравьев. – Душанбе, 2004. – 220 с.
 122. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн]. – Душанбе: Дониш, 2016. – 436 с.
 123. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе [Текст] / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
 124. Раҳимов, Х. Педагогика [Матн] / Х. Раҳимов, А. Нуров. – Душанбе, 1997. – 460 с.
 125. Раҳмонов, А.А. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.А. Раҳмонов, А.Б. Расулов, Қ.Б. Қодиров, Х.С. Афзалов. – Душанбе, 2011. – 184 с.
 126. Раҳмонов, А.А. Тавсияҳои методӣ оид ба таҳия ва омода кардани диссертатсияи хатм барои зинаҳои бакалаврият, магистратура ва мутахассис [Матн] / А.А. Раҳмонов, Б.Ҷ. Самиев, И.О. Сулаймонов. – Душанбе, 2013. – 40 с.
 127. Рашидов, А.Р. Образование для всех [Текст]: оценка на 2000 год по Республике Таджикистан / А.Р. Рашидов. – Душанбе, 2000. – 145 с.

128. Татур, Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования [Текст] / Ю.Г. Татур. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
129. Ҳақимов, Н. Таърихи халқи тоҷик [Матн] / Н. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 492 с.
130. Ҳотамов, Н. Таърихи халқи тоҷик [Матн] / Н. Ҳотамов, Д. Довудӣ, С. .2011, граф-Эр :Душанбе – .Исоматов .М ,Муллоҷонов .с 644 –
131. Умаров, У.С. Тавсияҳои методи доир ба машғулиятҳои аудиторӣ [Матн]: лексия, дарс-лексия, машғулияти амалӣ (семинарӣ) / У.С. Умаров, А.Ш. Шукуров. – Душанбе, 2014. – 26 с.
132. Фролов, Н.Н. Организация вузовской системы образовательных кредитов [Текст] / Н.Н. Фролов, Г.В. Сундуков, В.А. Голутвин. – Тула, 2003. – 128 с.
133. Фрумин, И.Д. Современная образовательная политика: глобальные вызовы и национальные ответы [Текст] / И.Д. Фрумин. – М.: Изд. дом ВШЭ, 2013. – 256 с.
134. Чучалин, А.И. Кредитная рейтинговая система [Текст] / А.И. Чучалин, О.В. Боев. – М., 2005. – 130 с.
135. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики [Текст] / Ф. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2010. – Кн.2. – 330 с.
136. Шарифзода, Ф. Педагогикаи ибтиқорӣ [Матн] / Ф. Шарифзода, И. Каримова, С. Сулаймонӣ, Ҷ. Булбулов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 544 с.
137. Шарифзода, А. 7 соли Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2013. – 336 с. (Матн бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)
138. Шарифов, Ф. Педагогика [Матн] / Ф. Шарифов, И.Х. Каримова. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 284 с. 138
139. Шоев, Н.Н. Технологияҳои гуногуни тарбиявии таълимии технология ва лоиҳаҳои таълим дар мактаби олии [Матн] / Н.Н. Шоев. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 310 с.
140. Энциклопедияи миллии тоҷик [Матн] / ҳайати таҳририя: Б. Абдурахмонов, А. Азизӣ, М. Диловаров ва диг. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ энсиклопедияи миллии тоҷик, 2014. – Ҷ.3. – 676 с.

Диссертатсияҳо ва авторефератҳо
Диссертации и авторефераты

141. Алимов, И.А. Тенденции развития образования Таджикистана в условиях демократизации общества [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Алимов Искандар Абдулоевич. – Душанбе, 2015. – 160 с.
142. Атакуллаев, У.И. Развитие образование в Республике Таджикистан в период независимости [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Атакуллаев Усмон Исмаилович. – Душанбе, 2010. – 146 с.
143. Ашуров, А.М. Становление и развитие дипломатических, научных взаимоотношений стран Центральной Азии с Французской Республикой (1991-2016) [Текст]: дис... канд. истор. наук: 07.00.15 / Ашуров Ардамехр Муродкулович. – Душанбе, 2020. – 27 с.
144. Базарова, С.Ш. Процессы и перспективы инновационной деятельности национальной политики в области образования (на материалах Республики Таджикистан) [Текст]: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / Базарова Саодат Шарифовна. – Душанбе, 2009. – 22 с.
145. Бермус, А.Г. Управление качеством профессионально-педагогического образования [Текст]: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Бермус Александр Григорьевич. – Ростов-на-Дону, 2003. – 45 с.
146. Иззатова, М.И. Становление и развитие дошкольных образовательных учреждений в Таджикистане (1924-2004 гг.) [Текст]: ...дис .авторефканд. пед. наук: 13.00.01 / Иззатова Мухаббат Иноятовна. – ,Душанбе.с 46 – .2015
147. Каримов, Т.Г. Состояние и проблемы управления образованием в республике Таджикистан в условиях демократизации общества [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Каримов Толибджон Гурезович. – Душанбе, 2011. – 27 с.
148. Кузьмин, А.Е. Государственная политика в области образования в современной России: перспективы развития и методы разработки [Текст]: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / Кузьмин Алексей Евгеньевич. – Ярославль, 2012. – 28 с.
149. Мирзоев, Р.Р. Педагогические аспекты подготовки преподавателей к работе в условиях кредитной системы

- образования [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Мирзоев Рахмонали Раджабович. – Курган-Тюбе, 2010. – 168 с.
150. Саидов, Н.Т. Асосҳои педагогии банақшагирии усулҳои гуногуни омӯзиш ҳамчун воситаи рушди зехнии хонандагони синфҳои ибтидоӣ [Матн]: дис... ном. илм. педагогӣ / Саидов Низомиддин Точидинович. – Душанбе, 2019. – 168 с.
151. Сангинова, Д.У. Теоритические основы и тенденции развития кредитной системы обучения в Республики Таджикистан [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сангинова Дилором Наимовна. – Душанбе, 2015. – 161 с.
152. Сафарзода, Ғ.Ғ. Рушди маорифи вилояти Хатлон дар охири асри XX- ибтидои асри XXI (дар заминаи маводи минтақаи Кулоб) [Матн]: дис... ном. илми таърих: 07.00.02 / Сафарзода Ғазалшо Ғулом. – Душанбе, 2022. – 178 с.
153. Умаров, А.К. Вклад международных организаций в развитии образования Таджикистана (1991-2011) [Текст]: дис... канд. истор. наук: 07.00.02 / Умаров Абдулоходжа Курбонходжаевич. – Душанбе, 2017. – 26 с.
154. Файзов, Н.Н. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осии Марказӣ дар даври истиқлолият [Матн]: автореф. дис... ном. илми таърих: 07.00.15 / Файзов Некруз Наврузович. – Душанбе, 2019. – 48 с.
155. Фарҳудинов, И. Проблемы реформирования и перспективы развития системы образования Таджикистана после обретения независимости [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Фарҳудинов Исуф. – Душанбе, 2013. – 24 с.
156. Фозилова, М.З. Подготовка женских педагогических кадров в Таджикистане (1971-1991) [Текст]: дис... канд. истор. наук: 07.00.02 / Фозилова Махсуда Зулфиковровна. – Душанбе, 2014. – 166 с.
157. Хақим-заде, С.К. Образование как сфера государственной политики Таджикистана [Текст]: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / Хақим-Заде Севар Касымовна. – Душанбе, 2004. – 22 с.
158. Хусейнзода, М.О. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991 - 2000 гг.). [Текст]: дис... канд... истор. наук: 07.00.02 / Хусейн-Заде Малика-Бону Отахоновна. – Душанбе, 2002. – 176 с.

Мақолаҳо аз матбуоти даврӣ ва маҷмуаҳои илмӣ

Статьи из периодических изданий и научных сборников

159. Абишев, Н.А. Кредитная система обучения как фактор развития высшей школы Республики Казахстан [Текст] / Н.А. Абишев, Ж.М. Молбасынова // Молодой ученый. – 2015. – №6 (86). – С.553-557.
160. Байденко, К. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентного подхода) [Текст] / К. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – №11. – С.3-13.
161. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – №10. – С.15-18.
162. Ибрагимова, М. Чабҳоҳои таъсиррасон ва принсипҳои асосии арзёбии ташаккулдиҳанда [Матн] / М. Ибрагимова // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.298-299.
163. Қурбонов, А.Ш. Вазъ ва мушкилоти соҳаи маориф дар замони истиқлолият [Матн] / А.Ш. Қурбонов // Маориф дар шароити Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 2 майи соли 2014). – Душанбе: Эр-граф, 2015. – С.6-21.
164. Лутфуллоев, М. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар бораи маориф [Матн] / М. Лутфуллоев // Ваҳдат ва раванди гуфтугӯи тамаддунҳо: маҷмӯи мақолаҳо. – Душанбе: Адиб, 2015. – С.233-247.
165. Мачидова, Б. Истиқлол ва пешрафти таҳсилоти томактабӣ [Матн] / Б. Мачидова // Файзи истиқлол. – Душанбе, 2016. – С.309-313.
166. Муҳиддини, Ш. Назарияҳои мусоидаткунанда барои ташаккули салоҳиятҳои таълими хонандагон [Матн] / Ш. Муҳиддини // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.230-234.
167. Назаров, Р. Назария ва амалияи дастрасӣ ба сифати таҳсилот дар Тоҷикистони имрӯза: проблема ва мулоҳизот [Матн] / Р. Назаров

- // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои илмҳои фалсафа. – 2018. – №1. – С.185-189.
168. Назарова, М. Ташаккули салоҳиятнокии хонандагон дар рафти таълим [Матн] / М. Назарова // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.211-214.
169. Орлова, А.И. Возрождение образования или его реформа? [Текст] / А.И. Орлова // Преподавание истории в школе. – 2006. – №1. – С.55.
170. Раджабова, И.Р. Пути направления реализации концепции человеческого развития в сфере образования [Текст] / И.Р. Раджабова // Маориф дар шароити истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе: Эр-граф, 2015. – С.91-96.
171. Сангинов, Н. Совершенствование механизма обеспечения качества образования – требование времени [Текст] / Н. Сангинов // Материалы второе международной научно практической конференции. – Душанбе, 2014. – С.16-20.
172. Хидирова, М. Таҳсили духтарон ва таъсири он ба вазъи гендерӣ [Матн] / М. Хидирова // Маориф дар шароити Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: (Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ, ш. Душанбе, 2 майи соли 2014). – Душанбе: Эр-граф, 2015. – С.34-38.
173. Хуторской, А.В. Проектирование нового содержания образования [Текст] / А.В. Хуторской // Школьные технологии. – 2006. – №2. – С.74-80.
174. Ҳайдарова, М. Муҳимияти татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим [Матн] / М. Ҳайдарова // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.213-216.
175. Ҳусайнов, А. Асосҳои илмии педагогӣ ғаболгардонии хонандагон дар дарси таърих [Матн] / А. Ҳусайнов // Маводи

конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобоҷон Ғафуров. «Масъалаҳои муҳраҳои таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.46-50.

176. Эшонӣ, С. Чанбаҳои назариявӣ ҷараёнҳои инноватсионӣ дар таҳсилот [Матн] / С. Эшонӣ // Маҷмаи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобоҷон Ғафуров. «Масъалаҳои муҳраҳои таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.275-279.

Адабиёт бо забони хориҷӣ

Литература на иностранном языке

177. Aboites, H. Latin American universities and the Bologna Process: from commercialisation to the Tuning competencies project [Text] / H. Aboites // Globalisation, Societies and Education. – 2010. – №8. – PP.443-455.
178. Adelman, C. The Toolbox Revisited: Paths to Degree Completion From High School Through College. Washington, .S.U .:C.D .p 192 .2006 ,Department of Education
179. Ferrer, A.T. D. S. Rychen developing key competencies in education: Some Lessons From international And National Experience [Text]. – Published UNESCO: International Bureau of Education, Paris 07 SP. – France, 2004. – 80 p.
180. Figueroa, F.E. European influences in Chilean and Mexican higher education: The Bologna process and the Tuning project [Text] / F.E. Figueroa // European Education. – 2008. – №40 (1). – 63-77.
181. File, J. Goedegebuure, L. Real-time systems. Reflections on higher education in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovenia [Text] / J. File, L. Goedegebuure. – Brno: Vutium Press, 2003.
182. Huisman, J. Attila Pausits. Higher Education Management and Development. Compendium for Managers [Text] / J. Huisman. – Münster, Germany, 2010. – 232 p.
183. Huisman, J. International Perspectives on the Governance of Higher Education: Alternative Frameworks for .J / [Text] Coordination – .nHuismaRoutledge New York, 2009. – 304 p.

184. Huisman, J. On Cooperation and Competition. National and European Policies for the Internationalisation of Higher Education [Text] / J. Huisman, Van der Wende. – 2004. – 280 p.
185. Keeling, R. The Bologna process and the Lisbon research agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse [Text] / R. Keeling // European Journal of Education. – 2006. – №41(2). – PP.203-223.
186. Short, E.C. Competence Reexamined [Text] / E.C. Short // Educational Theory. – 1985. – Vol.35. – №3. – PP.201-207.
187. Teferra, D. The Bologna Process: the experience and challenges for Africa [Text] / D. Teferra // Paper presented at the Third Conference on Knowledge and Politics. – 2005.
188. Teichler, U. The role of the European Union in the internationalization of higher education [Text] / U. Teichler // In P. Scott (Ed.), The globalization of higher education. – 1998. – PP.88-99.
189. Välimaa, J. The Bologna process in Finland. Perspectives from the basic units. In V. Tomusk (Ed.) [Text] / J., Välimaa, D. Hoffman, M. Huusko // Creating the European Area of Higher Education. Voices from the periphery. – 2006. – PP.43-67.
190. Witte, J. European higher education reforms in the context of the Bologna process: How did we get here, where are we and where are we going? [Text] / J. Witte, J. Huisman, L. Purser // In OECD (Ed.), Higher education to 2030. – Paris, 2009. – Vol.3.

Манбаъҳои интернетӣ

Интернет ресурси

191. Дадоҷонова, М. Истиқлолият ва рушди маорифи кишвар [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://www.hgu.tj/news/post/istikloliat-va-rusdi-maorifi-kisvar.html> (Санаи мурочиат: 22.09.2024)
192. Ескиндинова М. Ж. Основы кредитной системы обучения в странах мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusnauka.com/36PWMN2010/Pedagogica/76681.doc.htm> (Дата обращения: 23.09.2024)
193. Шарифзода А. Президент (Накши Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва Истиқлолияти миллӣ солҳои 2007-2013) [Матн] / А.Шарифзода, С.Шамсиддинзода, З.Қосимӣ; муҳ. забони русӣ В.Исмаилова. – Душанбе: Дониш, 2021. – Кит.2. – 380 с. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://nlt.tj/book/410052>

СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЁНОЙ СТЕПЕНИ

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ИЗЛОЖЕНО В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИОННЫХ МАТЕРИАЛАХ:

I. Монографии:

[1-А]. Каримов, М. Аз таърихи инкишофи системаи маориф дар ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1924-1980) [Матн] / М. Каримов. – Душанбе: ДДОТ, 2019. – 140 с.

[2-А]. Каримзода, М. Таърихи ислоҳоти соҳаи маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021) [Матн] / М. Каримов. – Душанбе: ДМТ, 2025. – 370 с.

II. Научные статьи, напечатанные в рецензируемых журналах высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

[3-А]. Каримов, М.Б. Ҳамкориҳои Тоҷикистон дар соҳаи маориф бо ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2023. – №6 (107). – С.226-232.

[4-А]. Каримов, М.Б. Вазъи омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд солҳои 2010-2014. (шаҳрҳои Қайроқум, Истаравшан ва ноҳияҳои Ҷ. Расулов, Спитамен) [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2023. – №5 (106). – С.260-265.

[5-А]. Каримов, М.Б. Вазъи муассисаҳои таълимии ноҳияи Шаҳринав дар давраи Истиклолият [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2023. – №2. – С.59-64.

[6-А]. Каримов, М.Б. Тавсияҳои методӣ оид ба нақшаи инфиродии донишҷӯ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми пажуҳишгоҳи рушди маориф. – 2023. – №3 (43). – С.238-246.

[7-А]. Каримов, М.Б. Татбиқи барномаи давлатии рушд дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон дар солҳои 2008-2015 [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №12. – Қ.1. – С.94-101.

[8-А]. Каримов, М.Б. Нигоҳе ба таърихи натиҷаи озмоиши низомии нави баҳодидӣ (10-100) ҳола ба дониш, қобилият ва маҳорату малакаи хонандагонии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. – 2023. – №3 (51). – С.320-327.

[9-А]. Каримов, М.Б. Раванди иҷрои «Барномаи давлатии компютерикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии

Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015» дар мисоли ноҳияҳои Ёвон, Абдурахмони Чомӣ ва Хуросони вилояти Хатлон [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №12 (51). – С.46-54.

[10-А]. Каримов, М.Б. Татбиқи «Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» дар Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ ва Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. – 2024. – №1 (53). – С.334-342.

[11-А]. Каримзода, М.Б. Таърихи амалӣ гаштани хусусиятҳои хоси таълими салоҳиятнок дар замони Истиқлол [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Китобхонаи миллий. – 2024. – №4 (8). – С.59-68.

[12-А]. Каримзода, М.Б. Муаммо ва масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ дар шароити ислоҳоти маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №12. – Қ.2. – С.89-95.

[13-А]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи омӯзиши фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистони соҳибистиклол дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №11. – Қ.1. – С.147-155.

[14-А]. Каримзода, М.Б. Муносибати салоҳиятнок ба таълим дар шароити ислоҳоти маорифи Тоҷикистон (таърих, вазъ, дурнамо) Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримзода // Фурӯғи илм. – 2024. – №2 (2). – С.237-246.

[15-А]. Каримзода, М.Б. Вазъи ислоҳоти мактаб-интернатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чараёни гузариш ба низоми нав (1991-2020) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Китобхонаи миллий. – 2025. – №4. – С.116-124.

[16-А]. Каримзода, М.Б. Нақши паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ислоҳот ва рушди соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М.Б. Каримзода, Ф.М. Абдурашитов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2025. – №9. – С.67-72.

[17-А]. Каримзода, М.Б. Таъсис ва фаъолияти муассисаҳои хусусӣ, литсейҳо ва гимназияҳо дар раванди гузариш ба низоми нави таҳсилот (1991-2021) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2025. – №10. – С.130-136.

[18-A]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи ташаккул ва рушди муассисаҳои томактабии ғайридавлатӣ [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2025. – №5 (118). – С.307-315.

[19-A]. Каримзода, М.Б. Вазъи сифати таълим ва таъмини кадрӣ муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёнаи касбӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021) [Матн] / М.Б. Каримзода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2025. – №5 (118). – С.307-315.

III. Научные статьи напечатанные в других изданиях:

[20-A]. Каримзода, М.Б. [Таджикистан] Компьютеризация средних образовательных учреждений в контакте реформы образования в Таджикистане в начале XXI вв. [Матн] / М.Б. Каримзода // ENDLESS LIGHT IN SCIENCE. – Астана, 2024. – С.240-246. e-ISSN (Online) 2709-1201

[21-A]. Каримов, М.Б. Аз таърихи инкишофи системаи маориф дар ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримов // «Депонирование» Наиз. Лат. Информационный центр МИН экономики и внешних экономических связей РТ. – 1997. – №38. – Вып.1. 35.С.

[22-A]. Каримов, М.Б. Омӯзиши баъзе масъалаҳои асосӣ дар мактабҳои миёнаи умумии ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 1997. – №4. – С.64-67.

[23-A]. Каримов, М.Б. Таъмини мактабҳои миёнаи умумии ноҳияҳои тобеи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кадрҳои баланд ихтисос [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 1997. – №7. – С.33-36.

[24-A]. Каримов, М.Б. Истифодаи методҳои омӯзиши асосии баланд бардоштани сифати дониши хонандагон дар дарси таърих [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2001. – №2. – С.27.

[25-A]. Каримов, М.Б. Оиди вазифаҳо ва муайян намудани робитаҳои байнифанӣ ва байни курсҳо [Матн] / М.Б. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2004. – №3. – С.64-67.

[26-A]. Karimov, M. A Critical Analysis on Historical Process of Higher Education in Iran [Text] / M. Karimov, A. Bagheri (Sociological Cultural Studies). – Tehran, 2013 – Vol.4. – PP.58-63.

[27-A]. Karimov, M. From the history of the emergence of universities in Iran [Text] / M. Karimov, A. Bagheri (Sociological Cultural Studies). – Tehran, 2013 – Vol.8. – Iss/- PP.83-88.

[28-А]. Каримов, М.Б. Ҳамкориҳои мактаб ва оила оид ба тарбияи насли наврас дар шароити муосир [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақоми педагогикаи халқӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, 2013. – С.45-46.

[29-А]. Каримов, М.Б. Баланд бардоштани маърифати педагогии волидон ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти сифати таълиму тарбияи фарзандон [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Таълими тафриқа». – Душанбе, 2014. – С.77-79.

[30-А]. Каримзода, М.Б. Аз таърихи омӯзиши фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримзода // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон дар партави суҳанронии Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба «Рӯзи дониш» таҳти унвони «Нақш ва масъулияти омӯзгор дар замони Истиқлол» (12 декабри соли 2024). – Душанбе, 2024.- С.168-174.

[31-А]. Каримов, М.Б. Талаботи умумидидактикӣ ба дарси таърих [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров. «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.46-50.

[32-А]. Каримов, М.Б. Аҳамияти истифодаи намудани аёниятҳо дар баланд бардоштани савияи дониш, маҳорат ва малакаҳои хонандагон [Матн] / М.Б. Каримов // Маводи конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров «Масъалаҳои мубрами таълими таърих: мушкилот ва дурнамо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2023. – С.50-53.

[33-А]. Каримов, М.Б. Мавқеи тарбияи ватандӯстии ҷавонон дар мактаби сулҳи Пешвои миллат [Матн] / М.Б. Каримов // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ ва рушди инноватсионии кишвар. – Душанбе, 2023. – С.138-144.

[34-А]. Каримзода, М.Б. Истифодаи усулҳои муосири низомии таҳсилоти кредитӣ дар фаъолгардонии равандроҳои маърифатии

донишҷӯён [Матн] / М.Б. Каримзода // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Бӯстон, 2024. – С.18-24.

[35-А]. Каримов, М.Б. Баланд бардоштани тафаккури миллӣ ва зиракии сиёсии ҷавонон дар мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм [Матн] / М.Б. Каримов // Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Терроризм ҳамчун омилҳои таҳдидкунандаи пойдеории давлатҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, 2024. – С.41-44.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи доктории Каримзода Мусо Бобишо «Таърихи ислохоти маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол (1991-2021)», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1. Таърих ва бостоншиносӣ (6.1.1. Таърихи ватанӣ)

Калидвожаҳо: Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Истиклоли давлатӣ, соҳаи маориф, таълими салоҳиятнокӣ, таҳсилоти кредитӣ, омӯзгор, ислохот, талаба, донишҷӯ.

Дар автореферат аҳамияти илмӣ, назариявӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои он, дараҷаи омӯзиши заминавии он дар асоси манбаъҳо, асосҳои назариявӣ ва методологияи таҳқиқот ва натиҷаҳои таҳқиқот нишон дода шуд. Мундариҷаи рисолаи илмиро таҳлили таърихи ислохоти маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол дар бар мегирад.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро омӯзиш ва аз ҷиҳати назариявӣ амалӣ асоснок намудани таърихи ислохоти маориф дар Тоҷикистони соҳибистиклол, муқаррар намудани хусусиятҳо ва марҳалаҳои инкишофи соҳаи маориф ташкил медиҳад.

Мундариҷаи асосии диссертатсияро масъалаи таърихи раванди ислохот ва рушди соҳаи маорифи Тоҷикистони соҳибистиклол фаро мегирад. Аз ҷумла, тавсия ва супоришҳои Роҳбари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки барои гузаронидани ислохот ва рушди минбаъдаи соҳаи маориф равона шуда будаанд. Дар асоси дастур ва супоришҳои Президенти мамлакат аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илм ва сохторҳои дахлдор қабул намудани аснод ва қонунҳое, ки минбаъд баҳри ислохот ва рушди минбаъдаи соҳаи маорифи ҷумҳурӣ тақон ва тақвияти бузург бахшиданд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми омӯзгор дар ҷомеа», Консепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи таҳсилоти фарогир барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 - 2026 ва ғайра.

Саҳми Роҳбари давлат дар рушди соҳаи маориф бо далелҳои раднопазир инъикос шудааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат докторской диссертации Каримзаде Мусо Бобишо «История образовательной реформы в независимом Таджикистане (1991-2021 гг.)», на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 6.1. История и археология (6.1.1. Отечественная история)

Ключевые слова: Президент Республики Таджикистан, государственная независимость, сфера образования, кредитное образование, учитель, реформа, студент.

В автореферате была показана научная, теоретическая и практическая значимость предмета исследования, его цель и задачи, степень его фундаментального изучения на основе источников, теоретические и методологические основы исследования и результаты исследования. Содержание диссертации включает анализ истории реформы образования в независимом Таджикистане.

Целями и задачами исследования являются изучение и теоретическое и практическое обоснование истории реформы образования в независимом Таджикистане, установление особенностей и этапов развития сферы образования.

Основное содержание диссертации охватывает историю процесса реформ и развития сферы образования в независимом Таджикистане. В частности, рекомендации и поручения Главы государства уважаемого Эмомали Рахмона, направленные на проведение реформ и дальнейшее развитие сферы образования. На основании указаний и поручений Президента страны, со стороны правительства Таджикистана, Министерства образования и науки и соответствующих структур принятие документов и законов, которые в дальнейшем придали большой импульс реформированию и дальнейшему развитию сферы образования республики. В том числе, Закон Республики Таджикистан «Об авторском праве и смежных правах», Закон РТ «Об образовании», Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной политике в области науки и техники», Закон Республики Таджикистан «О защите прав ребенка», Закон Республики Таджикистан «О молодежи и государственной молодежной политике», Закон Республики Таджикистан «О статусе учителя в обществе», Национальная концепция образования в Республике Таджикистан, Национальная концепция воспитания в Республике Таджикистан, Концепция профессионального руководства учащимися в Республике Таджикистан, Концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями в Республике Таджикистан на 2021 - 2026 годы и др. Вклад Главы государства в развитие сферы образования отражен неоспоримыми фактами.

ANNOTATION

on the abstract of the doctoral dissertation of Karimzade Muso Bobisho «History of educational reform in independent Tajikistan (1991-2021)», for the degree of Doctor of Historical Sciences in specialty 6.1. History and archeology (6.1.1. National history)

Keywords: President of the Republic of Tajikistan, state independence, education sector, credit education system, teacher, reform, student.

The author`s abstract demonstrated the scientific, theoretical and practical significance of the research subject, its goals and objectives, the degree of its fundamental study based on sources, the theoretical and methodological foundations of the research, and the main findings. The content of the dissertation includes an analysis of the history of educational reform in independent Tajikistan.

The aims and objectives of the research are to study and provide theoretical and practical justification for the history of educational reform in independent Tajikistan, as well as to identify the characteristics and stages of development of the education sector.

The main content of the dissertation covers the history of the reform process and the development of the education sector in independent Tajikistan. In particular, it examines the recommendations and instructions of the Head of State, the President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon, aimed at implementing reforms and further developing the education sector. Based on the President`s directives and instructions, the Government of Tajikistan, the Ministry of Education and Science, and relevant structures adopted a number of documents and laws that gave significant impetus to the reform and further development of the republic`s education sector.

These include the Law of the Republic of Tajikistan «On Copyright and Related Rights,» the Law of the Republic of Tajikistan «On Education,» the Law of the Republic of Tajikistan «On Scientific Activity and State Policy in the Field of Science and Technology,» the Law of the Republic of Tajikistan «On the Protection of Children`s Rights,» the Law of the Republic of Tajikistan «On Youth and State Youth Policy,» the Law of the Republic of Tajikistan «On the Status of the Teacher in Society,» the National Concept of Education in the Republic of Tajikistan, the National Concept of Upbringing in the Republic of Tajikistan, the Concept of Professional Guidance for students in the Republic of Tajikistan, and the Concept of Inclusive Education for Children with Disabilities in the Republic of Tajikistan for 2021–2026, among others. The contribution of the Head of State to the development of the education sector is reflected through indisputable facts.